

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

**VÝUKA RELIGIONISTIKY NA ČESKÝCH STŘEDNÍCH
ŠKOLÁCH, JEJÍ VNÍMÁNÍ A ANALÝZA UČEBNÍCH
MATERIÁLŮ**

Bc. Lucie Viktorová

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Viktorová**
Osobní číslo: **H10656**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Výuka religionistiky na českých středních školách, její vnímání a analýza učebních materiálů**
Zadávací katedra: **Katedra religionistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Diplomantka se zaměří na analýzu obsahu i způsobů, jakými jsou religionistická témata předkládána a vyučována na českých středních školách. Práce bude spojovat výsledky analýzy výukových materiálů, především učebnic, s výsledky sondy - strukturovaných rozhovorů s učiteli. 2. Analýza textů, popřípadě audiovizuálních materiálů, se bude zaměřovat především na: a) zacházení se základními pojmy a definicemi; b) aktuálností a úrovní zpracování témat z pohledu odbornosti (nakolik jsou předkládány zastaralé či problematické teze, nakolik jsou věcně správná, atd.); c) otázkou vyváženosti a případně ideové selektivnosti (je do jisté míry pochopitelné, že větší prostor dostanou evropská a tedy i křesťanská témata, přesto je důležité sledovat, jak jsou prezentovány jiné velké kulturní okruhy; jestli se objevují médií deformovaná témata, jako např. prezentace "nebezpečného islámu" či "nebezpečných sekt"). 3. V rozhovorech se diplomantka zaměří hlavně na přístup, se kterým učitelé religionistickou látku vykládají (jakou jí přisuzují váhu, odkud čerpají další informace, jaké vzdělání a zkušenosti v tomto směru mají, kdo je ve výkladu ovlivnil, nakolik zde hraje roli jejich osobní světový názor). Dále zjistí, jak učitelé začleňují aktuální a kontroverzní témata a ověří, s jakými materiály pracují.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- ALBERTS, W. Didactics of the Study of Religions. In Numen 55/2-3, 2008.
JACKSON, R. Teaching about Religions in the Public Sphere: European Policy Initiatives and the Interpretive Approach. In Numen 55/2-3, 2008.
HALSTEAD, J. MARK. Religious Education. Ed. Jones, L. Encyclopedia of Religion. 2nd edition. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005.
POPELKA, M.- VÁLKOVÁ, V. Dějepis pro gymnázia a střední školy 1. Pravěk a starověk. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2001.
REVELL, L. Religious Education in England. In Numen 55/2-3, 2008.
SOUČEK, J. Dějiny pravěku a starověku. Praha: SPL-Práce, 2002.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Martin Fárek, Ph.D.**
Katedra religionistiky

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2012**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

Mgr. Martin Fárek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření vynaložila, a to podle okolností a do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním přístupem své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. listopadu 2012

.....
Bc. Lucie Viktorová

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych poděkovat svému konzultantovi Mgr. Martinu Fárkovi, Ph.D. za jeho pomoc a rady. Dále svým nejbližším za jejich podporu a trpělivost během psaní této práce i během celého mého studia.

SOUHRN

Práce se zabývá výukou religionistiky na českých středních školách. Hlavní náplň práce tvoří analýza učebních materiálů (především učebnic) se zaměřením na kapitoly s religionistickými tématy. Práce je doplněna sondou – rozhovory se středoškolskými pedagogy. Cílem práce je analýza obsahu a způsobů, jakými jsou religionistická témata předkládána a vyučována na středních školách.

KLÍČOVÁ SLOVA

religionistika, výuka, učebnice, střední škola.

ABSTRACT

This work is focused on teaching of Religious Studies on czech secondary schools. The main part of this work is the analysis of teaching materials (especially textbooks). The work diffuses probe – structured interviews with educators. The aim of this work is the analysis of contents and ways of teaching of topics Religious Studies on czech secondary schools.

KEYWORDS

Religious studies, teaching, textbooks, secondary school.

OBSAH

ÚVOD	11
1. VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ A RELIGIONISTIKY NA ČESKÝCH STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	12
1.1 Výuka náboženství na českých školách	12
1.2 Výuka religionistiky na českých školách	13
1.3 Religionistika v Rámcových vzdělávacích programech pro střední školy	14
1.3.1 Rámcový vzdělávací program pro gymnázia	15
1.3.1.1 Občanský a společenskovědní základ	15
1.3.1.2 Dějepis	15
1.3.1.3 Geografie	16
1.3.1.4 Průřezová témata	17
1.3.2 Rámcový vzdělávací program pro odborné školy	18
1.3.3 Shrnutí	19
2. ANALÝZA UČEBNIC	20
2.1 Kritéria pro analýzu učebnic	20
2.2 Výběr učebnic	21
3. DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ODBORNÉ ŠKOLY 1 – PRAVĚK A STAROVĚK	22
3.1 Pravěk	22
3.2 Starověk	25
3.2.1 Starověký přední východ	26
3.2.2 Egypt	27
3.2.3 Starověké Řecko	27
3.2.4 Starověký Řím	29
3.2.5 Indie a Čína	31
3.3 Shrnutí	35

4.	DĚJINY PRAVĚKU A STAROVĚKU	37
4.1	Dějiny pravěku	37
4.2	Dějiny starověku	39
4.2.1	Mezopotámie – Egypt – Malá Asie a Írán – Sýrie, Foinikie a Izrael – Indie a Čína	39
4.2.1.1	Mezopotámie – Egypt – Malá Asie a Írán	39
4.2.1.2	Sýrie, Foinikie a Izrael	39
4.2.1.3	Indie a Čína	41
4.2.2	Řecko	42
4.2.3	Řím	44
4.3	Shrnutí	47
5.	DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ŠKOLY 2 – STŘEDOVĚK A A RANÝ NOVOVĚK	48
5.1	Raný středověk	48
5.2	Vrcholný středověk	50
5.3	Pozdní středověk	51
5.4	Počátky novověku	52
5.5	Od počátku reformace do skončení třicetileté války	52
5.6	Období utváření novodobé společnosti	54
5.7	Shrnutí	55
6.	DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ŠKOLY 3 – NOVOVĚK	56
7.	DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ŠKOLY 4 – NEJNOVĚJŠÍ DĚJINY	59
8.	SPOLEČENSKÉ VĚDY PRO STŘEDNÍ ŠKOLY – 4. DÍL	61
8.1	Funkce a podoby náboženství	61
8.2	Judaismus a křesťanství	62
8.3	Islám	63

8.4	Hinduismus	64
8.5	Buddhismus	64
8.6	Nová náboženská hnutí a sekty	65
8.7	Shrnutí	67
9.	SONDA NA ČESKÝCH STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	68
9.1	Představení respondentů a jejich zkušenosti s religionistikou	69
9.2	Přístup respondentů k výuce religionistiky	70
9.3	Náplň vyučovaných předmětů a výukové materiály	72
9.4	Shrnutí	75
	ZÁVĚR	76
	BIBLIOGRAFIE	78
	PŘÍLOHY	84

ÚVOD

Jako téma své diplomové práce jsem zvolila *Výuku religionistiky na českých středních školách, její vnímání a analýzu učebních materiálů*. První impulsem pro volbu tohoto tématu se mi stalo psaní mé bakalářské práce, ve které jsem se zabývala antickými mysterijními kultury. O jejich existenci jsem se vlastně dozvěděla až prostřednictvím studia religionistiky na Univerzitě Pardubice. Na střední škole jsem o tomto fenoménu antické religiozity nic neslyšela. Zajímalo mě tedy, jak jsou na tom i jiná religionistická témata, jak jsou na českých středních školách předkládána a vyučována.

V první kapitole se zabývám tím, jak je výuka religionistiky a také náboženství ukotvena v pravidlech českého vzdělávacího systému. Podstatnou část mé práce představuje analýza výukových materiálů, především učebnic. Ta je pak doplněna sondou do středních škol, která spočívá v rozhovorech s pedagogy.

Soustředila jsem se na gymnaziální prostředí, protože religionistickým tématům je v něm (na rozdíl od odborných škol) věnován největší prostor, zejména v rámci předmětů Dějepis a Základy společenských věd. Na základě prostudování pravidel českého vzdělávacího systému, výukových materiálů a rozhovorů s pedagogy jsem se tak pokusila zjistit, jak jsou religionistická témata předkládána v učebnicích a vyučována na českých středních školách.

Při psaní své práce - zejména během analýzy učebnic - jsem pracovala s českou odbornou literaturou, překlady cizojazyčných děl, články v českých periodikách a také internetovými zdroji. Významným „pomocníkem“ pro mě byla publikace *Základy religionistiky. Světová náboženství, nová náboženská hnutí a religionistika*.¹ Vzhledem k rozsahu a záběru témat práce, které se projeví během samotné tvorby, jsem nakonec nevyužila články periodika Numen.

---

¹ BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky. Světová náboženství, nová náboženská hnutí a religionistika*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010. ISBN 978-80-7395-288-4.

1. VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ A RELIGIONISTIKY NA ČESKÝCH STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

1.1 Výuka náboženství na českých školách

Pravidla českého vzdělávacího systému jsou reflektována ve školských zákonech, přičemž nosným pilířem celého souboru zákonů je *zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*.² Tento zákon uvádí možnost konfesijní výuky náboženství.

„Ve školách lze v souladu se zásadami a cíli vzdělávání podle § 2 vyučovat náboženství. Náboženství mohou vyučovat registrované církve nebo náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno zvláštní právo vyučovat náboženství ve státních školách, a to i společně na základě jejich písemné dohody.“³

V základních a středních školách zřizovaných státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí se vyučuje náboženství jako nepovinný předmět, pokud se k předmětu náboženství uskutečňovanému registrovanou církví nebo náboženskou společností, které bylo přiznáno zvláštní právo vyučovat náboženství ve státních školách, přihlásí ve školním roce alespoň sedm žáků školy.⁴ K výuce náboženství je možné spojovat žáky z několika ročníků jedné školy, popřípadě více škol do jedné skupiny, v jedné třídě může být nejvýše 30 žáků.⁵ Vyučovat náboženství pak může v pracovněprávním vztahu k právnické osobě, která vykonává činnost dané školy, pověřený zástupce církve nebo náboženské společnosti, který splňuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka podle § 4 zákona č. 563/2004 Sb., *o pedagogických pracovních a o změně některých zákonů*. Pověření k výuce náboženství vydává statutární orgán církve nebo náboženské společnosti, v případě římskokatolické církve statutární orgán příslušného biskupství.⁶

V církevních školách může být výuka náboženství povinná (např. v církevních školách zřízených katolickými institucemi na území pražské arcidiecéze) či povinně

---

² *Školské zákony*, s. 9.

³ Tamtéž, s. 36.

⁴ Tamtéž, s. 36.

⁵ Tamtéž, s. 36 – 37.

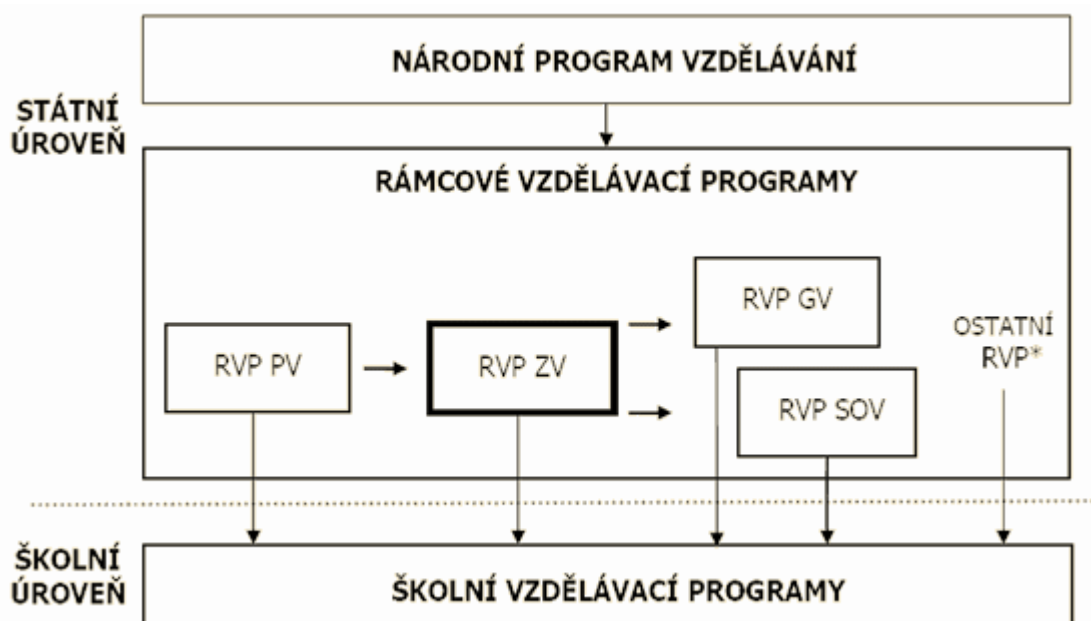
⁶ Tamtéž, s. 37.

výběrová v alternativě s religionistikou nebo etikou.⁷ Soukromé školy se mohou rozhodnout, že výuku náboženství nezařadí, popřípadě ji zařadí ve formě nepovinné, povinně volitelné nebo povinné.⁸

1.2 Výuka religionistiky na českých školách

Systém vzdělání v České republice je založen na vzdělávacích programech, které nahradily s účinností nového školského zákona a dalších školských předpisů od 1. ledna 2005 dříve užívané učební osnovy a učební plány jednotlivých studijních a učebních oborů.⁹

Systém vzdělávacích programů je základem kurikulárních dokumentů.¹⁰ Tyto dokumenty jsou vytvářeny na dvojí úrovni: státní a školní (viz. tabulka níže).¹¹

⁷ HORÁK, Z. *Církev a české školství*, s. 111.

⁸ HORÁK, Z. *Církev a české školství*, s. 176.

⁹ VALENTA, J. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem*, s. 21.

¹⁰ HORÁK, Z. *Církev a české školství*, s. 96.

¹¹ Legenda: RVP PV - Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání; RVP ZV - Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání; RVP GV - Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání; RVP SOV - Rámcový vzdělávací program (programy) pro střední odborné vzdělávání. Ostatní RVP - rámcové vzdělávací programy, které kromě výše uvedených vymezuje školský zákon - Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání, Rámcový vzdělávací program pro jazykové vzdělávání, případně další. Scio [online]. [Citováno 2012-08-30]. URL <<http://www.scio.cz/skoly/rvp/odstavec.asp?odstavecID=1060>>.

Jak je vidět z tabulky, státní úroveň představují Národní program vzdělávání (dále jen NPV) a Rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP). Zatímco NPV formuluje požadavky na vzdělávání, které jsou platné v počátečním vzdělávání jako celku, RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy (pro předškolní, základní a střední vzdělávání).¹²

Školní úroveň představují Školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Školní vzdělávací program si každá škola určuje samostatně, nicméně musí respektovat základní požadavky vyplývající z Rámcových vzdělávacích programů.¹³ V zásadě má ale možnost stavět svůj školní vzdělávací program přesně na podmínky své školy, zkušenosti učitelů, skladbu žáků, jejich zájmy, případně požadavky rodičů a pomocí volné časové dotace dotvářet zaměření výuky.¹⁴

1.3 Religionistika v Rámcových vzdělávacích programech pro střední školy

Jak bylo řečeno výše, RVP vymezují základní rámec učiva na všech typech škol a stanovují základní cílové požadavky na žáky. V současné době jsou schváleny tyto RVP pro střední školy: Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (dále jen RVP G), Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou (dále jen RVP GSP), Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání (dále jen RVP SOV).

Rámcové vzdělávací programy pro gymnázia a pro gymnázia se sportovní přípravou jsou si velmi podobné. Ve své práci budu rozebírat zejména RVP G a to z několika důvodů – jejich počet výrazně převažuje nad těmi sportovními a mezi školami, kterým se budu věnovat podrobněji, se žádné sportovní gymnázium nevyskytuje. V případě RVP SOV vznikl pro každý obor vzdělání samostatný RVP, přičemž oborů je v současné době cca 275.¹⁵ Prostudování RVP veškerých oborů by

---

¹²*Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, s. 4.

¹³MŠMT ČR. *Školská reforma – nejčastější dotazy*. [online]. [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/dotazy>>.

¹⁴MŠMT ČR. *Školská reforma – nejčastější dotazy*. [online]. [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/dotazy>>.

¹⁵ Národní ústav odborného vzdělávání. *Rámcové vzdělávací programy*. [online]. 2008 [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.nuov.cz/ramcove-vzdelavaci-programy>>.

bylo jak časově a prostorově náročné, tak vzhledem k zaměření této práce nepřilíš přínosné.

1.3.1 Rámcový vzdělávací program pro gymnázia

Vzdělávací obsah na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií je v RVP G orientačně rozdělen do osmi vzdělávacích oblastí.¹⁶ Religionistika je obsažena v oblasti „Člověk a společnost“, která zahrnuje předměty Občanský a společenskovědní základ, Dějepis, Geografie.¹⁷

1.3.1.1 Občanský a společenskovědní základ

Občanský a společenskovědní základ je pak tvořen několika tematickými okruhy, přičemž religionistika spadá do okruhu „Úvod do filozofie a religionistiky“. Religionistika zde však v poměru k filozofii zabírá jen malou část. Mezi očekávané výstupy¹⁸ tohoto okruhu patří to, že žák

„objasní podstatu filozofického tázání, porovná východiska filozofie, mýtu, náboženství, vědy a umění k uchopení skutečnosti a člověka.“¹⁹

„Rozlišuje významné náboženské systémy, identifikuje projevy náboženské a jiné nesnášenlivosti a rozezná projevy sektářského myšlení.“²⁰

Otázkou je, jaké konkrétní „významné náboženské systémy“ měli autoři na mysli. S největší pravděpodobností lze předpokládat, že se jedná o křesťanství, buddhismus, hinduismus, islám, judaismus a čínské tradiční náboženství. Stejně tak termín „projevy sektářského myšlení“ je lehce zavádějící.

V konkrétním učivu²¹ se hovoří o „podobách víry, znacích náboženské víry, náboženských systémech, církvích a sektách.“²²

1.3.1.2 Dějepis

---

¹⁶ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, s. 11.

¹⁷ Tamtéž, s. 11.

¹⁸ Očekávaným výstupem se rozumí výsledek vzdělávání, tzn. žádomcí vědomosti, dovednosti, postoje a hodnoty, se kterými mají studenti disponovat na konci studia. Očekávané výstupy formulované v RVP G jsou pro tvorbu ŠVP závazné. Tamtéž, s. 11.

¹⁹ Tamtéž, s. 41.

²⁰ Tamtéž, s. 41.

²¹ Učivo je chápáno jako prostředek dosažení stanovených očekávaných výstupů. Učivo formulované v RVP G je pro tvorbu ŠVP závazné. Tamtéž, s. 99.

²² Tamtéž, s. 41.

V Dějepise se tematika religionistiky objevuje v okruhu „Starověk“. Žák by měl zvládnout následující problematiku.

„Zdůvodnit civilizační přínos vybraných starověkých společností, antiky a křesťanství jako základních fenoménů, z nichž vyrůstá evropská civilizace.“²³

„Objasnit židovství (vazbu mezi židovstvím a křesťanstvím) a další neevropské náboženské a kulturní systémy.“²⁴

Podtržená formulace je poněkud problematická. Podle jakého kritéria jsou rozlišeny evropské a neevropské náboženské systémy? Pokud bychom vycházeli z místa vzniku dané tradice, musíme mezi ty neevropské nutně zařadit i křesťanství a judaismus.

Dále v okruhu „Středověk“. Zde je jedním z očekávaných výstupů to, že žák

„objasní proces christianizace a její vliv na konstituování raně středověkých států v Evropě, vysvětlí podstatu vztahu mezi světskou a církevní mocí v západním i východním kulturním okruhu i projevy vlivu náboženství a církve ve středověké společnosti. Dále vymezí specifika islámské oblasti.“²⁵

V konkrétním učivu se pak hovoří o

„islámu a arabské říši, má být zmíněno křesťanství jako nové kulturní a společenské pojítko, vnitřní nejednota křesťanství, papežství a císařství, křížové výpravy, kacířství, husitství.“²⁶

V „Počátcích novověku“ je zmínka o znalosti poměrů reformace a protireformace a náboženství v době baroka. Tematika náboženství se pak objevuje až v oblasti „Moderní doba II – Soudobé dějiny“, kde by měl žák v rámci očekávaných výstupů *„objasnit význam islámské, židovské a některé další neevropské kultury v moderním světě.“²⁷* Do učiva pak spadají informace o konfliktech na Blízkém východě a vznik státu Izrael.

1.3.1.3 Geografie

---

²³ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, s. 42.

²⁴ Tamtéž, s. 42.

²⁵ Tamtéž, s. 42 - 43.

²⁶ Tamtéž, s. 43.

²⁷ Tamtéž, s. 45.

V Geografii o religionistice sice zmínka je, ale velmi malá a to v oblasti „Sociální prostředí“, kdy jedním z očekávaných výstupů je, že student „*analyzuje hlavní rasová, etnická, jazyková, náboženská, kulturní a politická specifika s ohledem na způsob života a životní úroveň v kulturních regionech světa.*“²⁸

Zde je problematická skutečnost, že je po žácích vyžadována analýza „*rasových specifík*“ vzhledem k tomu, že se jich vědecká antropologie zřekla již po druhé světové válce.

1.3.1.4 Průřezová témata

Tematika religionistiky je zařazena i v tzv. Průřezových tématech.²⁹ Jedná se o aktuální témata, která mají ovlivňovat postoje, hodnotový systém a jednání žáků. Každé průřezové téma je dále rozděleno na tematické okruhy, které obsahují nabídku témat (činností, námětů).³⁰ Všechny tematické okruhy jsou povinné a škola je musí zařadit do svého ŠVP, ovšem hloubka, rozsah (výběr témat) a formy realizace jsou zcela v kompetenci školy a konkretizují se v ŠVP.³¹ Lze je zapracovat do jednotlivých vyučovacích předmětů nebo se jim můžou věnovat samostatné projekty, semináře, kurzy, besedy apod., případně je lze realizovat jako samostatný vyučovací předmět.³²

Religionistika se objevuje v průřezovém tématu „Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech“. V souvislosti s religionistikou má toto téma studentu pomoci naučit se „*porozumět náboženské rozmanitosti ve světě, ale také poukázat na existenci náboženských konfliktů a napětí v důsledku globalizace.*“³³ V rámci části nazvané „Žijeme v Evropě“ je vyzvednuto křesťanství jako jeden z důležitých evropských kulturních kořenů a hodnot.³⁴

Druhým průřezovým tématem, ve kterém se religionistika do určité míry vyskytuje, je „Multikulturní výchova“. Ta by měla kromě jiného studenta vést k „*uvědomování si neslučitelnosti rasové, náboženské či jiné intolerance s demokracií.*“³⁵

---

²⁸ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, s. 34.

²⁹ Tamtéž, s. 65.

³⁰ Tamtéž, s. 65.

³¹ Tamtéž, s. 65.

³² Tamtéž, s. 65.

³³ Tamtéž, s. 72.

³⁴ Tamtéž, s. 73.

³⁵ Tamtéž, s. 74.

V každém tematickém okruhu se vyskytuje minimálně jeden námět související s religionistikou.

„Které příčiny způsobují etnickou, náboženskou a jinou nesnášlivost jako možný zdroj mezinárodního napětí (interkulturní konflikt) a jak jí předcházet.“³⁶

„Jak je možné změnit a zlepšit porozumění mezi lidmi různého kulturního původu, náboženství, světového názoru apod.“³⁷

„Jak mluvit o jiných lidech jako o bytostech, které se odlišují náboženstvím, odlišnou sexuální orientací apod., aniž by se znevažovala jejich rovnoprávnost.“³⁸

1.3.2 Rámcový vzdělávací program pro odborné školy

Jak bylo uvedeno výše v textu, prozkoumat přítomnost religionistiky v RVP pro střední odborné vzdělávání je složitější, než tomu bylo u gymnázií, protože pro každý obor vzdělání vznikl samostatný RVP. Pro srovnání jsem vybrala střední odborné vzdělávání s maturitou, konkrétně obor Ekonomické lyceum.

Podobně jako na gymnáziích je vzdělávací obsah rozdělen do osmi oblastí. Religionistika je zastoupena v oblasti „Společenskovědní vzdělávání“, která zahrnuje předměty Dějepis a Společenské vědy.

Očekávaným výstupem předmětu Společenské vědy by mělo být mj. to, že žák

„popíše rozčlenění soudobého světa na civilizační sféry a civilizace, charakterizuje základní světová náboženství.“³⁹

„objasní postavení církví a věřících v ČR a vysvětlí, čím jsou nebezpečné některé náboženské sekty a náboženský fundamentalismus.“⁴⁰

Učitel by měl se žáky projít toto učivo: *„víra a ateismus, náboženství a církve, náboženská hnutí, sekty, náboženský fundamentalismus.“⁴¹*

V Dějepise je religionistice věnována pouze zmínka. Očekávaným výstupem je *„uvedení příkladů kulturního přínosu starověkých civilizací, judaismu a křesťanství.“⁴²*

A také *„popsání postavení Židů a Romů ve společnosti 18. a 19. stol.“⁴³*

---

³⁶ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, s. 74.

³⁷ Tamtéž, s. 74.

³⁸ Tamtéž, s. 75.

³⁹ Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 78 – 42 – M/02 Ekonomické lyceum, s. 22.

⁴⁰ Tamtéž, s. 23.

⁴¹ Tamtéž, s. 22.

V průřezových tématech, která jsou celkem čtyři, se religionistika objevuje v oblasti „Občan v demokratické společnosti“ a to pouze velmi okrajově.

1.3.3 Shrnutí

Studenti na gymnáziích se nejvíce informací o religionistice dovídají v rámci Občanského a společenskovedního základu, který obsahuje okruh, v jehož názvu se objevuje samo slovo *religionistika* – „Úvod do filozofie a religionistiky“. Dále v rámci Dějepisu. V případě SOŠ pak můžeme nejvíce informací očekávat v rámci předmětu Společenské vědy.

Je si však nutno uvědomit, že Rámcové vzdělávací programy můžeme chápat spíš jako návody, které mají pomoci vytvářet Školní vzdělávací programy. Jejich autory jsou pak konkrétní učitelé konkrétních škol. Při jejich tvorbě mohou využívat především učebnice, jejichž analýze se budu věnovat na několika následujících stranách.

---

⁴² Tamtéž, s. 20.

⁴³ Tamtéž, s. 21.

2. ANALÝZA UČEBNIC

Učebnice a učební texty (dále jen učebnice) představují jeden z hlavních zdrojů obsahu vzdělávání pro žáky. Zároveň jsou didaktickým prostředkem v rukou učitelů. Na základě výzkumů u nás i v zahraničí se jedná o hlavní zdroj, který učitelé používají pro plánování výuky.⁴⁴

Kromě toho je učebnice i kurikulárním projektem. Podle představ tvůrců kurikula tak vymezuje ty obsahy vzdělávání, jež mají být prezentovány vzdělávajícím se subjektům.⁴⁵ Zajímavá je myšlenka J. Průchy, že z tohoto úhlu pohledu jsou učebnice vázány na ideologické a politické principy jednotlivých zemí.⁴⁶ Průcha také uvádí, že podle některých zahraničních autorů jsou dokonce považovány za nástroj „národní propagandy“.⁴⁷ Obsah učebnic je tak předmětem zvýšeného zájmu i z toho hlediska, jak působí jakožto zdroj postojů a předsudků etnických, rasových a náboženských, aj.⁴⁸

Je nutno uvést, že současný trh s učebnicemi je velmi široký, avšak zdaleka ne všechny jsou stejně kvalitní. Za jakési prvotní vodítko vedoucí ke kvalitní učebnici bychom mohli logicky považovat znak tzv. schvalovací doložky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále jen MŠMT ČR) na rubu titulu učebnice. Její význam tkví především v tom, že učebnice prošla schvalovacím řízením,⁴⁹ byla podrobena recenzi odborníků, tudíž by neměla obsahovat zásadní věcné chyby a měla by být v souladu se školským zákonem.

2.1 Kritéria pro analýzu učebnic

Před samotnou analýzou je dobré stanovit si normu, podle které by bylo možné postupovat. Vzhledem k tématu mé diplomové práce se zaměřím především na následující body:

---

⁴⁴ PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 293.

⁴⁵ Tamtéž, s. 273.

⁴⁶ Tamtéž, s. 273

⁴⁷ Tamtéž, s. 273. Je všeobecně známým faktem, že v naší zemi byly texty učebnic zneužívány především v období socialismu – často byly podávány nepravdivé a záměrně zkreslené informace, které se týkaly i oblasti náboženství.

⁴⁸ Tamtéž, s. 274.

⁴⁹ Pravidla a podmínky pro schvalování a užívání učebnic na SŠ viz Příloha č. 1.

- a) Zacházení se základními pojmy a definicemi.
- b) Aktuálnost a úroveň zpracování témat z pohledu odbornosti (nakolik jsou předkládány zastaralé či problematické teze, nakolik jsou věcně správné, atd.).
- c) Otázka vyváženosti a ideové selektivnosti - zde je do jisté míry pochopitelné, že větší prostor je v učebnicích věnován evropským a tedy i křesťanským tématům. Přesto je však důležité sledovat, jak jsou prezentovány jiné velké kulturní okruhy a zda se objevují médii deformovaná témata.

2.2 Výběr učebnic

Při výběru analyzovaných učebnic jsem vycházela ze seznamu učebnic, které získaly schvalovací doložku MŠMT,⁵⁰ a z toho jaké učebnice jsou používány na školách, na kterých probíhaly rozhovory s pedagogy, a také na několika jiných středních školách do sondy nezahrnutých. Pro potřeby předmětu Dějepis jsem vybrala čtyřdílnou řadu dějepisných učebnic *Dějepis pro gymnázia a střední školy* Petra Čorneje.⁵¹ Tuto řadu jsem ještě na základě rozhovorů s pedagogy doplnila o učebnici *Dějiny pravěku a starověku* Jana Součka. Pro potřeby předmětu Základy společenských věd jsem vybrala *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, která vyšla v nakladatelství Didaktis a na školách, kde probíhaly rozhovory s pedagogy, je také používána.

---

⁵⁰ Seznam učebnic, které mají schvalovací doložku pro střední školy, se nachází na webových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Seznam je volně ke stažení v podobě souboru MS Excel a čas od času je aktualizován. Poslední aktualizace proběhla v březnu 2012. MŠMT ČR. *Schvalovací doložky učebnic – březen 2012*. [Citováno 2012-04-08]. URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovací-doložky-ucebnic-brezen-2012>>.

⁵¹ Petr Čornej je autorem koncepce učebnic a koordinátorem autorského kolektivu.

3. DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ODBORNÉ ŠKOLY 2 – PRAVĚK A STAROVĚK

Učebnice je rozdělena na dvě hlavní oblasti: Pravěk a Starověk. Oblast věnovaná starověku se skládá ze sedmi tematických částí (Starověký Přední východ, Egypt, Starověké Řecko, Starověký Řím, Indie, Čína), přičemž každá část je dále rozdělena do jednotlivých kapitol.

3.1 Pravěk

Tematice pravěku je věnováno zhruba 30 stran z celkových 139. Pokud pomineme informaci o prvních rituálních pohřbech s milodary u neandrtálců,⁵² první významná zmínka o náboženských představách tehdejších lidí je zařazena do období mladého paleolitu.⁵³ Náboženské představy jsou kladeny do souvislosti s uměleckými projevy (především jeskynnými malbami) a také loveckou magií.

„Nález malby šamana (kouzelníka) s nohama bizona, postavou člověka a s parohy na hlavě svědčí o souvislosti těchto uměleckých projevů (zejména malby lovné zvěře) s náboženskými představami.“⁵⁴

„Nejstarší projevy umění tak v lovecké společnosti plnily patrně velmi důležitou funkci: byly spojeny s obřady, které měly zajistit úspěšný lov, a tím i dostatek potravy.“⁵⁵

Od dříve prosazované lovecké magie⁵⁶ se však dnes zvolna ustupuje ve prospěch názoru, že jde o vyjádření těsného vztahu lidské komunity k okolí, zejména ke světu zvířat, která mohou být vtělením starajícího se ducha nebo prapředka skupiny.⁵⁷ Časté

---

⁵² POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 16.

⁵³ Tamtéž, s. 16.

⁵⁴ Tamtéž, s. 16.

⁵⁵ Tamtéž, s. 16.

⁵⁶ Za hlavní důkazy v oblasti umění pro loveckou magii jsou považovány především obrazce zvířat s naznačenými nebo skutečnými střelami na těle, vyobrazení zraněných zvířat nebo zvířat chycených do pastí. Tyto obrazy měly plnit svou funkci při rituálech před připravovaným lovem. Zásahy kopí nebo šípů lovců měly spolu s dalšími projevy zajistit úspěch při následném skutečném lovu. PODBORSKÝ, V. *Náboženství pravěkých Evropanů*, s. 110.

⁵⁷ TITZ, P. „Počátky a formování lidské religiozity v pravěku a starověku“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 76.

pohřby zvířecích (medvědích) ostatků jsou vykládány jako prosby za další život tohoto druhu nebo jako vrácení zvířete nadpřirozenému pánu zvěře.⁵⁸

Autoři také vhodně uvádějí, že „malby byly většinou vytvářeny v nejdálčenějších koutech jeskyní, na stěnách i na stropěch.“⁵⁹ Chybí však vysvětlení, proč jsou malby umístěny na tak obtížně dostupných místech, která nebylo zrovna lehké najít a prohlížet si je tak,⁶⁰ jak je to možné a naprosto přirozené dnes, kdy je umění spíše vystavováno na odív s cílem potěšit zrak, než skrýváno.

Dále je zmíněn kult ženy – matky v souvislosti se soškami venuší, ale nijak rozveden není. V části „Pojmy“ je alespoň popsána typická soška venuše a k dispozici je jeden její obrázek.

Jisté zklamání představuje část věnovaná neolitu, protože tu chybí jakákoliv zmínka o posunu v religiózní oblasti. Jako by autoři zapomněli, že s rozvojem materiální kultury se synchronně vyvíjel také lidský intelekt a abstraktní myšlení.⁶¹ Je opomenut např. kult plodnosti představovaný nejvyšším ženským božstvem (Matka Země, Magna Mater)⁶² i hojně rozšířený kult předků.

Až na samém konci kapitoly se objevuje zmínka o rondelích a jejich funkci.

„(...) vznikaly mohutné kruhové stavby – rondely, které sloužily ke kultovním účelům.“⁶³

Jen těžko si ale lze představit, jaké to vlastně byly kultovní účely, když v předchozím textu o něčem takovém není ani zmínka. Navíc rondely nesloužily pouze ke kultovním účelům, jak je uvedeno v ukázce textu výše, ale také k potřebám

---

⁵⁸ TITZ, P. „Počátky a formování lidské religiozity v pravěku a starověku“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 76.

⁵⁹ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 16.

⁶⁰ Je možné se domnívat, že nejspíš nešlo ani tak o malby samotné (tzv. umění pro umění, l'art pour l'art), ale o „něco“ víc. K vysvětlení se nabízejí iniciační cesty mladých lidí do hlubin země nebo šamanské extatické cesty mimo tělo do světa zvířat apod. TITZ, P. „Počátky a formování lidské religiozity v pravěku a starověku“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 76.

⁶¹ PODBORSKÝ, V. *Náboženství pravěkých Evropanů*, s. 131.

⁶² Podle Podborského právě neolitický zemědělec identifikoval úrodnou půdu–Zemi s plodnou ženou–matkou a do opozice jím jako mužský prvek postavil Nebe. Úcta k ženě–matce pak přerůstala v úctu k Matce Zemi, Velké Matce – Magna Mater, a odtud byl jen malý krůček k vytvoření představ o zatím abstraktním, dosud neantropomorfovaném, univerzálním ženském božstvu. PODBORSKÝ, V. *Náboženství pravěkých Evropanů*, s. 132.

⁶³ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 16.

sociálního rázu (shromažďovací, řídicí, správní funkce) a patrně také k evidenci času (kalendářní či informační zařízení).⁶⁴

Podobně jako u rondelů v neolitu, se v kapitole o eneolitu objevuje část věnovaná megalitickým památkám jako „nejmonumentálnějším jevům eneolitu západní Evropy.“⁶⁵ Zdůrazněna je zde především úloha Stonehenge, který je podle autorů

„svědectvím o stavebních schopnostech pravěkých lidí, stejně jako dokladem jejich astronomických znalostí.“⁶⁶

Tady by bylo vhodné upozornit na to, že Stonehenge je sice známé místo zařazené i mezi divy světa, ale není jediné svého druhu. Mezi další významné patří ještě Avebury (Anglie), Newgrange (Irsko), Gavrinis (Bretaň). Megalitické památky se navíc netýkají pouze západní Evropy, ale lze je najít prakticky na všech kontinentech. Navíc budování těchto prastarých památníků nebylo prvním záchvěvem zájmu lidí o mohutné kameny.⁶⁷ Náchází se stále více důkazů, že megality existovaly mnohem dříve. Na mnoha místech v jihovýchodním Turecku z nich lidé vytesávali pilíře, které zdobili motivy zvířat, ptáků a plazů a vztyčovali je v komorách zcela ukrytých pod zemí, a to dlouho předtím, než se začali zabývat zemědělstvím.⁶⁸

Náboženské představy lidí doby bronzové jsou shrnuty do jednoho odstavce. V textu je např. uvedeno, že „(náboženské) obřady se odehrávaly na zvláštních kultovních místech.“⁶⁹ Ale čtenáři už není umožněno dozvědět se, jaká zvláštní kultovní místa to vlastně byla.

V rámci mladší doby železné se dovídáme o Keltech. A ačkoliv je v obvyklé sadě otázek „Otázky, úkoly“ na konci kapitoly úkol, aby žáci pověděli něco o keltském náboženství, v textu samotném o něm není skoro nic. Pokud tedy nepočítáme pouhou jednu větu o druidech a jednu větu o roli rostlin, dubů, zvířat a měsíčních symbolů.⁷⁰

---

⁶⁴ PODBORSKÝ, V. *Náboženství pravěkých Evropanů*, s. 144.

⁶⁵ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 24.

⁶⁶ Tamtéž, s. 24 – 25.

⁶⁷ LEWIS-WILLIAMS, D. *Uvnitř neolitické mysli*, s. 7.

⁶⁸ Tamtéž, s. 7.

⁶⁹ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 29.

⁷⁰ „O učení druidů a o keltském náboženství vůbec máme jen částečnou představu. Velkou roli v něm hrály určité rostliny, zejména duby a jmelí, které v jejich korunách někdy rostlo. (...) Uctívána byla i některá posvátná zvířata a měsíční symboly.“ Tamtéž, s. 32.

„Zvláštní úlohu měli u Keltů druidové (vlivná keltská kněžská vrstva, která vykonávala náboženské obřady, oběti, věštila a věnovala se kouzelnictví, a pečovala o posvátné dubové háje).“⁷¹

Vliv druidů se však nesoustředil jen na oblast náboženství, jak z věty vyplývá, ale zasahoval i do jiných oblastí (např. soudní pravomoc ve věcech majetkových a trestních), výraznou náplň jejich činnosti představovala i výchova aristokratické mládeže, pečovali o kalendář.

Za zkreslenou pak považují větu o nákrčníku,⁷² který je prezentován jako nejnámější ozdoba Keltů. Nákrčníky (*torques*) byly vsutku zdobné, nikdy však nešlo o lidový šperk, jakými byly např. spony a opasky. Měly hlavně společensko-náboženský význam a nosily je vedoucí osobnosti, protože vyjadřovaly jejich moc a postavení. *Torques* pak přestal být výrazem společenského významu jedinců v denním životě a vstoupil do světa nábožensko-mytologických představ, v němž se úzce spojil s představou bohů a héroů. *Torques* byl také typickým atributem druida společně se zlatým srpem.

Překvapivě není v učebnici zmíněn svátek počátku teplého ročního období *Beltine*⁷³, který v českých zemích ve středověku přešel do podoby pálení čarodějnic z 30. dubna na 1. května a udržel se až do dnešních dnů.

Kapitola věnující se době římské obsahuje podkapitulu „Pohřební ritus, náboženství a písmo“ a věnuje se Germánům. Je zde např. uvedeno, že germánské písmo sloužilo k magickým účelům. Podle Podborského však bylo runové písmo „odmýtizováno“: ukazuje se, že jím vedle magických nápisů prováděli i pamětní, právní a jiné praktické záznamy.⁷⁴

3.2 Starověk

Zbylá část učebnice se věnuje období starověku. Téměř každá ze sedmi tematických částí obsahuje podkapitulu, ve které zaznívá slovo „náboženství“.

---

⁷¹ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 33 – 34.

⁷² „Nákrčník je keltská ozdoba (vyráběná například z bronzu) nošená na krku (...).“ Tamtéž, s. 34.

⁷³ Podstatou svátku *Beltine* slaveného kolem 1. května bylo pálení velkých ohňů, jejichž plamen a kouř očišťoval a udravoval. V blízkosti ohňů byl přeháněn dobytek a věřilo se, že jej ochrání před nemocemi. Slavilo se vítězství života nad silami smrti. V lidových rituálech se ozývala symbolika plodnosti, tepla a růstu. PODBORSKÝ, V. *Náboženství starých Evropanů*, s. 384.

⁷⁴ Tamtéž, s. 472.

Konkrétně se jedná o části Starověký Přední východ, Egypt, Starověké Řecko, Starověký Řím, Indie (zde jsou uvedeny konkrétní náboženské tradice – Vědy a Védské náboženství, Buddhismus, Džinismus, Hinduismus), Čína (zde je odstavec o náboženství součástí podkapitoly „Kultura, společnost a vzdělanost“).

3.2.1 Starověký přední východ

Představeno je náboženství⁷⁵ Mezopotámie.⁷⁶ Jedna z kapitol („Další důležité státní útvary na Předním východě“) je věnována starověké Palestině. Zvýšená pozornost určená tomuto místu je vysvětlována tím, že „na území Palestiny procházely důležité obchodní cesty a také vznikem jednoho z nejdůležitějších monoteistických náboženství – judaismu.“⁷⁷

Nejprve je vysvětlena historie samotného názvu Palestina a uvedeno, na jakém území se původně rozkládala.⁷⁸ Následuje souhrn událostí od pronikání hebrejsko-izraelských kmenů do Kenaánu po povstání bar Kochby a následnou diasporu. Obsahem kapitoly je i představení židovského náboženství s důrazem na židovský monoteismus. Projevuje se zde pohled na vývoj religiozity od polyteismu k monoteismu.

„Na Předním východě byla už v pravěku rozšířena představa o jedině, vše prostupující nadpřirozené síle. Polyteistická náboženství se víře v jednoho boha přibližovala tím, že hlavní bůh určité oblasti přejímal kompetence dalších božstev, z nichž se postupně stávala pouze další jména jednoho boha. Vlastní monoteismus však vznikl až u izraelských kmenů ve 2. tisíciletí př. n. l.“⁷⁹

Židé podle autorů označují Starý zákon pod názvem *mikrá* (tj. čtení). O nejběžnějším židovském označení vokalizovaném jako *Tenach* či *Tanach* (TNK), který je sestaven z počátečních písmen tří základních oddílů (*Tóra, Neviim, Ktuvim*), není ani zmínka. Podobně není zmíněn ani *Talmud*, ačkoliv společně s *Tórou* byl po zboření chrámu v roce 70 a následném vyhnání židů z Palestiny důležitým jednotícím prvkem

---

⁷⁵ Autoři uvádí trojici nejdůležitějších bohů: An, Enlil a Enki, ke kterým je někdy připojována i bohyně Ninchursag. Kromě nich jsou vyjmenováni i bohové další (Sina, Utua, Ninurt, Nimrud, Marduk).

⁷⁶ Nebylo by od věci, kdyby autoři uvedli, že v souvislosti se setkáním, sblížením a více či méně dlouhém soužití Summerů a Akkadů docházelo k vzájemnému ovlivňování, což se promítlo i do religiózní oblasti.

⁷⁷ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy I – pravěk a starověk*, s. 49.

⁷⁸ Zde bych uvítala mapku s názorným vyznačením starověké Palestiny. Ačkoliv je v textu uvedeno, že šlo o oblast na březích Středozemního moře, mezi Foinikí a Egyptem, žákovi nemusí být jasné, kde se vlastně nacházela, protože o geografické poloze Foinikie není v předchozím textu řeč. Egypt a Středozemní moře pak považuji za všeobecně známé pojmy, které by měl žák SŠ znát.

⁷⁹ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. Cit. dílo, s. 50.

mezi židy v celé diaspoře. Nešťastně je také zformulována věta věnující se Starému zákonu, protože z ní vyplývá skutečnost, že původně Starý zákon byl posvátnou knihou židovství, ale teď už tomu tak být třeba nemusí.

„(...) Starý zákon (...) v křesťanském pojetí tvoří spolu s Novým zákonem Bibli. Původně byl však Starý zákon základní posvátnou knihou židovského (judaistického) náboženství.“⁸⁰

3.2.2 Egypt

O náboženství Egypta je zdařile pojednáno na s. 57 – 58. Oceňuji podrobné pojednání o mumifikaci, či zmínku o náboženské reformě Amenhotepa IV.

3.2.3 Starověké Řecko

Dějiny starověkého Řecka jsou rozděleny celkem do pěti kapitol. První kapitola „Počátky řeckých dějin“⁸¹ uvádí čtenáře nejprve na Mínojskou Krétu. Za problematiku považují tvrzení ohledně býka, který je považován za posvátné zvíře.

„Posvátným zvířetem byl býk, který hraje v minojských mýtech podstatnou roli (Evropa, podle níž se v řeckých bájích jmenuje náš světadíl, se na Krétu dostala na hřbetu obrovského bílého býka, v nějž se proměnil Zeus; netvor Minotaurus, žijící v labyrintu (...), býci se objevují na nástěnných malbách paláců, atd.“⁸²

To, že byl býk posvátným zvířetem, tedy autoři odvozují na základě jeho výskytu v mýtech, které označují jako „minojské“ a jeho vyobrazení na malbách. O tom, zda byl býk opravdu posvátným zvířetem, se však vedou diskuze.⁸³

Od vyprávění o minójské civilizaci do konce dějin samostatného starověkého Řecka se tematika náboženství v podstatě neobjevuje.⁸⁴ Kromě pojednání o řeckých

---

⁸⁰ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 50.

⁸¹ Kapitola se zabývá minójskou civilizací (2600 – 1450 př. n. l), Mykénským Řeckem (1600 – 1100 př. n. l. a Temným obdobím (1100 – 900 př. n. l.).

⁸² POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Cit. dílo*, s. 64.

⁸³ Ve výtvarném a sochařském umění minójské Kréty se skutečně objevuje ztvárnění tzv. tance s býky. Mezi badateli ale panují jisté neshody ohledně toho, zda byl nebo nebyl náboženským rituálem. Např. M. P. Nilsson je přesvědčen, že tomu tak nebylo, protože neexistuje nic v minójských památkách, co by prokazovalo, že byly více než velmi populárním světským sportem. R. Castleden se naopak domnívá, že nebyl pouhou hrou, ale patřil mezi významné náboženské rituály. Tyto přístupy, které reprezentují dva hlavní pohledy na tento fenomén, odrážejí také to, zda badatelé býka považují za posvátné zvíře či nikoli a zda jsou nakloněni předpokladu existence kultu býka, který ovšem není doložen. ZIKMUNDOVÁ, K. *Minójské náboženství: bakalářská práce*, s. 25.

⁸⁴ Autoři se tedy věnují Mykénskému období, v jeho rámci je pojednáno o řeckých mýtech. Následuje popis archaického, klasického a helénistického období.

mýtech, shrnutí děje Ilias a Odyssey a shrnutí děje některých dalších mýtů v rámci první kapitoly. To je chvályhodné, ale působí vytrženě ze širšího kontextu, protože chybí vysvětlení, jakou roli mýty v tehdejší společnosti hrály.⁸⁵

My dnes slovo „mýtus“ často používáme pro popis něčeho, co prostě není pravda.⁸⁶ Když na politika vyjde najevo nepěkná věc, bude tvrdit, že se nic podobného nikdy nestalo, že je to „mýtus“. Od 18. století jsme naučili na dějiny hledět vědecky; především nás zajímá, co se skutečně stalo, zatímco předmoderní lidi zajímalo především to, co událost znamená.⁸⁷ Mýtus tak představoval událost, která se v jistém smyslu stala jednou, ale která se také děje neustále.⁸⁸

Podle K. Armstrongové byla v premoderním světě mytologie nepostradatelná. Nejenže člověku pomáhala, aby mu život dával smysl, ale také odhalovala oblasti lidského ducha, jež by jinak zůstaly nepřístupné. Představovala ranou formu psychologie.⁸⁹ Když Freud a Jung započali moderní pátrání po duši, instinktivně své náhledy vysvětlovali na základě klasické mytologie a dali starým mýtům nový výklad.⁹⁰

Podle Rüpkeho pak mýty svou konstelací osob, věcí i událostí odůvodňovaly hodnotový systém společnosti, legitimizovaly určité instituce a hodnoty a současně zprostředkovávaly obraz světa.⁹¹ A i když kritika mýtu existovala od šestého století a vinula se celými dějinami antického náboženství, mýtu to však nezabránilo v tom, aby plnil svou funkci a mýty navzdory všemu zůstávaly stále živé.⁹²

Jsem toho názoru, že by bylo vhodné zasadit mýty do širšího kontextu, ukázat žákům, že je možné pokusit se na ně nazírat optikou tehdejších lidí.

Až v poslední kapitole „Kultura starověkého Řecka“ se objevuje podkapitola „Náboženství“. Valná část je tradičně věnována okruhu olympských bohů a stručnému popisu pozice každého z nich v rámci jejich společenství. Objevuje se tu také příběh o

---

⁸⁵ Mýtus byl zpočátku spojen s kultem a tvořil nedílnou součást rituálu, přičemž podával vysvětlení konaných obřadů (byl to tzv. *hieros logos*, posvátný výklad), takovéto mýty se stávaly námětem při kultovních a divadelních hrách. Ve filosofii od dob Platónových byl pak mýtus kritizován jako výtvar fantasie a stavěn proti běžnému pojmovému myšlení (*logos*). SVOBODA, L. et al. *Encyklopedie antiky*, s. 402.

⁸⁶ ARMSTRONG, K. *Krátká historie mýtu*, s. 12.

⁸⁷ Tamtéž, s. 13.

⁸⁸ Tamtéž, s. 13.

⁸⁹ Příběhy o bozích a hrdinech sestupujících do podsvětí, bloudících labyrintem a bojujících s příšerami, osvětlovaly záhadné duševní pochody a ukazovaly, jak se má člověk vyrovnat s vnitřními krizemi. Tamtéž, s. 16.

⁹⁰ Tamtéž, s. 16 – 17.

⁹¹ RÜPKE, J. *Náboženství Římanů*, s. 130.

⁹² Tamtéž, s. 131.

vzniku světa, Titánech a Diovi. Je poukázáno na velkolepé chrámy a posvátné okrsky. Z textu není patrné, že řecké náboženství nebylo izolovaným jevem, nýbrž živou součástí řecké obce, ať již byla samostatným městským státem nebo součástí většího politického celku.⁹³ Bylo hluboce zakořeněné a neexistovala oblast, do které by náboženství nějakým způsobem nezasahovalo.⁹⁴ Z toho důvodu se zprávy o něm objevují ve všech druzích literárních projevů, v uměleckých artefaktech, v právních ustanoveních, apod.⁹⁵ Domnívám se, že právě tento tmelící aspekt řeckého náboženství by v učebnici měl být více zdůrazněn už z toho důvodu, že i sami autoři uvádí různé elementy náboženství, které zasahovaly do některých odvětví řecké kultury,⁹⁶ ale nevyvozují z toho již žádný závěr.

Je trochu škoda, že se v této učebnici znalost antického náboženství omezuje na okruh olymských bohů a příběhů s nimi spjatými. Ve skutečnosti náboženství Řeků (ale také Římanů) představuje soubor představ a kultů bohatší a složitější prošlý téměř stoletým vývojem. Jednou ze základních složek byly např. mysterijní kulty,⁹⁷ které v učebnici nejsou vůbec zmíněny.

3.2.4 Starověký Řím

Dějinám starověkého Říma je věnováno osm kapitol. Religionistická témata se objevují ve třech z nich: „Etruskové a počátky Říma“, „Počátky křesťanství“, „Kultura starověkého Říma“.

Autoři se nebrání zodpovězení otázky o původu Etrusků a uvádí tři hlavní teorie.⁹⁸ Existuje však ještě teorie čtvrtá, která spojovala Etrusky s Pelasgy. Přestože toho o Pelasgech mnoho nevíme a patří spíš na hranici mytologie a historie, jsou patrně

---

⁹³ HOŠEK, R. *Náboženství antického Řecka*, s. 10.

⁹⁴ BREMMER, J. *Greek Religion [Further Considerations]*. Ed. Jones, L. *Encyclopedia of Religion*, s. 3677.

⁹⁵ HOŠEK, R. *Cit. dílo*, s. 10.

⁹⁶ Jde o tato odvětví kultury: divadlo, lékařství, architektura, sochařství, malířství.

⁹⁷ Mysterijní kulty předpokládaly předchozí zasvěcení účastníků. Na rozdíl od kultů závazných pro všechny členy obce, přístup k mysterijním kultům vyžadoval osobní rozhodnutí. V protikladu k tradiční zbožnosti bylo tedy zasvěcení do mysterijních kultů dobrovolné, individuální a nebylo neobvyklé zasvěcení do několika kultů najednou.

⁹⁸ 1. teorie příchodu z maloasijské Lýdie, 2. severní teorie o příchodu přes Alpy, 3. teorie o autochtonním původu. POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy I – pravěk a starověk*, s. 92 – 93.

řeckou reflexí jedné z hlavních skupin mořských národů, které ve 13. – 12. stol. př. n. l. přepadly mykénské Řecko, Krétu, Chetitskou říši, Ugarit i četná další levantská města.⁹⁹

Otázka náboženství Etrusků je v rámci učebnice zpracována uspokojivě. Až na to, že věštění Etrusků je prezentováno takovým způsobem, jako by s náboženstvím nemělo vlastně nic společného.

„Etruskové byli obeznámeni s různými způsoby věštění.“¹⁰⁰

O sedm řádků dál se dočteme, že „ani o etruském náboženství mnoho nevíme.“¹⁰¹ Přitom cílem umění věštit bylo úsilí o poznání vůle bohů (kterou bylo podle Etrusků bezpodmínečně nutné následovat).¹⁰² Věštění tedy bylo součástí náboženské praxe a nikoliv nějakou oddělenou entitou. Dále bych více vyzdvihla myšlenku, že náboženství Etrusků bylo ovlivněno Řeky, i když Etruskové si jej přizpůsobili svým vlastním potřebám.

V kapitole „Kultura starověkého Říma“ je poměrně jasně načrtnuta vývojová linie od primitivního k modernímu.

„Podobně jako Řekové i Etruskové a Římané uctívali nejprve přírodní jevy, přírodniny (stromy, vodní toky, atd.) a zoomorfní božstva. Etruskové však mnohem dříve než Římané dospěli k božstvům antropomorfním. Náboženství Římanů zůstávalo velmi dlouho na primitivní úrovni.“¹⁰³

V této kapitole se také objevují formulace, které nejsou dostatečně vysvětleny, např. v souvislosti s nově přichozími a nově uctívanými božstvy z řeckého prostředí.

„Až do druhé punské války zůstával kult těchto bohů za hradbami města, když se však zdálo, že domácí bohové Římanům proti Hannibalovi pomoci nedokážou, vnesli Římané dvanáct zlatých soch slavnostně do města.“¹⁰⁴

Co si pod tím představit - bez znalosti všech souvislostí - proč zrovna za hradbami? Nikde není jasně řečeno, že stará božstva byla slavena v *pomeriu* (uvnitř hradeb) a nová byla slavena *extra pomerium* (za hradbami).¹⁰⁵

---

⁹⁹ BOUZEK, J. *Etruskové. Jiní než všechny ostatní národy*, s. 13.

¹⁰⁰ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy I – pravěk a starověk*, s. 93.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 93.

¹⁰² BOUZEK, J. Cit. dílo, s. 54.

¹⁰³ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. Cit. dílo, s. 121.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 121.

¹⁰⁵ HOŠEK, R. *Náboženství antického Řecka*, s. 188 – 189.

Kapitola o počátcích křesťanství se věnuje Ježíšovu působení, šíření křesťanské víry, pronásledování křesťanů a Novému zákonu. Při líčení příběhu Ježíšova života autoři vychází z novozákonních evangelií.

V rámci šíření křesťanské víry je zdůrazněna role Pavla z Tarsu¹⁰⁶ a poukázáno je na to, že se křesťanství zpočátku jednoznačně nejvíce šířilo mezi chudým obyvatelstvem.¹⁰⁷

Obraz raného křesťanského společenství vyznívá dojemem jednotnosti.

*„Pavel (...) spoluurčoval zásady života v křesťanských obcích. Křesťanské obce byly budovány jako organizace v čele s duchovní (kněžskou) autoritou. V těchto raných křesťanských společenstvích si byli všichni rovni.“*¹⁰⁸

*„Kněz vykonával bohoslužebné obřady, z nichž nejvýznamnější byly křest a mše se svatým přijímáním.“*¹⁰⁹

Nikde není uvedeno, že křesťanství nikdy netvořilo homogenní jednotu a jeho rané šíření jen dále diversifikaci podporovalo. Jediná zmínka o tom, že rané křesťanství jednotné nebylo, ale od samého počátku se tříštilo se v řadu názorových proudů, se objevuje až v kapitole následující „Řím za dominátu a zánik impéria“.

Jak bylo zmíněno výše, tematika křesťanství se pak objevuje i v souvislosti s vládou císařů Diocleciána a jeho pronásledování, Constantina a vydání ediktu milánského, Theodosia a jeho prohlášení křesťanství státním náboženstvím.

3.2.5 Indie a Čína

V páté části pod názvem Indie je pozornost nejprve věnována harrapské civilizaci, přičemž další dva názvy, pod kterými je známa (mohendžo-dárská civilizace nebo civilizace poříčí Indu) uvedeny nejsou. Autoři se vyjadřují i k zániku harappské kultury, který podle nich zůstává nevyjasněný a jako možné příčiny uvádějí změnu toku řeky Indu či klimatické změny. Nicméně i přes toto tvrzení o nejasnosti je o pár řádků níže v černých barvách vylíčen vpád Árijů.

---

¹⁰⁶ „Pavel z Tarsu (...) se brzy stal vůdčí osobností raného křesťanství.“ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy I – pravěk a starověk*, s. 116.

¹⁰⁷ „Křesťanství bylo přitažlivé hlavně pro chudé obyvatelstvo, mezi nímž se také zpočátku nejvíce šířilo.“ Tamtéž, s. 116.

¹⁰⁸ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy I – pravěk a starověk*, s. 116.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 116.

„At' už to bylo jakkoli, dílo zkázy dokonaly kočovné indoevropské kmeny Ářjů, které vtrhly do Poindí v první polovině 2. tisíciletí př. n. l.“¹¹⁰

„Pro místní obyvatelstvo to musela být učiněná apokalypsa (...).“¹¹¹

„(...) A nyní měli čelit (harrapská civilizace) divokým, neohroženým bojovníkům na válečných vozech tažených rychlými koňmi, kteří je vraždili zbraněmi z rudého kovu. Nedokázali to. V ulicích Mohendžodara se místo boje muže proti muži rozpoutalo vraždění a mrtvé neměl kdo pohřbit.“¹¹²

I když je tedy na začátku upozorňováno, že není vůbec jasné, jak civilizace poríčí Indu zanikla, z výše uvedeného textu věnovanému příchodu Ářjů, vyplývá spíše něco jiného. Avšak stále početnější archeologické výzkumy po druhé světové válce nejenže nepřinesly o invazi Ářjů žádné důkazy, ale archeologové a antropologové se za celých sto let neshodli na žádné archeologické kultuře, která by byla s nimi identifikována (a leckterí mění názory v průběhu svého bádání).¹¹³

Následuje část nazvaná „Védské období“, která zahrnuje informace o tehdejší společnosti (zde je žákovi předložen popis systému varn a kast), védách a védském náboženství. V části nazvané „Historické období“ se autoři věnují buddhismu, džinismu, hinduismu a Maurijské říši.

V textech o buddhismu, džinismu a hinduismu se projevuje snaha nalézt společné jmenovatele u všech tří tradic. Konkrétně postavu zakladatele, základní učení a základní texty.

1. Zakladatel

„Zakladatelem buddhistického učení je Gautama Siddhártha.“¹¹⁴

„Zakladatelem džinismu byl Vardhamána Mahávíra zvaný Džina.“¹¹⁵

„Hinduismus (...) nemá zakladatele ani nic, co by (byť jen vzdáleně) připomínalo církevní organizaci.“¹¹⁶

2. Základní učení

---

¹¹⁰ Tamtéž, s. 128.

¹¹¹ Tamtéž, s. 128.

¹¹² Tamtéž, s. 128.

¹¹³ FÁREK, M. „Indické tradice, zvané někdy hinduismus“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 107.

¹¹⁴ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. Cit. dílo, s. 130.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 131.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 131.

„Podstatou buddhismu je víra ve vysvobození z koloběhu reinkarnací vlastním přičiněním a dosažení osobní blaženosti – nirvány.“¹¹⁷

„Podstata džinismu je totožná s buddhismem i s upanišadami: jde o nalezení cesty, jak vysvobodit duši z neustálého koloběhu znovuzrození.“¹¹⁸

„Kromě cesty poznání vedoucí k vysvobození z koloběhu znovuzrození, nabízené v upanišadách, uznávají hinduisté ještě cestu oddanosti zvolenému božstvu.“¹¹⁹

3. Základní texty

„Z upanišad vycházejí tři nejrozšířenější indická náboženství – buddhismus, džinismus a hinduismus.“¹²⁰

„Buddhismus a džinismus vycházejí z nejstarších upanišad a zpochybňují slepou víru v autoritu védských textů.“¹²¹

Problematická je pak především pasáž, která se věnuje hinduismu. Samotný pojem *hinduismus*¹²² nikde v učebnici vysvětlen není. Nazírán je jako náboženství, které se vyvinulo ze starého védského náboženství,¹²³ nemá zakladatele a opírá se o vědy a bráhmany.

„Hinduismus uznává pouze autoritu véd a bráhmanů.“¹²⁴

V takto postavené větě se vědy jeví jako jakýsi centrální text (můžeme říci i „svatý text“), který hraje podobnou roli jako křesťanská Bible či muslimský Korán. Většina indických tradic má ale však své vlastní texty, vznikají stále nové a staré se

---

¹¹⁷ Tamtéž, s. 130.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 130.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 131.

¹²⁰ Tamtéž, s. 130.

¹²¹ Tamtéž, s. 130.

¹²² Historický původ slova hinduismus a proměny v jeho užívání sledoval Heinrich von Stientencron. Slovo *hindu* je perský ekvivalent sanskrtského výrazu *sindhu* (tj. řeka, voda), který byl v Persii používán k označení země a lidí za „velkou vodou“, za řekou Indus. V 10. až 12. století perský výraz *hindu* přinesli do Indie islámští dobyvatelé. V období středověku označoval termín jednoduše ne-muslimské obyvatele Indie, přičemž perští učenci rozlišovali různé náboženské směry a proudy, které na subkontinentu vznikly. Evropané, zejména Britové pojem převzali, ale začali pod ním vidět stoupence jednoho náboženství, a tak vznikl další „ismus“. Ve 20. století se začalo do *hinduismu* zahrnovat vše, včetně dohadů o náboženství civilizace v poříčí Indu. Souhrnný evropský název *hinduismus* se tak sice pro mnohotvárnou indickou náboženskou tradici ujal mezinárodně, ale pro řadu Indů význam nemá. FÁREK, M. „Hinduismus – reálné náboženství, nebo konstrukt koloniální vědy?“ In *Religio* 15/2, 2006, s. 233 a WERNER, K. *Náboženské tradice Asie. Od Indie po Japonsko*, s. 27.

¹²³ „*Védské náboženství se postupně přeměnilo v hinduismus.*“; „*Hinduismus vznikl přímo ze starého védského náboženství.*“ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk*, s. 130, 131.

¹²⁴ Tamtéž, s. 131.

zpracovávají v nových variacích a výkladech.¹²⁵ Podobně neexistuje také žádná centralizovaná organizace církevního typu, ani autoritativní koncily, či osobnost typu papeže, které by rozhodovaly o doktríně a praxi.¹²⁶

Nešťastné je také použití slova *sekta* k označení višnuistů a šivaistů.

„Hinduismus má mnoho sekt, nejvýznamnější jsou višnuisté (pro něž je hlavním bohem Višnu, pomocník a ochránce lidí před silami zla) a šivaisté (uctívající Šivu, ničitele a znovustvořitele.“¹²⁷

Akademická religionistika si je dobře vědoma toho, jak je slovo *sekta* nejednoznačné a emocionálně nabitě, a ráda by se bez něj obešla.¹²⁸ Stojí tedy za zvážení, zda je opravdu nutné, aby se tento zavádějící pojem objevoval ve středoškolské učebnici v souvislosti s popisováním višnuistů a šivaistů. Navíc bez jasného vysvětlení, v jakém významu ho je použito.

Na tomto místě je potřeba uvést, že z dlouhodobého hlediska se význam pojmu *sekta* posouvá. Pokládá se za pravděpodobné, že původně (v antickém Římě) šlo o skupinu následovníků nějakého učení či učitele.¹²⁹ I když původní význam slova *secta* mohl souviset (a mluvnicky je to přípustné) s deponentním slovesem *sequor, -ui*, následovat, do evropského křesťanského kontextu toto slovo vstoupilo ve významu dílčí nebo pak i odloučené (a ostře za to kritizované) náboženské skupiny. Výraz tedy záhy dostal pejorativní nádech.

Je tak poměrně problematické vkomponovat tento termín, který je silně zakořeněn v křesťanství, do tak odlišného kulturně-náboženského kontextu, jakým je indická oblast. Podle Václavíka je tento pojem v hinduismu či buddhismu dokonce absurdní, protože předpokládá, že v daném náboženském systému existují institucionalizované mainstreamové skupiny, které mají dominantní a normotvorné

---

¹²⁵ FÁREK, M. „Indické tradice, zvané někdy hinduismus.“ In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 84.

¹²⁶ Výjimku tvoří několik moderních organizací, které však vznikly zjevně pod vlivem zkušeností s křesťanskými misemi v Indii, od nichž církevní model centralizované autority převzaly. FÁREK, M. „Indické tradice, zvané někdy hinduismus.“ In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 84.

¹²⁷ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy I – pravěk a starověk*, s. 131.

¹²⁸ ŠTAMPACH, I. O. *Přehled religionistiky*, s. 181.

¹²⁹ Tamtéž, s. 181.

postavení a vedle nich přísně oddělené, fyzicky i symbolicky periferní skupiny.¹³⁰ Nic takového však v Indii nenajdeme.

I v této části se objevují výrazy, které nejsou dostatečně vysvětleny. Např. „*podstatou buddhismu je (...) dosažení osobní blaženosti – nirvány.*“¹³¹ Pro žáka tak vyvstává otázka, co je vlastně ta nirvána? V čem spočívá osobní blaženost?

Podobně u džinismu: „*Podle džinismu je duše na počátku neposkrvněná, ale postupně se na ní vytváří jakýsi karmický nános hříchů, který znemožňuje její osvobození.*“¹³² Jaký je význam slova karmický? V jakém časovém období je nános vytvořen?

V této kapitole oceňuji část věnované přínosu kultury a vzdělanosti Indie a také krátké shrnutí obsahu eposů *Mahábháraty a Rámájany*.

Informace o starověkém náboženství Číny jsou podány v neoznačeném odstavci v rámci podkapitoly *Kultura, společnost a vzdělanost*.

3.3 Shrnutí

I když nám dnes může období pravěku připadat na hony vzdálené, představuje společně s obdobím starověku důležitou součást dějin lidstva, konkrétně 99 procent. Podle očekávaných výstupů RVP G by měl žák umět objasnit materiální a duchovní život lidské společnosti v jednotlivých vývojových etapách pravěku. Tematika religiozity předliterárních kultur je sice v učebnici prezentována, ale roztržštěně a nesystematicky.¹³³ Situace je uspokojivější v části Starověk, protože tato část je systematictější a obsáhlejší.¹³⁴

Několikrát je také upozorňováno na skutečnost, že pro některá období nemáme dostatek informací. Není to zdaleka pravda. Probíhají nové archeologické výzkumy (každoročně narůstá množství dokladů i forem nejranější náboženskosti, např.

---

¹³⁰ VÁCLAVÍK, D. „Meze a možnosti religionistického používání pojmů sekta, kult a církev“. In *Religio* 13/1, 2005, s. 52-53.

¹³¹ POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy I – pravěk a starověk*, s. 130.

¹³² Tamtéž, s. 131.

¹³³ Pouze v jedné z devíti kapitol věnující se pravěku se tematika náboženství objevuje přímo v názvu podkapitoly. Konkrétně se jedná o podkapitolu „Pohřební ritus, náboženství a písmo“. Jinak je vždy tematika náboženství součástí nějakého celku.

¹³⁴ Téměř každá ze sedmi tematických částí obsahuje podkapitolu, ve které zaznívá slovo *náboženství*. Konkrétně se jedná o části Starověký Přední východ, Egypt, Starověké Řecko, Starověký Řím, Indie (zde jsou uvedeny konkrétní náboženské tradice – „Védy a Védské náboženství“, „Buddhismus“, „Džinismus“, „Hinduismus“), Čína (zde je odstavec o náboženství součástí podkapitoly „Kultura, společnost a vzdělanost“).

výzkumy v oblasti jihovýchodního Turecka významně posouvají rozkvět (nikoliv vznik) náboženského myšlení lidstva až před příchod neolitu, snad až do 10. tisíciletí př. n. l.), objevují se moderní studie (léta dostupné a známé doklady a tradiční interpretaci mnohých z nich mění tzv. kognitivní přístup).¹³⁵ Je však samozřejmé, že s ohledem na stáří učebnic nemohou být tyto nové objevy a názory v učebnicích reflektovány.¹³⁶

Jistou potíž také spatřuji v samotném zpracování tematiky pravěku: na konci každé kapitoly je kladen důraz na důležitá data, nástroje, produkty. Samotní lidé, v jejichž rukou všechna zmíněná díla vznikala a s nimiž se data pojí, se z textu jaksi vytrácejí a stávají se tak ještě víc vzdálenými a přitom klíčové momenty zrodu, počátečního formování a následného vývoje lidství a s ním, jak se zdá, bezprostředně spojené náboženskosti spočívají právě v pravěkých hlubinách.¹³⁷

Někdy se v učebnici projevuje etnocentrický pohled v rámci aplikace pojmů a vůbec všeobecného pohledu na danou problematiku. Objevuje se především v kapitole o Indii (použití pojmu *sekta* při definování višnuistů a šivaistů, autorita véd, apod.). Podobně také v pasáži o řeckých mýtech, které jsou nazírány optikou křesťanského myšlení.

Ačkoliv učebnice obsahuje část zvanou „Pojmy“, některé z nich dostatečně vysvětleny nejsou (*kult/kultovní, rituál, pohan, sekta*). Dále bych ocenila větší vyváženost obrazového materiálu – někdy je na stránce hned několik obrázků najednou, jindy tam není žádný.¹³⁸ Nešťastný je podle mne také způsob grafické úpravy textů věnovaných zajímavým historickým událostem o osobnostech, které má hlavní text rozvíjet a konkretizovat – menší písmo a řádkování je špatně čitelné a může tak od čtení spíš odradit než zaujmout.

---

¹³⁵ TITZ, P. „Prezentace pravěké a archaické religiozity ve středoškolské výuce dějepisu“ In *Pantheon*, 2010, s. 106.

¹³⁶ Tamtéž, s. 106.

¹³⁷ TITZ, P. „Počátky a formování lidské religiozity v pravěku a starověku“ In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 62.

¹³⁸ Z vlastní zkušenosti u mě pak docházelo k tomu, že mě čtení „stránek bez obrázků“ nebavilo a pasáže mi připadaly příliš dlouhé a špatně stravitelné.

4. DĚJINY PRAVĚKU A STAROVĚKU

Učebnice je rozdělena na dvě hlavní oblasti: Dějiny pravěku a Dějiny starověku. Oblast věnovaná starověku je pak rozdělena na tři hlavní části, přičemž každá z nich je rozdělena na jednotlivé kapitoly.

4.1 Dějiny pravěku

Již v první větě je čtenář konfrontován s tím, že „nejdelším obdobím ve vývoji lidstva je pravěk.“¹³⁹ I přes toto tvrzení je pravěku překvapivě vyhrazeno pouhých 12 stran textu z celkových 184 stran.

První významná zmínka o náboženských představách pravěkých lidí je začleněna do období mladého paleolitu. Náboženské představy jsou i zde kladeny do souvislosti s uměleckými projevy. Podobně jako v učebnici *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – pravěk a starověk* je z jeskynních maleb vyvozována lovecká magie a také šamanismus.

„Všechny tyto umělecké projevy (sošky, rytiny a malby zejména zvířat) byly úzce spjaty s náboženskými představami, byly s nimi spojeny obřady, které měly zajistit úspěšný lov – to dosvědčuje i znázornění kouzelníka – šamana v kožešinovém oděvu a s parohy na hlavě.“¹⁴⁰

Autor se nijak nevyjadřuje k tomu, proč se malby nacházely zejména v jeskyních jakožto obtížně přístupných místech. Stejně tak se nevěnuje osobnosti šamana, ačkoli je v textu zmíněn. Zmíněn je také kult plodnosti, ale nijak přiblížen není. Pouze je uvedeno, že s ním „zřejmě souvisely ženské sošky, které nazýváme venuše.“¹⁴¹ Jejich bližší popis chybí, ale pro představu je k dispozici jeden obrázek.

---

¹³⁹ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 9.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 11.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 11.

V období neolitu autor nezapomíná na to, že docházelo k rozvoji i v religiósni oblasti. Zdařile je popsána např. symbolika ženy v době neolitu,¹⁴² není opomenut také kult předků.

Evropský eneolit je představen prostřednictvím megalitických památek. K dispozici je jeden obrázek řady kamenných menhirů v Carnacu ve Francii. Vzhledem k tomu, že autor zmiňuje i dolmeny a kromlechy,¹⁴³ nebylo by od věci, kdyby obrazového materiálu bylo více – pro lepší představu. Termín *kromlech* je pak v archeologické terminologii zastaralý a v oblasti nefunerálních kruhových staveb se spíše nahrazuje výrazem památka typu *henge*.¹⁴⁴ Navíc termín *kromlech* neoznačuje pouze kamenné kruhy, jak je uvedeno, ale případně i pravoúhlé památky.

„Jindy tvoří menhiry kruh, tzv. kromlech.“¹⁴⁵

Jisté zklamání představuje doba bronzová. Ačkoliv byla obdobím rozvoje duchovního života, rozrůstáním empirických znalostí, znalostí v oblasti kosmologie a astrologie, v religiósni oblasti narůstal ceremonialismus a rozvíjel se polyteismus, v učebnici se o tomto dění nic nedovídáme. Objevuje se jediná zmínka související s religiozitou.¹⁴⁶

Religiozita doby železné je představena prostřednictvím Keltů, pozornost je zaměřena na druidy a posvátné háje. Ačkoli je hned na začátku uvedeno, že náboženství bylo v životě Keltů důležité, vše je zhuštěno do pouhých dvou vět.

„Náboženství bylo v životě Keltů důležité – zvláštní kněžskou vrstvu tvořili druidové. Obřady se konaly v posvátných hájích či okrscích, obehnaných jednoduchými ohradami nebo příkopy.“¹⁴⁷

Jediným obrazovým materiálem v kapitole o Keltech je pak obrázek nákrčníku (*torques*). Je prezentován jako ukázka keltského umění zpracování kovů. Jakou měl v keltské společnosti vlastně funkci, se však již žák z učebnice nedozví. Absence

---

¹⁴²TITZ, P. „Prezentace pravěké a archaické religiozity ve středoškolské výuce dějepisu“. In *Pantheon*, 2010 s. 105.

¹⁴³ „Častým typem těchto staveb (megalitů) jsou dolmeny, které sloužily jako pohřební komory a zároveň jako místa kultu předků.“, „Jindy tvoří menhiry kruh, tzv. kromlech.“ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 14.

¹⁴⁴ PODBORSKÝ, V. *Náboženství pravěkých Evropanů*, s. 192.

¹⁴⁵ SOUČEK, J. Cit. dílo, s. 14.

¹⁴⁶ „Známe i některá kultiště, doložen je též kanibalismus, snad rituální.“ Tamtéž, s. 15.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 17.

informací o náboženství Keltů je do jisté míry vyvážena výňatkem ze *Zápisků o válce galské* z pera Gaia Iulia Caesara.

Poslední kapitola je věnována době římské. Kapitola je sama o sobě poměrně krátká, a ani religiozitě není věnován žádný prostor. Toto období bylo totiž pro naše území velmi významné - díky kontaktu s římskou říší a osobou markomanského krále Marobuda¹⁴⁸ vstupují naše země do doby dějinné.¹⁴⁹

4.2 Dějiny starověku

Oddíl věnovaný starověku je o poznání obsáhlejší. Je mu věnován zbytek celé učebnice. V první části je pojednáno o Mezopotámii, Egyptě, Malé Asii a Íránu, Sýrii, Foiníkií a Izraeli, Indii a Číně. Každá z těchto kapitol obsahuje podkapitolu nazvanou „Náboženství“. Druhá a třetí část se věnují antickému Řecku a Římu a i zde má náboženství své místo.

4.2.1 Mezopotámie – Egypt – Malá Asie a Írán – Sýrie, Foiníkie a Izrael – Indie – Čína

4.2.1.1 Mezopotámie – Egypt – Malá Asie a Írán

Představeno je náboženství Mezopotámie (s. 27), Egypta (s. 36 – 37), kterému autor vyhradil velkorysý prostor.

V rámci kapitoly o Malé Asii je krátce představeno chetitské náboženství a kultura. V kapitole o Íránu se objevuje podkapitola „Perské náboženství a kultura“, většina prostoru je zde věnována spíše kultuře. O náboženství se dovídáme v jedné větě. O něco lépe je na tom podkapitola s názvem „Zarathuštra“. O něm se žák dovídá to, že se jednalo o významného náboženského reformátora, jehož učení se stalo v Persii v době sasánovské dynastie státním náboženstvím. Pod jakými názvy je jeho učení také známo, se nikde v textu nevyskytuje, takže v případě, že žák narazí na termíny *zoroastrismus* či *mazdaismus*, nemusí si je hned spojit se Zarathuštrou a jeho učením. Navíc řecký výraz jeho jména (*Zoroaster*) také nikde není uveden.

---

¹⁴⁸ Marobud byl králem Markomanů. Vychován byl na dvoře císaře Augusta a své znalosti římské státní organizace a římského vojenství uplatnil při budování velké germánské říše, jejíž jádro bylo právě v českých zemích. SVOBODA, L. et al. *Encyklopedie antiky*, s. 368.

¹⁴⁹ TITZ, P. „Prezentace pravěké a archaické religiozity ve středoškolské výuce dějepisu.“ In *Pantheon*, 2010s. 105.

4.2.1.2 Sýrie, Foiníkie a Izrael

V kapitole „Sýrie, Foiníkie a Izrael“ je, jak napovídá sám název, část věnovaná Izraeli. Nejprve jsou popsány nejstarší izraelské dějiny (od pronikání hebrejsko-izraelských kmenů do Kenaánu až dobytí Babylonu Kýrem). Vysvětlen je židovský monoteismus – zdůrazněna je víra v jediného Boha.

„Jeho jméno Jahve, jež se nesmělo a v judaismu nesmí dodnes vyslovovat, vykládá Starý zákon jako ‚Jsem, který jsem‘ a vyjadřuje tak Boží jedinečnost a zároveň neuchopitelnost lidskými pojmy.“¹⁵⁰

Bylo by vhodné uvést, že jméno Boha člověk vlastně nezná, že zná pouze opis, respektive výklad jeho jména, tzv. tetragram neboli čtyři písmena JHVH, které vyjadřují boží bytí bez ohledu na čas: „*Jsem, který jsem*“.¹⁵¹ A upozornit na to, že při četbě je boží jméno nahrazováno výrazy Hospodin, Bůh, hebrejsky *ha-Šem, Elohim* (od „Eloah“ – „Bůh“).¹⁵²

Pozornost je věnována Starému zákonu, u kterého autor informuje, že jde o křesťanské označení.

„(Starý zákon) je rozsáhlý soubor textů, které později převzali i křesťané a nazvali je Starý zákon, aby je odlišili od křesťanských spisů Nového zákona.“¹⁵³

Dalo by se tedy očekávat, že se dozvíme, jaké označení pro rozsáhlý soubor textů používají sami židé. Avšak v textu se označení např. jako *hebrejská Bible, Tanach/Tenach* či *mikrá* vůbec neobjevuje,¹⁵⁴ autor pracuje pouze s termínem *Starý zákon*, který podle něj mj.

„hluboce ovlivnil duchovní vývoj lidstva ve středověku i novověku a náboženské a etické zásady a hodnoty, jež jsou v něm obsaženy, mají platnost i v dnešní době a jsou jedním ze základů naší kultury a civilizace.“¹⁵⁵

---

¹⁵⁰ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 50.

¹⁵¹ TLÁŠKOVÁ, Z. „Judaismus“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 185.

¹⁵² Tamtéž, s. 185.

¹⁵³ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 51.

¹⁵⁴ Jsou však uvedeny tři oddíly Starého zákona (Tóra, Proroci, Spisy) a krátce představeny.

¹⁵⁵ SOUČEK, J. Cit. dílo, s. 51.

Ani v této učebnici není zmíněn *Talmud* jakožto ústní Tóra. Jsou zde však hned tři textové ukázky ze Starého zákona.

4.2.1.3 Indie a Čína

Další kapitola je věnována Indii. Autor nejprve seznamuje s harrapskou civilizací. Ani v této učebnici nejsou jmenovány další dva názvy, pod kterými je také známa. Úpadek harrapské civilizace je spojován s přírodními pohromami, završen byl prý vpádem neznámých dobyvatelů. Podle autora těmito dobyvateli byli početné indoevropské kmeny Árijů. Nicméně není na ně pohlíženo tak přísně jako na ničitele harrapské kultury, jako tomu bylo v učebnici předcházející.

V souvislosti s naším tématem se zde objevují podkapitoly „Bráhmanské náboženství a literatura“, „Buddhismus“ a „Hinduismus“. Hinduismus se podle autora postupně proměnil z bráhmanského náboženství¹⁵⁶ a v Indii se stal dodnes nejvlivnějším náboženstvím. Vzápětí je uvedeno, že

„hinduismus není jednotným uzavřeným náboženským systémem, nýbrž zahrnuje řadu nejrozličnějších směrů a sekt, které i přes mnohé rozdíly v náboženském učení vycházejí ze společného základu obsaženého již v upanišadách, že totiž lidské skutky určují, zda se átman vyvážee z koloběhu životů.“¹⁵⁷

Co tedy podle autora hinduismus vlastně je? Samotný pojem *hinduismus* nikde vysvětlen není. Na základě výňatku z textu učebnice výše lze předpokládat, že by hinduismus mohl označovat poslední fázi ve vývoji indického náboženství, které předcházelo bráhmanské náboženství.¹⁵⁸ Je považován za nejvlivnější náboženství, které současně není uzavřeným systémem a zahrnuje řadu směrů a sekt¹⁵⁹. Ty přes svou

---

¹⁵⁶ Bráhmanské náboženství je v učebnici reflektováno prostřednictvím bráhmanů jakožto kněžích, kteří zajišťovali prováděním rituálů přízeň bohů.

¹⁵⁷ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 57.

¹⁵⁸ Podobně (tedy jako na poslední fázi ve vývoji indického náboženství) se na hinduismus nahlíželo v 19. století. Kromě „bráhmanismu“ však před ním měl být ještě „védismus“. Ve 20. století se pak do hinduismu začalo zahrnovat vše, včetně dohadů o náboženství civilizace v poříčí Indu. V současnosti je nezřídka používán pro „něco jako náboženství hinduistů od védských (a ještě předvédských) časů až dodnes.“ FÁREK, M. „Hinduismus – reálné náboženství, nebo konstrukt koloniální vědy?“ In *Religio* 14/2, 2006, s. 234.

¹⁵⁹ I v této učebnici se tak objevuje zavádějící pojem *sekta*.

odlišnost spojuje společný činitel a tím je koncept reinkarnace a karmanového zákona osvobození obsažené v upanišadách. Ale ani tyto jevy nejsou typické pro všechny, které často řadíme k hinduismu a navíc jsou výrazné i v buddhismu.¹⁶⁰

Buddhismu je věnována také samostatná podkapitola. Za problematiku zde považují použití termínu *átman* v definici *nirvány*, která je popsána jako

„(...) vysvobození z koloběhu životů (...), konečné vyvázání átmanu z pout pozemského života.“¹⁶¹

Termín *átman* byl autorem vysvětlen v podkapitole „Bráhmanské náboženství a literatura“ jako „duchovní složka, kterou má každý člověk.“¹⁶² Avšak v buddhistickém myšlení je charakteristickým znakem právě nauka o neexistenci Já (*anátman*), podle které v sobě žádná věc nemá nějakou stálou a neměnnou vnitřní esenci či podstatu, žádná věc neexistuje sama o sobě a nezávisle. To se týká i lidských bytostí: je-li vše nestálé a podléhající změně, nemůže ani v nich existovat žádná stálá, neměnná a šťastná „duše“ či Já (*átman*).¹⁶³ Navíc buddhistická nauka hlásá, že stálé, nedělitelné, autonomní Já je iluzí a víra v takové Já je příčinou všeho utrpení.¹⁶⁴

V rámci buddhismu je uvedena krátká ukázka z *Rozpravy o roztočení kola zákona*, nicméně je uvedena pod podivným názvem *první Buddhovo kázání*.

V kapitole, která se věnuje dějinám starověké Číny, jsou vhodně zmíněny dva nejtypičtější rysy čínské religiozity, věštění a oběť v rámci kultu předků. Jako nejasná mi však přijde věta, která vysvětluje postavení císaře

„Nebesa propůjčovala oprávnění vládnout tomu, kdo toho byl hoden.“¹⁶⁵ Císař byl pokládán za Syna nebes a ztělesňoval ve své osobě božský řád na zemi.“¹⁶⁶

Co přesně si má žák představit pod tvrzením, že císař ztělesňoval božský řád na zemi? Navrhuji uvést, že čínský císař byl nejen nejvyšší autoritou na zemi, ale i hlavním komunikátorem mezi pozemským světem a božskými nebesy.

---

¹⁶⁰ FÁREK, M. „Hinduismus – reálné náboženství, nebo konstrukt koloniální vědy?“ In *Religio*, 14/2, 2006, s. 232.

¹⁶¹ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 57.

¹⁶² Tamtéž, s. 56.

¹⁶³ HOLBA, J. „Buddhismus“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 140.

¹⁶⁴ LOPEZ, D. S. *Příběh buddhismu. Průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*, s. 28.

¹⁶⁵ Zde by bylo možné vhodné uvést, že se jednalo o tzv. „mandát nebes“.

¹⁶⁶ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 63.

4.2.2 Řecko

Dějiny starověkého Řecka jsou rozděleny do pěti kapitol. V první kapitole „Počátky řeckých dějin“¹⁶⁷ se o náboženství nic nedovídáme. O něco lepší je to v kapitole „Archaické období“ – zde se objevují podkapitoly „Náboženství“, „Řecké mýty“ a „Řecké chrámy“. Pozitivně zde hodnotím autorovo opakované zdůraznění provázanosti každodenního života Řeků s náboženstvím.¹⁶⁸

Období klasického Řecka, kterému jsou věnovány dvě kapitoly, neobsahuje výraznější zmínky o náboženství, prostor je věnován spíše představení divadla a filosofie. O náboženství je pojednáno až v poslední kapitole „Helénistické období“ v rámci podkapitoly „Náboženství.“ Autor upozorňuje na změny v religiózní oblasti – především na rozkvět mysterijních kultů a vysvětluje důvod jejich oblíbenosti.

„Lidé dosahovali pocitu zvláštní blízkosti božstva, který jim pomáhal překonávat životní strasti.“¹⁶⁹

„Mystéria slibovala naději v lepší osud na onom světě.“¹⁷⁰

Mysterijní kulty sice obecně slibovaly zasvěceným „lepší osud“, ale ne vždy musel být spojen s vírou v posmrtný život (tato idea se objevila až později, snad působením egyptských představ a orfismu), ale dávala naději na zdar v tomto světě a obzvláštní přízeň božstva během života.¹⁷¹ Zasvěcencům se sliboval i nový život pokračující v některé jiné osobě na zemi.¹⁷²

Za zjednodušené pak považuji tvrzení, které se objevuje v podkapitole věnované helénistické filosofii.

„Filozofie se snažila především poskytnout praktickou pomoc v životě, zmítaném nepředvídatelným osudem, a ukázat cestu k blaženosti. Oslovovala hlavně vzdělané obyvatele měst, méně vzdělaní lidé hledali útěchu v náboženské víře.“¹⁷³

---

¹⁶⁷ Kapitola se zabývá mínojskou civilizací (2600 – 1450 př. n. l.), Mykénským Řeckem (1600 – 1100 př. n. l.) a Temným obdobím (1100 – 900 př. n. l.).

¹⁶⁸ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 75, 79, 80.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 109.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 109.

¹⁷¹ DOSTÁLOVÁ, R. - HOŠEK, R. *Antická mystéria*, s. 252.

¹⁷² HOŠEK, R. *Náboženství antického Řecka*, s. 110.

¹⁷³ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 109.

Jak náboženství, tak filozofie se zabývaly existencionálními problémy nově se utvářejícího helénistického světa podobným způsobem.¹⁷⁴ Různé filozofie se nijak nelišily od soudobých náboženských alternativ v tom smyslu, že vycházely ze společného předpokladu sympatetického řádu věcí.¹⁷⁵ Je sice pravdou, jak uvádí R. Hošek, že se filozofie vztahovala zejména k vyšším společenským kruhům,¹⁷⁶ na druhou stranu tvrzení, že k náboženství se uchýlovali pouze méně vzdělaní lidé, působí přehnaně.

4.2.3 Řím

Římské dějiny jsou rozděleny do celkem devíti kapitol. V první kapitole „Etruskové a počátky Říma“ se objevuje podkapitola, která se vhodně věnuje etruskému náboženství. Je zde zmíněno i to, že Etruskové byli díky kontaktům s Řeky silně ovlivněni jejich náboženskými představami. Hned na počátku jsou také předloženy hypotézy možného původu Etrusků, autor sám se k žádné nepřiklání, za nejrozšířenější označuje teorii o maloasijskému původu pocházející už od Hérodota.

Náboženství je detailněji představeno až v kapitole třetí („Vrcholný rozkvet římské republiky, 264 – 133 př. Kr.“) v části nazvané „Náboženství a kultura“. Ve čtvrté kapitole („Krise římské republiky, 133 – 31 př. Kr.“) je v rámci tehdejší kultury stručně zmíněno i náboženství. V šesté kapitole „Principát – rozmach impéria v 1. a 2. století po Kr.“ je náboženství věnován o poznání větší prostor v rámci části nazvané „Kultura a náboženství v době principátu“. Podobně jako u Řecka autor mysterijní kultury spojuje s prostým obyvatelstvem.

„Augustova snaha o obnovu víry ve staré římské bohy měla úspěch v rovině oficiálních kultů, avšak srdce prostých věřících si v době principátu získávaly ve stále větší míře různé mysterijní kulty, které se šířily z východu.“¹⁷⁷

Sympatie k cizím kultům však projevovali z různých důvodů i mnozí císaři. Císař Caligula podporoval egyptské kultury, Claudius přijal do římského kultu

---

¹⁷⁴ LUTHER, M. *Helénistická náboženství*, s. 32.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 35.

¹⁷⁶ HOŠEK, R. *Náboženství antického Řecka*, s. 144.

¹⁷⁷ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 150.

maloasijského Attida. Nero soukromě uctíval bohyni Atargatis. Hadrianus a Marcus Aurelius se dali zasvětit do eleusinských mystérií.¹⁷⁸

Osmá kapitola je vyhrazena prvním třem stoletím dějin křesťanství. Zmíněn je Ježíš Kristus, šíření křesťanské víry, pronásledování křesťanů a Nový zákon.

Ježíš Kristus představuje centrální postavu křesťanství, a i když nejde o postavu historicky doloženou (postrádáme spolehlivá soudobá nepředpojatá svědectví), a pochybnosti o reálnosti této postavy jsou mezi odborníky velmi vzácné,¹⁷⁹ jeho životní příběh je shrnut do dvou vět.

Je zajímavé, že je opakovaně zdůrazňována myšlenka, že křesťanství bylo zpočátku především „náboženstvím určeným pro chudé“.

„Učení o Ježíši Kristu se šířilo zpočátku mezi chudými obyvateli měst, ať už svobodnými či otroky, a bez ohledu na etnickou příslušnost.“¹⁸⁰

„Zpočátku se křesťanství šířilo v židovském prostředí Palestiny, avšak záhy se začalo prosazovat i mezi chudými obyvateli řeckých měst ve východní části impéria.“¹⁸¹

„Dlouhou dobu bylo křesťanství náboženstvím chudých, příslušníci horních vrstev společnosti vstupovali do církve ve větší míře až ve 3. století, kdy hluboká krize impéria rozbila stávající jistoty a mnoho lidí hledalo nové duchovní zakotvení v pohromách doby, které se nevyhýbaly ani bohatým.“¹⁸²

Křesťanství se však šířilo také jako městské náboženství mezi povětšinou kosmopolitními skupinami obyvatelstva.¹⁸³ V žádném případě nebylo omezeno na nižší vrstvy. V křesťanských komunitách byli od začátku členové středních a vyšších vrstev, kteří často hráli důležitou roli v životě komunity a v administrativě.¹⁸⁴

Podobně silně jako chudoba, je v učebnici zdůrazněn sociální charakter křesťanství. Konkrétně skutečnost, že se křesťanství zastává bezbranných a ponížených.

---

¹⁷⁸ HOŠEK, R. Cit. dílo, s. 214.

¹⁷⁹ ŠTAMPACH, I. O. „Křesťanství“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 225.

¹⁸⁰ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 160.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 161.

¹⁸² Tamtéž, s. 161.

¹⁸³ Podobně Luther: „První křesťané nebyli „nevědomí“, „hloupi“, „nezdělaní“, „pošetilí“ a „nečestní“ „otroci, ženy a malé děti“, které západní tradice od druhého století romantizovala, ale představovali spíše typický vzorek především městské společnosti.“ LUTHER, H. M. *Helénistická náboženství*, s. 110.

¹⁸⁴ SCHÄFERDIEK, K. „Křesťanská misie a expanze“. In HAZLETT, I. (ed.). *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*, s. 66 – 67.

„Tito lidé, kteří v každodenním životě zakoušeli mnoho bezpráví, ústrků a bídy, nacházeli mezi bratry a sestrami svého sboru účast a porozumění a sami mohli být druhým prospěšní.“¹⁸⁵

„Všechny tyto ponížené lidi spojovala hluboká naděje v lepší budoucnost, umocněná silnou myšlenkou, že Bůh poslal svého syna, aby svou smrtí vykoupil ponížené a slabé, vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa.“¹⁸⁶

„Bohové římského světa byli mocní vládci, k nimž prostí lidé z dálky s úctou vzhlíželi, avšak Bůh křesťanů se snížil k těm nejchudším tím, že na sebe přijal jejich úděl – potupné ukřižování, které vyjadřovalo propast mezi privilegovanými římského světa a prostými lidmi.“¹⁸⁷

Křesťanství je také od svých počátků v učebnici vykresleno jako jednoduté společenství. Nikde není uvedeno, že bylo křesťanské hnutí od samého počátku diferenciované,¹⁸⁸ že docházelo k názorovému tříštění.¹⁸⁹ V učebnici jsou tak zdůrazněny spíše prvky, které jednotlivá hnutí spojovala – solidarita, láska k bližnímu, vědomí sounáležitosti.

Nepříliš šťastné je použití termínu *sekta*, aniž by byl tento pojem dostatečně vysvětlen, vzhledem k jeho možnému pejorativnímu nádechu.

„Zpočátku bylo křesťanství jednou z řady židovských sekt, které v době římské nadvlády očekávaly příchod mesiáše (spasitele), mocného krále, který ze země vyžene nenáviděné Římány.“¹⁹⁰

Náboženství je reflektováno i v závěrečné kapitole „Dominát a zánik antického světa“. Je zmíněno Diocletianovo pronásledování křesťanů, pozornost je věnována Constantinu I. Velikému a vydání milánského ediktu. Je popsána problematika koncilu v Nikaji roku 325 a pronikání křesťanských zvyků do různých oblastí života. A konečně je zdůrazněna osobnost Theodosia I. a jeho zakáz nekřesťanských kultů. Dějiny čtvrtého století tak mohou působit jako „dějiny souboje mezi křesťanstvím a pohanstvím“¹⁹¹, ze kterého vítězně vyšlo právě křesťanství.

---

¹⁸⁵ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 160.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 160.

¹⁸⁷ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 161.

¹⁸⁸ FILLIPI, K. *Křesťanstvo*, s. 11.

¹⁸⁹ Rozdílný byl např. pohled na rituály. Některé skupiny trvaly na obřizce, jiné nikoli. Skupiny se např. lišily v pohledu na modlitbu, očišťování, židovské dietní zvyklosti a dobročinnost, rozděloval i pohled na Ježíše.

¹⁹⁰ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 160.

¹⁹¹ BROWN, P. *Autorita a posvátné: aspekty christianizace římského světa*, s.

V rámci podkapitoly „Křesťanská literatura a teologie“ jsou uvedeni významní řečníci otcové a latinští otcové 4. století, zvýšená pozornost je věnována Augustinu Aureliovi.¹⁹² V učebnici je zapomenuto na to, že vedle raně křesťanské literatury v řečtině a latině existovaly rovněž rozsáhlé specificky křesťanské literatury v různých jazycích východní části římské říše nebo oblastí těsně za jejími hranicemi: v syrštině, koptštině, arménštině, gruzínštině, arabštině, etiopštině.¹⁹³

4.3 Shrnutí

Za slabinu učebnice považuji především nedostačující prostor pro období pravěku - dvanáct stran na uspokojivé vypořádání se s tak rozsáhlým obdobím jako je pravěk, je z mého hlediska málo. Situace se tedy vylepšuje tam, kde se autor může opřít o starověké texty a to jest ostatně také oblast, kde v současné době nedochází k tak převratným interpretačním změnám.¹⁹⁴ Domnívám se, že na uspořádání učebnice měla vliv i autorova badatelská činnost, která se zaměřuje především na studium dějin antického starověku, zejména archaického a klasického období řeckých dějin.¹⁹⁵ Ostatně i sám autor v „Úvodu“ poznamenává, že

„i ve vědeckých pracích o dějinách se i přes snahu o objektivitu a vyváženost pohledu promítají při výběru faktů a jejich hodnocení osobní stanoviska autora, jež zase souvisejí s celkovou duchovní a společenskou atmosférou doby, v níž dílo vzniklo. Právě řečené se pochopitelně týká i této učebnice.“¹⁹⁶

Jistý nepoměr mezi pravěkem a starověkem se pak projevuje i v obrazové příloze, která v období pravěku pokulhává a mohla by být bohatší. K tématu by jistě pozitivně prospěla a žákům by umožnila zajímavější sondu do života pravěkých lidí.

---

¹⁹² „Právem je pokládán za nejvýznamnějšího latinského církevního spisovatele a myslitele pozdní antiky.“ SOUČEK, J. Cit. dílo, s. 170.

¹⁹³ Tyto jazyky přežívají v určité podobě jako liturgické jazyky rozdílných církví až dodnes a každá z těchto komunit má své vlastní „otce“, jejichž učení je chováno v úctě vedle učení důvěrně známých otců řecky a latinsky mluvící církve. S. Brock uvádí, že důvodem, proč jsou tyto „orientální otcové“ známi západním křesťanům jen omezeně, není jejich zásadní podřadnost, nýbrž zarytý eurocentrický charakter akademických studií církevních dějin a nauky. BROCK, S. „Orientální otcové“. In HAZZLETT, I (ed.). *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*, s. 152.

¹⁹⁴ TITZ, P. „Prezentace pravěké a archaické religiozity ve středoškolské výuce dějepisu“. In *Pantheon*, 2010, s. 106.

¹⁹⁵ *PhDr. Jan Souček, CSc.* [online]. [Citováno 2012-28-08]. URL < <http://urls.ff.cuni.cz/crew/js.htm> >.

¹⁹⁶ SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*, s. 8.

Oceňuji však výňatky z děl starověku,¹⁹⁷ které četbu hlavní linie textu příjemně osvěžují nejen svým obsahem, ale také odlišným grafickým provedením.

Problematické je také to, že v některých případech autor používá opakovaně pojmy, aniž by je dostatečně vysvětlil (např. *kult/kultovní, rituál, idol, pohan, sekta*).

5. DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ŠKOLY 2 – STŘEDOVĚK A RANÝ NOVOVĚK

Učebnice je rozdělena na šest částí,¹⁹⁸ přičemž každá z nich obsahuje minimálně jednu kapitolu, která se dotýká religionistiky. Mezi nejvýraznější témata patří šíření křesťanství v raně středověkých státech s podrobnějším přihlédnutím k vývoji na našem území, islám v Evropě, dále je pozornost věnována tzv. „první reformaci“ na našem území a „druhé reformaci“ v 16. století a následkům bitvy na Bílé hoře.

5.1 Raný středověk

V rámci první kapitoly „Na troskách antického světa“ je pojednáno o křesťanství v počátcích středověku. Autoři se zabývají vysvětlením pojetí Boží trojice a označují jej za jeden z důvodů rozkolu mezi východní a západní křesťanskou církví, dále mapují šíření křesťanství mezi germánskými kmeny.

V této kapitole se vyskytuje věta, která vzhledem k větě předcházející nedává smysl.

„Všichni lidé měli jednou přijmout křesťanskou víru a jejím prostřednictvím dosáhnout spasení v nebeské říši. Nikdo však nemohl být spasen, aniž by byl členem křesťanské církve.“¹⁹⁹

V Byzantské říši je zdůrazněno těsné sepětí státu a křesťanské církve, vyzdvížena je tamější kultura.²⁰⁰ Jedna věta je věnována církevnímu schizmatu z roku

---

¹⁹⁷ Zejména jde o překlady řeckých a římských autorů, ale objevují se i památky mezopotámské, egyptské, chetitské, židovské, perské, indické a čínské.

¹⁹⁸ Jedná se o tyto části: Raný středověk, Vrcholný středověk, Pozdní středověk, Počátky novověku, Od počátku reformace do skončení třicetileté války, Období utváření novodobé společnosti.

¹⁹⁹ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk*, s. 11.

1054.²⁰¹ Z textu učebnice není patrné, jaké bylo pozadí rozkolu, že k němu směřovaly už dřívější rozepře, a že ještě jistou dobu trvalo, než byl rozchod úplný,²⁰² a nešlo tedy o jednorázovou událost, ale spíš o postupný proces. Autoři sice zmiňují několik málo rozdílů mezi západní a východní církví (pojetí mše, některých věroučných otázek a rozdíl v jazyce), ale neuvádí např. faktory politické (napětí zvyšovalo západní císařství Karla Velikého, které bylo do té doby vyhrazeno byzantskému císaři), jurisdikční (konkurenční postavení římského biskupa vůči cařihradskému patriarchovi a také jeho rostoucí nároky), rozšíření franckého panství v Itálii, celkové duchovní a kulturní klima, učení (spor o *filiqie*²⁰³).

V kapitole „Křesťanská Evropa v zápase s Araby a Vikingy“ je krátce pojednáno o islámu. Neúplný je výklad pěti pilířů či sloupů náboženství,²⁰⁴ které se v souladu s tradicí dodnes pokládají za nejpodstatnější znaky příslušnosti k islámu.²⁰⁵ Např. není uveden *zakát* (povinná almužna či náboženská daň) a povinnost vykonat pouť jednou za život se týká přímo Mekky. Opakovaně je zde zdůrazněna myšlenka tvrdého rozpínání islámu na úkor Evropy.

„Od počátku 8. století zažíval Pyrenejský poloostrov nápor arabských bojovníků, kteří do Evropy pronikali ve jménu šíření islámské víry. Byly chvíle, kdy se zdálo, že jim nikdo a nic neodolá.“²⁰⁶

„Jejich víra projevuje sice snášenlivost k jiným náboženstvím, ale od svých stoupenců vyžaduje bezpodmínečnou oddanost a povinnost šířit islám – v případě potřeby i mečem.“²⁰⁷

„Po Muhammadově smrti se muslimská vojska vydala na vítězná tažení, jejichž cílem bylo učinit islám vládcem nad co největšími prostorami.“²⁰⁸

---

²⁰⁰ „V porovnání s kulturou na tehdejší evropské Západě byla (byzantská kultura) *nesporně na vyšší úrovni*.“; „Kulturní význam byzantské říše v evropských dějinách je *obrovský*.“ Tamtéž, s. 16 a 17.

²⁰¹ „K úplnému rozkolu v křesťanské církvi – takzvanému schizmatu – došlo roku 1054.“ Tamtéž, s. 16.

²⁰² ŠTAMPACH, I. O. „Křesťanství“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 231.

²⁰³ Do textu nikajsko-cařihradského vyznání byla na Západě vsunuta zmínka, že Duch svatý vychází též od Syna (*filiqie*), nejen od Otce. Východ tuto alteraci textu neuznal. FILIPI, P. *Křesťanstvo*, s. 20.

²⁰⁴ „Kromě víry v Alláha musí muslimové konat předepsané modlitby, držet v určitém období půst a jednou za život vykonat pouť na některé z posvátných míst islámu.“ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk*, s. 20.

²⁰⁵ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*, s. 91.

²⁰⁶ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. Cit. dílo, s. 20.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 20.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 20.

Učebnice se zabývá i pronikáním křesťanství na naše území – uvedeny jsou misie východní a západní, misie iroskotská zmíněna není. V rámci kapitoly „Počátky českého státu“ se objevuje i podkapitola „Křesťanství a církve v přemyslovských Čechách“. Za důležitý mezník je zde považováno založení pražského biskupství.²⁰⁹

V učebnici lze vysledovat, že je pozitivně hodnoceno přijímání křesťanství panovníky raných středověkých států. Těchto panovníků je vyjmenováno celkem šest²¹⁰ a uvedeno je to, z jakých rukou křest přijali, tzn., zda z rukou západní nebo východní církve, a jaký měla tato skutečnost vliv na další vývoj státu.

Kapitola „Vzdělanost a umění v raněstředověké Evropě“ se podrobně zabývá mništvím, kláštery a popisem církevních škol. Za problematické považují tvrzení, že *„kláštery (společné obydlí náboženského kolektivu, který se řídí přísnými pravidly – řeholí) se vyskytují nejen v římskokatolické a východokřesťanské církvi, nýbrž také u jiných náboženství, například buddhismu a islámu.“*²¹¹ Islám však nezná formální instituci kněžství nebo mnišství.

5.2 Vrcholný středověk

V rámci této části učebnice se naší tematiky dotýkají dvě kapitoly z osmi. První z nich je „Společnost vrcholného středověku“. Autoři se tu věnují kacířství, postavení Židů a také zápasu o investituru, který považují za *„nejzávažnější společenský rozpor ve vrcholněstředověké Evropě.“*²¹² V podkapitole „Postavení Židů“ je uvedeno, že *„v křesťanské Evropě měli Židé zvláštní postavení.“*²¹³ Tato formulace může společně s dalšími informacemi v textu²¹⁴ navozovat dojem jakéhosi privilegovaného postavení, což je se skutečností spíš v rozporu. Autoři také nikde neinformují o tom, že se postupně vyčlenily dva hlavní proudy – aškenázský (o kterém je v této kapitole v

---

²⁰⁹ „Založení pražského biskupství dávalo zároveň západní Evropě jasné znamení, že český stát vstupuje do rodiny vyspělých křesťanských států.“ Tamtéž, s. 29.

²¹⁰ Jednalo se o tyto panovníky: francouzský král Chlodvík, Bořivoj z Velkomoravské říše, kyjevský kníže Vladimír, bulharský panovník Boris I. Michal, polský kníže Měšek, maďarský Štěpán I. Svatý.

²¹¹ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk*, s. 36.

²¹² Tamtéž, s. 51.

²¹³ Tamtéž, s. 50.

²¹⁴ „Byli přímými poddanými panovníka a stáli pod jeho ochranou, kterou jim zaručovala královská privilegia (...). V evropských středověkých městech obývali Židé vlastní ulice či čtvrti. Zde měli své školy, hřbitovy, modlitebny nazývané synagogy.“ Tamtéž, s. 50.

podstatě pojednáno, ale přímo pojmenován není) a sefardský ve Španělsku a Portugalsku (o kterém se nedovídáme nic).

Druhou z kapitol je kapitola „Křížové výpravy“. Je poukázáno na souvislost výbojů v oblasti Blízkého východu s šířením křesťanství.²¹⁵ Autoři rozvádí i tematiku rytířských řádů a shrnují, jaké měly křížové výpravy význam pro styky mezi muslimy a křesťany.

Na zbylých stránkách části věnované vrcholnému středověku se autoři dotýkají sporu mezi Filipem IV. Sličným a papežem, v rámci českého státu vyzdvihují zásluhy Anežky Přemyslovny a Zdislavy z Lemberka.

5.3 Pozdní středověk

V této části učebnice se prolínají dějiny obecné s národními. V první kapitole „Evropa se potýká s problémy“ se dovídáme, že ve 14. století dochází ke krizi papežství a v letech 1309 – 1377 k přesídlení papežů do Avignonu.

Součástí popisu zahraniční politiky Václava IV. v kapitole „Lucemburkové na českém trůně“ je zmínka o papežském schizmatu.²¹⁶ Je škoda, že problematika papežského schizmatu není rozebrána detailněji (např. nejsou uvedeny příčiny, proč byli najednou papežové dva) z důvodu jeho lepšího pochopení a také pro to, že se tato událost promítla i do evropské politiky.²¹⁷ V kapitole se také objevuje informace o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství, založení Svatovítské katedrály a stavitelství spojené s církevní architekturou.

---

²¹⁵ „Tyto výboje byly úzce spjaty se zájmy římskokatolické církve, která snila o rozšíření křesťanské víry na dalších územích.“ A „Oddily křesťanských válečníků byly rozhodnuty osvobodit Svatou zemi od muslimů, zajistit poutníkům volný přístup k Božimu hrobu v Jeruzalémě a šířit křesťanské zásady i mimo Evropu.“ Tamtéž, s. 52.

²¹⁶ „Již v roce 1378 proti sobě stanuli dva papežové (jeden sídlil v Římě, druhý – profrancouzský – v Avignonu), vzniklo papežské schizma.“; „Víme již, že schizma znamená rozkol; v roce 1378 došlo k papežskému schizmatu, vzniklo dvojpapežství. Od roku 1409 byli dokonce papežové tři. Papežské schizma trvalo až do roku 1417.“ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2*, s. 78 a 80.

²¹⁷ Evropské země se rozdělily do dvou táborů podle svých momentálních zájmů (k Avignonu patřila Francie, Aragonsko, Sardinie, Sicílie, Neapolsko, Skotsko a některé západní a jižní části Německa; k Římu patřila Německá říše, střední a severní Itálie, Flandry, Anglie, země na východě a severu Evropy). Nástupce Karla IV. Václav IV. stál před problémem, na jakou stranu se přiklonit, aniž by si zneprátil stranu opoziční. Navíc tu byla potřeba nechat se korunovat na císaře, otázkou však bylo od jakého z papežů. Václav se nakonec nerozhodl ani pro jednu stranu, což k řešení nepřispívalo a navíc se tím zhoršovalo i jeho postavení.

V kapitole „Počátky opravného hnutí v českých zemích“ autoři upozorňují na to, že již za vlády Karla IV. někteří kazatelé upozorňovali na nedostatky církve. Překvapivě nejsou jmenováni reformní kazatelé Jan Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova, či Tomáš Štítý ze Štítného. Klíčovou osobností je zde Jan Hus, kterému je věnována samostatná podkapitola. Kromě příběhu Jana Husa je zmíněno i to, že kostnický koncil odstranil papežské schizma, zvolil nového papeže a nastolil konání dalších koncilů.

Téma husitského hnutí, které bývá označováno i jako česká nebo první reformace,²¹⁸ je podrobně zpracováno v následující kapitole „Husitská revoluce a její důsledky“. Její výsledky hodnotí autoři pozitivně.²¹⁹ Zajímavá je poznámka, že „na husitské úsilí navázaly teprve o sto let později velké evropské reformace.“²²⁰

5.4 Počátky novověku

V kapitole „Zámořské objevy“ se poprvé dovidáme o Americe. Tamějšímu obyvatelstvu se autoři příliš nevěnují, pokud nepočítáme spíše negativně hodnotící větu, která se týká příplutí Kryštofa Kolumba.

„Kolumbus se domníval, že stanul v asijském předpolí, a proto domorodé obyvatelstvo nazval Indiány. Domorodci byli chudí a primitivní, stejně tomu bylo na ostrovech Kuba a Hispaniola (dnešní Haiti).“²²¹

5.5 Od počátku reformace do skončení třicetileté války

Reformace 16. století je v učebnici nahlížena z hlediska několika mužů – Martina Luthera, Jana Kalvína, Ignáce z Loyoly a Jindřicha VIII. Martin Luther je popisován jako „největší kritik církevních zlořádů ve druhém desetiletí 16. století (...). Zvláště rozhodně odsoudil, podobně jako kdysi Jan Hus, prodávání odpustků, lístků, které měly držitele zprostit pokání za hříchy.“²²²

---

²¹⁸ ŠTAMPACH, I. O. *Na nových stezkách ducha. Přehled a analýza současné religiozity*, s. 42.

²¹⁹ „Výsledky husitské revoluce dokládají, že byla revolucí vítěznou, i když svůj původní program neprosadila v plném rozsahu.“ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk*, s. 86.

²²⁰ Tamtéž, s. 88.

²²¹ Tamtéž, s. 106.

²²² Tamtéž, s. 111.

Vzhledem k tomu, jak autoři Lutherovu kritiku odpustků²²³ zdůrazňují, bylo by vhodné dostatečně je vysvětlit a uvést, jaké pozadí měl Lutherův odpor k „odpustkové praxi.“ S odpustky totiž souviselo tehdejší pojetí spásy, o níž Luther shledával, že odporuje jeho četbě a chápání Augustina a Nového zákona. Byly pro něj proklamací, že existují pozemské síly, které mohou ovlivnit osud člověka v posmrtném životě a začaly dokonce představovat přesné matematické vyjádření toho, kolik času může člověk jaksi odseknout ze svého pobytu v očistci.²²⁴ Lutherovy teze uveřejněné v roce 1517 přesouvaly důraz křesťanského života od osobních zásluh i zásluh církve, jež je možné získat v odpustcích, k Boží milosti darované bez ohledu na tyto zásluhy.²²⁵ Jinak řečeno, Luther se spolehl na to, že milosrdný dar – zapomenutí a odpuštění hříchů – obdrží od samotného Boha.²²⁶

Lutherovi stoupcenci jsou v učebnici označováni jako „luteráni“ či „protestanti“²²⁷. Není uvedeno, že pojmenování „protestanti“ bylo později vztaženo na všechny církve vzešlé z reformace. Stejně tak jiné označení (církve „augsburského vyznání“) se v textu nevyskytuje.

Za dalšího velkého evropského reformátora je považován Jan Kalvín. Krátce je představeno jeho učení, především myšlenka predestinace. Stoupcenci jsou označeni jako „kalvinisté“, označení „církve reformované“ či církve „helvetského vyznání“ uvedeno není.

V podkapitole „Nekatolíci v českých zemích“ autoři upozorňují, že Lutherovo učení se postupně šířilo i na českém území a působilo na české kališníky. Dále je zde odstavec věnovaný jednotě bratrské a novokřtěncům. Součástí kapitoly je pasáž

---

²²³ Odpustky v tradičním katolickém pojetí jsou skutky zbožnosti nebo milostrdenství, označené jako zásluhy a jejich váha je dána spojením s Boží milostí; ty pak mohou mít přímluvnou sílu, často se záměrem usnadnit úděl zemřelým v očistci, tedy při očišťování od následků dřívějších provinění. Odpustkem mohl být i peněžní příspěvek na různé účely, a to pak degenerovalo v cosi jako „prodej odpustků“ a stalo se terčem kritiky reformních osobností. ŠPAMPACH, I. O. „Křesťanství“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 232.

²²⁴ MACCULLOCH, D. „Reformace 1500- 1650“. In HARRIES, R. – MAYR-HARTING, H. (eds.). *Dva tisíce let křesťanství*, s. 114.

²²⁵ VOJTÍŠEK, Z. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice*, s. 56.

²²⁶ MACCULLOCH, D. Cit. dílo, s. 114.

²²⁷ „V roce 1529 říšští šlechtici veřejně protestovali proti panovníkovu nátlaku. Odtud vzniklo další souhrnné označení Lutherových stoupců – protestanti.“ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk*, s. 111.

věnována katolické reformě, vyzdvížena je osobnost Ignáce z Loyoly a s ním spojeného jezuitského řádu.²²⁸

Autoři v podkapitole „Evangelíci a katolíci v Evropě 16. století“ jmenují rozdíly mezi církví katolickou a církvemi vzešlymi z reformace 16. století. Je upozorněno na to, že rozdílnost vyznání vedla k bojům nejen v jednotlivých zemích, ale vyhrcovala vztahy i mezi jednotlivými státy. Popsána je situace ve Španělsku,²²⁹ Nizozemí,²³⁰ Francii²³¹ a Anglii.²³²

Ačkoliv autoři v několika kapitolách informují o náboženském pnutí v zemích západní a střední Evropy 16. století, nevyvozují z toho žádné přehledné shrnutí. Navrhují poukázat na to, že v 16. století se západní křesťanství rozdělilo podle reakce na reformační iniciativy a větev, která je nepřijala, se nadále označuje jako církev katolická nebo římskokatolická.²³³ Dále pak shrnout, že sama historická reformace západní církve probíhala od počátku ve třech větvích – luteráni, reformovaní, anglikáni. Ty se pak souhrně nazývaly církvemi reformačními, protestantskými a některé z nich evangelickými.²³⁴ Kromě těchto tří hlavních reformačních proudů získala myšlenka reformace církve i několik rozdílných radikálních vyjádření (např. Hnutí novokřtěnců).²³⁵

V rámci kapitoly „České země v předbělohorském období“ autoři zmiňují Českou konfesi jakožto „významné náboženské ujednání,²³⁶“ a také Rudolfův majestát z roku 1609. V následující kapitole „Třicetiletá válka“ je podrobně popsáno povstání

---

²²⁸ „Dalším velkým přínosem pro katolickou obnovu se stal roku 1540 vznik jezuitského řádu neboli Tovaryšstva Ježíšova, které založil Ignác z Loyoly.“ Tamtéž, s. 112.

²²⁹ „Oba panovníci (Karel I. a Filip II.) byli vášniví zastánci katolicismu (...). V zemi si nadále udržovala silný vliv inkvizice, posilající na smrt odhalené kacíře.“ Tamtéž, s. 115.

²³⁰ „V Nizozemí zaujalo přední pozice kalvinství. A tak tu odpor obyvatel proti Habsburkům, kteří byli přísnými katolíky, splýnul s odporem proti náboženským protivníkům (...). V severním Nizozemí bylo státní náboženství kalvinství, jižní provincie se od španělských Habsburků neodtrhly a hlásily se ke katolicitvě.“ Tamtéž, s. 115 - 116.

²³¹ Popsány jsou boje mezi hugenoty a katolíky, zvláštní pozornost je věnována tzv. Bartolomějské noci. Zmíněn je nástup Jindřicha Navarrského na trůn a vydání ediktu nantského.

²³² „Z reformačních směrů se v Anglii nejprve ujalo luterství a později se rozšířil rovněž kalvinismus (...). Přesto ani jedno vyznání natrvalo nezvítězilo. Zásluhu na tom měl právě Jindřich VIII. (...), který roku 1534 založil samostatnou anglikánskou církev (...). Úspěch nekatolického vyznání v Anglii přímo ovlivnilo mocenské spory na britských ostrovech. Odpor Škotů a Irů proti Angličanům, kteří chtěli své sousedy podmanit, rychle získal náboženský rozměr.“ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk*, s. 118.

²³³ ŠTAMPACH, I. O. „Křesťanství“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 232.

²³⁴ Tamtéž, s. 232.

²³⁵ VOJTÍŠEK, Z. *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*, s. 58.

²³⁶ ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk*, s. 123.

českých stavů, bitva na Bílé hoře a zejména následná vlna rekatolizace a emigrace, kterým je věnována samostatná podkapitola.

5.6 Období utváření novodobé společnosti

V úvodu k této kapitole, která se zabývá především obdobím 17. století, se autoři poprvé vyjadřují k pronásledování čarodějnic.

„Neustávalo pronásledování „kacířů“, znovu a znovu docházelo k procesům s čarodějnicemi a čarodějnicemi, ať už v katolickém prostředí (v českých zemích na panství Velké Losiny) nebo v prostředí protestantském (v americkém Salemu). Jako by se temné rysy středověku naposledy snažily uplatnit.“²³⁷

Zajímavá je poslední věta, protože pronásledování čarodějnic spojuje s obdobím středověku, jehož temné rysy se uplatňují i v 17. století. Je potřeba uvést, že sami autoři jako konec středověku vytyčili druhou polovinu 15. Století. Honba na čarodějnice se hojně rozmohla po vydání buly *Summis desiderantes affectibus* z roku 1484 Inocence VIII. a na ni navazující metodické příručky *Malleus maleficarum* z roku 1487.²³⁸ Éra reformace pak byla prvním obdobím, v němž se ve velkém počtu popravovaly usvědčené čarodějnice.²³⁹ Vrcholu pak dosáhla v letech 1590 – 1630,²⁴⁰ tedy na přelomu 16. a 17. století. S ohledem na předložená data, lze největší rozmach této „epidemie“ časově zařadit spíš do období nověku než středověku.

Na zbylých stránkách učebnice se religionistická témata výrazněji vyskytují v kapitole „Anglická revoluce“ (puritáni na straně Olivera Cromwella versus král a anglikánská hierarchie), dále v kapitole „Evropa ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století“ (jedná se o odstavec se stručným popisem náboženského rozdělení Evropy 17. století). Zmíněno je zrušení ediktu nantského Ludvíkem XIV. a podrobně průběh rekatolizace v českých zemích po vestfálském míru.

5.7 Shrnutí

Učebnice *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk* se zaměřuje zejména na křesťanské dějiny. Podrobně (v šesti podkapitolách) je pojednáno

---

²³⁷ Tamtéž, 133.

²³⁸ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*, s. 247.

²³⁹ MACCULLOCH, D. „Reformace 1500- 1650“. In HARRIES, R. – MAYR-HARTING, H. (eds.). *Dva tisíce let křesťanství*, s. 127.

²⁴⁰ FRANZEN, A. Cit. dílo, s. 247.

o reformaci v 16. století – zde bych však uvítala přehled, který by větvení křesťanství v 16. století srozumitelně shrnoval. Uvítala bych také více informací o středověkém islámu - např. popis vzájemného soužití křesťanů, židů a muslimů v Andalusii či Osmanské říši. V učebnici oceňuji bohatou obrazovou přílohu a výňatky z dobových textů.

6. DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ŠKOLY 3 – NOVOVĚK

Učebnice Milana Hlavačky se náboženství věnuje spíš výjimečně. Pokud nahlédneme do jejího „Obsahu“,²⁴¹ narazíme pouze na dvě podkapitoly, jejichž název napovídá, že se budou týkat religionistické problematiky – „Náboženská tolerance Josefa II.“ a „Hospodářská opatření a pokus o odstranění křesťanství.“²⁴²

Kromě těchto dvou podkapitol se naše tématika vyskytuje spíš střípkovitě. Jeden z takových střípků se nachází v kapitole s názvem „Osvícenství“. Jsou tu stručně představeny myšlenky anglických a francouzských osvícenců, ale upozorněno je i na to, že

„většina obyvatel střední, jižní a východní Evropy učené debaty anglických a francouzských učenců neznala (...). Jejich duchovní svět byl vyplňován i nadále především barokní katolickou či střízlivější protestantskou zbožností.“²⁴³

Další střípky spadají do období po Francouzské revoluci, kdy snaha vyřešit nedostatek státních financí po zrušení feudálního systému vedla k vyvlastnění a

---

²⁴¹ Učebnice obsahuje celkem osm částí: Osvícenský absolutismus, Velká francouzská revoluce. Vzestup a pád Napoleona I., Ponapoleonská Evropa, Revoluce 1848/1849, Porevoluční doba, Imperiální doba, Kapitalistická společnost. Věda, technika a kultura před první světovou válkou, První světová válka.

²⁴² V této podkapitole je popsána „kampaň“ za odkřesťanštění v období jakobínské diktatury ve Francii - M. de Robespierre si vymohl roku 1794 uznání dekretu uznávající tzv. „Nejvyšší bytost“.

²⁴³ HLAVÁČKA, M. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 – novověk*, s. 15.

sekularizaci církevního majetku.²⁴⁴ Následně do období vlády Napoleona Bonaparteho, za kterého bylo podle autora „*katolické náboženství opět prohlášeno za náboženství státem podporované*.“²⁴⁵, i když přesnější by byla formulace, že „*katolické, apoštolské, římské náboženství je vyznáním velké většiny francouzských občanů a bude obnoveno*“,²⁴⁶ (papeži se nepodařilo, aby bylo prohlášeno za náboženství státní).²⁴⁷ Zde by bylo vhodné uvést, že tento krok byl součástí konkordátu uzavřeného mezi Napoleonem a papežem roku 1801. Nedočteme se také, že Napoleon nechal roku 1808 obsadit Řím a církevní stát, či o rozsáhlé sekularizaci církevního majetku v Německu,²⁴⁸ kdy všechna katolická církevní panství byla použita jako odškodnění ztrát světských knížat na Francouzi obsazeném levém břehu Rýna.²⁴⁹

V kapitole „Klasicismus, romantismus, biedermaier“ pak autoři informují, že romantismus ovlivnil hned několik oblastí života (literaturu, hudbu, malířství). Navrhují uvést, že s nadšením pro středověké umění a literaturu docházelo také k probuzení religiozity.²⁵⁰

Při pročítání stránek, které mapují dějiny 19. století je informací ještě méně. Např. nikde v textu není přímo uvedeno (vyjma židovského náboženství), že v důsledku revoluce 1848 – 1849 u nás došlo ke zrovnoprávnění dosud tolerovaných evangelických a pravoslavných církví a posléze stát uznal také některé nově vzniklé církve (starokatolíky a obnovou Jednotu bratrskou).²⁵¹ Nikde jsem také nenarazila na informaci o konání 1. vatikánského koncilu.

Při líčení dějin amerického kontinentu²⁵² téměř nenarazíme na náboženské akcenty, které se jimi prolínaly.²⁵³ Bývá diskutována otázka, co vlastně zapříčinilo

---

²⁴⁴ „V této těžké finanční krizi se poslanci rozhodli vyvlastnit církev. Všechno církevní jmění bylo prohlášeno za národní statek.“ Tamtéž, s. 44.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 51.

²⁴⁶ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*, s. 258.

²⁴⁷ FRÖHLICH, R. *Dva tisíce let církve*, s. 184.

²⁴⁸ Na základě usnesení říšské deputace v Řezně roku 1803 bylo nařízeno vyvlastnění a sekularizace 22 arcibiskupství a biskupství, 80 říši bezprostředně podléhajících opatství a více než 200 klášterů. Německá církev tak pozbyla materiální základnu a oporu v říši. FRANZEN, A. Cit. dílo, s. 259.

²⁴⁹ GAŽI, M. „Římští katolíci mezi „barokním“ katolicismem a „moderním“ katolicismem.“ In NEŠPOR, Z. kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století nebo období zrodu českého ateismu?*, s. 17.

²⁵⁰ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*, s. 260.

²⁵¹ NEŠPOR, Z. a kol. *Náboženství v 19. Století. Nejcírkevnější století nebo období zrodu českého ateismu*, s. 10.

²⁵² Jsou zmapovány ve dvou kapitolách: „Velká Británie a počátky britského impéria. Vznik Spojených států amerických“ a „Vzestup Spojených států amerických.“

²⁵³ V učebnici je pouze uvedeno, že „severní osady, kde se usazovali podnikaví kalvinističtí puritáni, měly farmářský charakter.“ Dále to, že „osadníci, kteří byli v domovině z náboženských důvodů

americkou revoluci. Autor učebnice počátky odporu osadníků spojuje s omezením obchodu a podnikání, zavedením kolkovní daně z listin a novin, či s dovozním clem, na které odpověděli obyvatelé amerických kolonií bojkotem anglického zboží. O možnosti vlivu náboženského přesvědčení koloniálního obyvatelstva na přípravě revolučních událostí se učebnice nezmiňuje.²⁵⁴

Na konci učebnice v rámci kapitoly „Kapitalistická společnost“ může čtenář objevit podrobný popis Dreyfusovy a Hilsnerovy aféry, vysvětlení *sionismu*, ale také pojednání o encyklice *Rerum Novarum* papeže Lva XIII., která je nazývána jakožto „odlišný pokus o řešení sociální otázky papežem Lvem XIII.“²⁵⁵

---

pronásledování, žili v koloniích zcela svobodně.“ HLAVAČKA, M. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 – novověk*, s. 19.

²⁵⁴ K této otázce se ve svém článku „Americký svatý experiment“ vyjadřuje M. Mrázek. Podle něj právě puritanismus a osvícenství připravilo půdu pro americkou revoluci, která byla dobově popisována jako náboženská událost. Tomu ovšem předcházelo dění označované jako *Velké probuzení*. Došlo k němu v situaci, která výrazně postrádala náboženský zápal prvních puritánských osadníků. K opětovnému náboženskému zápalu došlo díky charismatickým kazatelům, kteří putovali napříč koloniemi. Historicky významným se toto hnutí stalo svými světskými kulturními důsledky, které vytvořily atmosféru vhodnou pro vznik a realizaci revolučních myšlenek. Probuzení na jedné straně posílilo individualismus, na straně druhé vědomí jednoty národa a vyvolenosti. MRÁZEK, M. „Americký svatý experiment“. In *Dingir* 9/2, 2006, s. 46.

²⁵⁵ HLAVAČKA, M. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 – novověk*, s. 143.

7. DĚJEPIS PRO GYMNÁZIA A STŘEDNÍ ŠKOLY 4 – NEJNOVĚJŠÍ DĚJINY

Pokud nahlédneme do „Obsahu“²⁵⁶ učebnice J. a J. Kuklíkových, nenajdeme ani jednu kapitolu, kterou by bylo možné prostřednictvím jejího názvu spojit s religionistikou. Při bližším prozkoumání textu učebnice lze vyzorovat dva tematické okruhy, ty jsou však rozesety po celé učebnici a informace tak působí útržkovitě.

Jedním z významných okruhů je popis situace evropských Židů, který je zpracován ve čtyřech podkapitolách.²⁵⁷ Dalším okruhem je proměnlivá situace křesťanství na našem území. První výraznější zmínka se objevuje v kapitole „Charakteristické rysy československé demokracie“ v rámci podkapitoly „Duchovní život“.²⁵⁸ Období Protektorátu Čechy a Morava příliš rozvedeno není.²⁵⁹ Bylo by

---

²⁵⁶ Učebnice je rozdělena do čtyř částí: Mezi dvěma světovými válkami. První československá republika – pokus o demokracii ve střední Evropě; Druhá světová válka – léta nesvobody; Evropa a svět po roce 1945. Porážka demokracie v Československu.; Rozdělený svět. Od totality k obnově demokracie v Československu.

²⁵⁷ Jedná se o podkapitoly: „Počátek holocaustu“, „Nacisté na vrcholu moci a jejich vyhlazovací plány“, „Postavení a pronásledování židovského obyvatelstva“, „Židovské a romské obyvatelstvo po holocaustu.“

²⁵⁸ V této podkapitole je graficky znázorněno náboženské složení obyvatelstva v meziválečném období, vznik *Církve československé* a vztahy ČSR s Vatikánem.

²⁵⁹ Jisté zmínky lze nalézt v těchto dvou větách: „(...) oporu měl PVVZ i v českobratrských evangelických kruzích.“; „Svůj čin zaplatili životem také atentáčníci (na Heydricha) a čeští vlastenci a odbojáři, kteří jim

vhodné uvést, že česká náboženská pluralita v něm zůstávala víceméně zachována, ale náboženský život byl pod dohledem okupačních a protektorátních úřadů,²⁶⁰ náboženští činitelé se zapojovali do politického odboje (asi nejznámějším případem je poskytnutí úkrytu pachatelům atentátu na R. Heydricha, za tento čin byl popraven pravoslavný biskup Pavlík a několik jeho spolupracovníků). Ačkoliv se i někteří římskokatoličtí činitelé podíleli na odboji, některé osobnosti z tohoto prostředí se kompromitovaly ostrými protidemokratickými a někdy i antisemitskými projevy.²⁶¹ Během tohoto období byla také zakázána Česká pravoslavná církev a muslimové dosáhli státního uznání. Druhá výrazná zmínka se objevuje o sto stran dále v podkapitole „Zásahy proti katolické církvi.“ Popsány jsou zde represivní opatření proti katolické církvi v 50. letech 20. století a vyzdvížena je její odpověď na ně.

„Ateistický režim se snažil zbavit obyvatelstvo víry, ale vliv a autorita církve u lidí s pevnými morálními křesťanskými zásadami spíše stoupaly.“²⁶²

„Komunistickou moc to vedlo k dalším zásahům proti církvi. (...) Ale římskokatolickou církev to nezlomilo. Zůstala hlavní oporou skrytého duchovního života v zemi.“²⁶³

O padesát stran dále jsou líčeny útrapy římskokatolické církve v době normalizace a její boj proti ní. Obzvláště vyzdvihována je zde osobnost kardinála Františka Tomáška.²⁶⁴ To, že v polistopadovém období došlo k opadnutí protináboženských tlaků a nástupu svobody, podle autorů dokazuje zejména jedna událost – návštěva papeže Jana Pavla II. Pokud nepočítáme několik málo zmínek rozesetých napříč učebnicí (Mahátma Gándhí, izraelsko-palestinský konflikt, islámská iránská revoluce) je těmito informacemi religionistická tematika v podstatě vyčerpána.

---

pomáhali a ukrývali je (...) v kostele pravoslavné církve v Resslově ulici v Praze.“ KUKLÍK, J. – KUKLÍKOVÁ, J. Dějepis pro gymnázia a střední školy – nejnovější dějiny, s. 86, 90.

²⁶⁰ ŠTAMPACH, I. O. *Na nových stezkách ducha*, s. 44.

²⁶¹ Tamtéž, s. 44.

²⁶² KUKLÍK, J. – KUKLÍKOVÁ, J. *Dějepis pro gymnázia a střední školy – nejnovější dějiny*, s. 147.

²⁶³ Tamtéž, s. 147.

²⁶⁴ „Církev si díky působení takových osobností, jako byl kardinál Tomášek, získávala mravní autoritu nejen u věřících, ale i u ostatních občanů. Kardinál František Tomášek (...) se stal obhájcem náboženských práv a důstojného postavení církve, vystupoval výrazně na obranu lidských práv a svobod. Lidé stojící v opozici vůči režimu jej vnímali jako jednoho z nejvýznamnějších představitelů odporu proti totalitní moci.“ Tamtéž, s. 198.

8. SPOLEČENSKÉ VĚDY PRO STŘEDNÍ ŠKOLY – 4. DÍL

Učebnice je rozdělena do sedmi tematických celků.²⁶⁵ Každý z nich je uveden předělovou dvoustranou s úvodním textem, dále je rozdělen na kapitoly a podkapitoly.²⁶⁶ Podkapitoly mají rozsah buď jedné, nebo dvou stran, a to v závislosti na časové dotaci pro dané téma (jedna strana = jedna vyučovací hodina, dvě strany = dvě vyučovací hodiny).²⁶⁷

Tematický celek věnovaný náboženství (Náboženství a náš život) obsahuje celkem šest podkapitol („Funkce a podoby náboženství“, „Judaismus a křesťanství“, „Islám“, „Hinduismus“, „Buddhismus“, „Nová náboženská hnutí a sekty“), kterým se budu postupně věnovat.

---

²⁶⁵ Jde o tyto celky: Mezinárodní vztahy a jejich aktéři, Evropská integrace a Evropská unie, Současná mezinárodní situace, Náboženství a náš život, Ontologie, Epistemologie, Etika.

²⁶⁶ Podkapitola představuje základní jednotku učebnice a je tvořena tzv. „Hlavním výkladovým blokem“ a „Páslem s doplňujícími informacemi“. Zajímavou součástí představuje tzv. „Motivační box“, který je úvodem pro každou jednotlivou podkapitolu. Obsahuje fotografii nebo ilustraci, která má podle autorů zaujmout, motivovat, případně „provokovat“ k úvaze a vyvolat otázky, které jsou jasněji formulovány ve vedlejším boxu pod názvem „Otázky“. Odpovědi na ně by se měly objevit v samotném výkladu podkapitoly.

²⁶⁷ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 2.

8.1 Funkce a podoby náboženství

Kapitola se zabývá problematikou definice náboženství - autoři upozorňují na to, že je nesnadné vytvořit jednotnou definici náboženství, protože při jejím tvoření jsme ovlivněni naší osobní zkušeností a kulturním prostředím.

„V evropské kultuře ovlivněné křesťanstvím je chápání náboženství úzce spojeno s vírou – tedy s přesvědčením o existenci transcendentní (přesahující) skutečnosti a osobním vztahem k ní. Dále je výrazně spojováno s morálkou a hodnotovou orientací. Tyto charakteristiky ale nejsou univerzální. To, co je zcela typické např. pro křesťanství, nemusí být u jiných (především starověkých) náboženství zásadní.“²⁶⁸

Zde by bylo vhodné upřesnit, že výrazy „víra“ a „věřit“ nejsou jednoznačné. Může se jím mínit pouhé připuštění, že existuje skutečnost přesahující člověka a jeho svět („něco nad námi“), ale i víra v biblickém, zejména novozákonním smyslu, tedy ne pouze „věřit něco o něčem“, nýbrž Bohu důvěřovat a spoléhat na něj, apod.²⁶⁹

V kostce jsou načrtnuty dějiny zkoumání náboženství s důrazem na vznik religionistiky v 19. století a postavu F. M. Müllera. Oceňuji srozumitelné vysvětlení rozdílů mezi religionistikou a teologií.

I když autoři upozorňují, že náboženské tradice mají rozmanité podoby a nelze je jednoduše popsat pomocí jednotného souboru znaků, uvádí přesto podle nich některé významné obecné prvky jako je vztah k nadpřirozeným duchovním bytostem, existence mýtů a rituály.

8.2 Judaismus a křesťanství

Dvoustránková podkapitola se zdařile věnuje judaismu a křesťanství. Judaismus je reflektován především jako nejstarší monoteistické náboženství. Oceňuji pěkné vysvětlení rozdílů mezi pojmy *antijudaismus* a *antisemitismus*, které bývají často zaměňovány.

Podkapitola se dotýká také *sekularizace*, kterou autoři vysvětlují jako

„přesun náboženství z veřejné sféry do sféry soukromé, kdy je dnes v Evropě oproti předchozím obdobím význam církve výrazně omezen na zprostředkovávání

---

²⁶⁸ Tamtéž, s. 46.

²⁶⁹ ŠTAMPACH, I. O. *Na nových stezkách ducha*, s. 47.

*náboženských obsahů, další funkce (např. vzdělávání) přebírají necírkevní, často státní organizace.*²⁷⁰

8.3 Islám

„Hlavní výkladový blok“ obsahuje informace o Muhammadově životě, působení a následném rozkolu muslimské obce po jeho smrti. V další části autoři pojednávají o islámu jako takovém. Je zdůrazněno, že jde o náboženství monoteistické, stručně je popsána věrouka i náboženská praxe. Za matoucí a nepřesné zde považují tvrzení, že *„místem modlitby je pro muslimy mešita.*²⁷¹, protože vzniká dojem, že se muslimové modlí pouze v mešitách.²⁷² V boxu s doplňujícími informacemi je pak srozumitelně rozveden rozdíl mezi sunnity a šíity.

Oceňuji naložení s termínem *džihád*, který bývá někdy do evropských jazyků překládán jako „svatá válka“,²⁷³ čehož se autoři učebnice vyvarovali.

*„Džihád není ‚svatá válka‘, nýbrž úsilí o upevnění islámu. Nejdůležitější je džihád srdce – prohlubování vlastní zbožnosti – a džihád rukou – konání dobra a charity; dále džihád jazyka – misijní činnost a džihád meče – obrana a šíření islámu.*²⁷⁴

V rámci boxu „Historické souvislosti“ se autoři zaměřují především na politické dějiny od 7. do 20. století. Text je však velmi stručný a bez znalosti širších souvislostí se v něm žák může ztratit.²⁷⁵ Podobně je tomu v boxu „Osobnost“ o proroku Muhammadovi, kde je např. vhodně uvedeno, že je považován za „Pečeť proroků“, ale nedovíme se již, co to vlastně znamená. V boxu „Praxe“ se autoři krátce věnují zahalování muslimských žen, Koránu a Ramadánu.

V „Motivačním boxu“ je fotografie muslimského růžence a knihy s nápisy v arabštině. V části „Otázky“ mě zaujala především jedna z nich: *„Představuje islám*

---

²⁷⁰ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 49.

²⁷¹ Tamtéž, s. 50.

²⁷² Modlitbu v mešitě nutné konat není, je možné modlit se i v bytě nebo kdekoli jinde na čistém místě. Avšak páteční polední modlitbu, která je jakýmsi duchovním vrcholem týdne, by měl muslim vykonat ve společenství s ostatními souvěrci v mešitě. KROPÁČEK, L. „Islám“. In BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 267 – 268.

²⁷³ Překlad slova *džihád* jakožto „svatá válka“ je např. podle Luboše Kropáčka i Miloše Mendela zavádějící a zkreslené. KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*, s. 114. MENDEL, M. „Džihád není ‚svatá válka.‘“ In *Dingir 4/2001*, s. 16.

²⁷⁴ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 50.

²⁷⁵ Je zde použito termínů bez jejich detailnějšího vysvětlení: *pravověrní chalífové, chalífát, islámský reformismus*.

*nebezpečí pro západní civilizaci, nebo je spíše její součástí?*²⁷⁶ Náznak odpovědi na tuto otázku je vidět ve zmíněném „Motivačním boxu“ - na fotografii je muslimský růženec (arabsky *tasbīh*), který je jedním z příkladů obohacení duchovního života Západu islámem, do Evropy a do křesťanství se *tasbīh* dostal díky křížovým výpravám.²⁷⁷ Konkrétní odpověď se pak vyskytuje v boxu „Jak to souvisí s...“

*„Islám je pevnou součástí evropské kultury a civilizace, a to nejen v oblasti umění, ale i filozofie.“*²⁷⁸

Autoři tedy chápou islám jako součást Evropy v oblasti umění a filosofie. Jak je tomu v oblastech jiných, uvedeno není. Jsem toho názoru, že ke konstruktivní diskuzi nad touto otázkou je potřeba především širší záběr informací, než které jsou uvedeny v učebnici.

8.4 Hinduismus

*„Hinduismus je evropské označení jednoho z velkých východních náboženství, které ale netvoří jednotný věroučný systém jako křesťanství či islám. Vztahuje se k různým, mnohdy značně odlišným náboženským představám, sociálním praktikám a zvyklostem kultur indického subkontinentu.“*²⁷⁹

V případě *hinduismu* autoři vhodně uvádí, že jde o evropské označení. Vztahují ho k náboženství, sociální praxi a zvykům. Definice je tedy značně široká a vzniká tak otázka, co vše bychom pod termíny „*značně odlišné náboženské představy, sociální praktiky a zvyklosti kultur indického subkontinentu*“ mohli vlastně zařadit? Možná višnuismus, šivaismus, šaktismus, protože je o nich v dalším textu řeč, ale poměrně dobře by tam pasoval také buddhismus, kterému je však vyhrazena speciální podkapitola.

Pozornost je věnována védám, upanišadám a významným eposům, dále také praxi. Autoři se také stručně zabývají rozdělením společnosti do kast.

---

²⁷⁶ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 50.

²⁷⁷ ŠTAMPACH, I. O. „Islám a evropská kultura“ In *Dingir* 1/2006, s. 13.

²⁷⁸ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 50.

²⁷⁹ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 51.

„S hinduismem se často pojí i kontroverzní a nepřesný pojem ‚kastovní systém‘. Některé hinduistické směry (...) kasty odmítají a jejich funkci reinterpretojí v souladu se svou duchovní tradicí.“²⁸⁰

Je škoda, že autoři více nerozvádí, proč je pojem tak kontroverzní a nepřesný. V boxu „Praxe“ se žák více dovídá o *púdže*, zdůrazněna je osobnost Mahátmy Gándhího, nechybí časová osa s důležitými daty.

8.5 Buddhismus

„Hlavný výkladový blok“ obsahuje informace o Buddhovi a jeho životě. Rozvedena je Buddhova nauka (čtyři vznešené pravdy, střední cesta, neexistence Já, s tím spojené pojetí osobnosti a znovuzrození) a také praktická stránka buddhismu (uctívání, pěstování meditace). V jedné větě je shrnut rozdíl mezi jižním (thérovádovým) buddhismem a východním (mahájánovým) buddhismem. V rámci „Historických souvislostí“ je popsáno šíření buddhismu. Box „Praxe“ dále rozvádí meditaci, či ukazuje souvislost mezi buddhismem a politikou na příkladu 14. dalajlamy.

Autoři hned na počátku uvádí obraz, jakým bývá buddhismus nejčastěji vykreslován na Západě.

„Buddhismus je na Západě vnímán poněkud zjednodušeně jako relaxační metoda proti stresu nebo jako prastaré náboženství plné mystických nauk a mnichů s nadpřirozenými schopnostmi.“²⁸¹

Tento obraz se snaží rozbořit nejen v následující větě,²⁸² ale vůbec v celé podkapitole. Škoda jen, že autoři zapomněli zmínit, že termín *buddhismus* je naším evropským (západním) pojmenováním pro Buddhovo učení a samotní buddhisté svou nauku označují sanskrtským termínem *dharma*.

8.6 Nová náboženská hnutí a sekty

Fenomén nových náboženských hnutí představuje ve společnosti citlivé téma. Stal se předmětem nejen akademického studia současných proměn náboženství, ale i

---

²⁸⁰ Tamtéž, s. 51.

²⁸¹ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 52.

²⁸² „Ve skutečnosti jde o řadu různorodých náboženských škol a proudů, kulturních tradic či filozofických systémů vycházejících z nauky Siddhárthy Gautamy, prince z kmene Šákjů.“ Tamtéž, s. 52.

vášnivých diskuzí ve sdělovacích prostředcích.²⁸³ Na druhou jmenovanou skutečnost reagují hned v první větě i autoři učebnice.

„V médiích se často objevují zprávy o ‚zvláštních‘, ‚podezřelých‘, až ‚nebezpečných‘ náboženských skupinách, nepřesně označovaných jako sekty.“²⁸⁴

Termín *sekta* se pak snaží vysvětlit ve zvláštním odstavci.

„Sekta je negativně hodnotící označení pro netradiční, malé, autoritářské a sociálně nebezpečné náboženské skupiny omezující svobody svých členů; v sociologii a religionistice pojem odkazuje na malou skupinu odštěpenou od své větší mateřské organizace (církve), která je v konfliktu se sociálním okolím, má charismatické vedení a užší členské vazby.“²⁸⁵

Autoři tedy definici rozdělili na dvě části. Problematická je druhá část definice, která se vztahuje k použití pojmu *sekta* v rámci vědeckých disciplín religionistiky a sociologie. V jejich dějinách byl tento pojem vykládán různě.²⁸⁶ Na tomto místě je potřeba nejprve uvést, že jde o pojem se silnou hodnotící konotací, a že zhruba od 80. let 20. století se i z tohoto důvodu stále více sociologů a religionistů kloní k názoru, že by bylo lepší používání pojmů *sekta* (ale také pojmů *církev* a *denominace*) opustit a nahradit je hodnotově neutrálními pojmy, například nová náboženská hnutí nebo menšinová náboženská hnutí.²⁸⁷

Významným problémem je zde i problém kulturního kontextu, protože pojem *sekta* je silně zakořeněn v křesťanství a vypovídá o vydělení se ze skupiny²⁸⁸ (právě tato skutečnost se projevuje i v definici analyzované učebnice), a např. jeho transportování do jiného kulturně-náboženského kontextu s sebou přináší značné komplikace.²⁸⁹ Ty

---

²⁸³ LUŽNÝ, D. „Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“. In *Religio: revue pro religionistiku*, 4/1, 1996. S. 17.

²⁸⁴ *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 53.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 53.

²⁸⁶ VÁCLAVÍK, D. *Sociologie nových náboženských hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 2007.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 59.

²⁸⁸ Již v prvních staletích našeho letopočtu se můžeme setkat s tímto výrazem, který byl používán jako latinský ekvivalent řeckého výrazu *haíresis* (=volba), pro označení odštěpeneckých skupin, které se vymezovaly vůči ortodoxní linii, a byly proto považovány za nepřátelské a nebezpečné. Toto pojetí lze najít nejen v křesťanství, ale také v rabínském judaismu, který tímto pojmem označoval všechny proudy a směry, které se negativně stavěly proti rabínskému pojetí judaismu a především proti jeho interpretaci tradice. Tuto rétoriku přejaly všechny velké křesťanské denominace. Katolická církev např. až do 2. vatikánského koncilu (1962 – 1965) označovala všechna ostatní vyznání, a to jak křesťanská, tak nekřesťanská, jako sekty. Tamtéž, s. 34.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 59.

jsou způsobeny tím, že se předpokládá, že v daném náboženském systému existují institucionalizované mainstreamové skupiny, které mají dominantní a normotvorné postavení a vedle nich přísně fyzicky oddělené, fyzicky i symbolicky periferní skupiny. To do jisté míry platí o západních náboženských tradicích,²⁹⁰ ale v rámci hinduismu, buddhismu, šintoismu, taoismu, konfucianství (odstoupíme-li na chvíli od pochybností, zda tyto kategorie nejsou jen naším západním myšlenkovým konstruktem) nelze s kategorií sekta, ale také církev pracovat.²⁹¹ Podobný problém nastává v případě náboženských novotvarů, protože u většiny z nich není možné určit dominantní či formotvornou závislost na jedné náboženské tradici. Velmi často jde o synkretistická hnutí, z nichž některá se dokonce programově odmítají hlásit k jedné „mateřské“ náboženské tradici.²⁹²

Zbytek boxu je věnován novým náboženským hnutím – dobou a možnými příčinami jejich nástupu ve světě i v ČR a následnou reakcí na ně v podobě tzv. anti-kultovních hnutí.²⁹³ Autoři se zde vyjadřují i k pozici religionistiky při studiu nových náboženských hnutí, projevuje se zde jistá shoda s textem²⁹⁴ Dušana Lužného.

„Na rozdíl od těchto tendencí (anti-kultovních hnutí) není cílem religionistiky rozhodovat o pravosti, pravdě či ‚normálnosti‘ těchto skupin, nýbrž začlenit problematiku NNH do širších sociálních a kulturních souvislostí.“²⁹⁵

V pásu „Praxe“ je podrobně rozvedena otázka konverze, zmíněny jsou některé mediálně známé kauzy (Kuřim, Jan Dietrich Dvorský a jeho imanuelité) a jejich dopad na hnutí Grálu, stručně je zmíněn i náboženský fundamentalismus.

8.7 Shrnutí

---

²⁹⁰ Tamtéž, s. 60.

²⁹¹ LUŽNÝ, D. – NEŠPOR, Z. *Sociologie náboženství*, s. 107.

²⁹² VÁCLAVÍK, D. Cit. dílo, s. 60.

²⁹³ Antikultovní hnutí vznikají zejména v 70. letech a jedná se organizace i jedince, kteří svou činnost zaměřují proti novým náboženským hnutím. Za svůj hlavní úkol považují přesvědčovat veřejnost o nebezpečnosti nových náboženských hnutí a svou činností se snažit o omezení nebo úplné zamezení jejich činnosti. LUŽNÝ, D. „Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“. In *Religio: revue pro religionistiku*, 4/1, 1996. S. 18.

²⁹⁴ „Smyslem religionistiky není rozhodnout, které náboženství je správné či pravdivé, ale vytvořit výkladové schéma, které umožní začlenit zkoumané jevy do širších sociálních a kulturních souvislostí.“ LUŽNÝ, D. „Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“. In *Religio: revue pro religionistiku*, 4/1, 1996. S. 29.

²⁹⁵ Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, s. 53.

Učebnice *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl* pojednává o náboženství v co možná největší šíři. Oceňuji, že se autoři snaží předat žákovi co největší množství relevantních informací, někdy je to však na úkor správného porozumění. Text je tak někdy sledem osekáných informací, jmen a nedostatečně vysvětlených termínů. Patrné je to např. v podkapitole „Buddhismus“ (termíny *střední cesta, osmidílná stezka, mantra, karmický zákon, nezasahování u džinismu*) a také v podkapitole „Islám“ (termíny *pravověrní chalífové, chalífát, islámský reformismus*).

Na učebnici oceňuji to, že je zpracována s přihlédnutím k Rámcovému vzdělávacímu programu pro gymnázia. Není koncipována jako pouhý výkladový text, ale klade důraz i na rozvoj kritického a kreativního myšlení, chce vyvolávat diskuze. Příjemný je i způsob grafického zpracování (barevnost, ilustrace a fotografie), které četbu a studium příjemně osvěžuje.

9. SONDA NA ČESKÝCH STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

Vzhledem k tomu, že se tato diplomová práce kromě analýzy výukových materiálů zabývá také výukou a vnímáním religionistiky na českých středních školách, rozhodla jsem se ji doplnit také zkušenostmi z praxe prostřednictvím rozhovorů s pedagogy.

Má pozornost je v této kapitole tedy upřena především na samotného pedagoga²⁹⁶, bez kterého je jakákoli řízená edukace nemyslitelná.²⁹⁷ Na tomto místě je potřeba uvědomit si, že zájem, chuť i možnosti jednotlivých pedagogů jsou faktory velmi individuální, navíc závisí také na řadě vnějších podmínek (Rámcové vzdělávací programy a s nimi spojená tvorba Školních vzdělávacích programů, charakter školy, dotace vyučovacích hodin, zájem studentů o konkrétní témata, apod.).²⁹⁸ Během rozhovorů s pedagogy byly tedy i tyto podmínky a jejich případný vliv na konkrétní pedagogy a jejich výuku předmětem mého zájmu.

---

²⁹⁶ Pedagogem je v této práci míněn učitel v různých typech a stupních školy, respektive pedagogický pracovník v širším slova smyslu, anglicky educator, pedagogue.

²⁹⁷ PRŮCHA, *Moderní pedagogika*, s. 172.

²⁹⁸ TITZ, P. „Prezentace pravěké a archaické religiozity ve středoškolské výuce dějepisu“. In *Pantheon*, 2010. S. 102.

Rozhovory jsou zpracovány celkem čtyři – se dvěma učiteli z Gymnázia Jiřího Ortena v Kutné Hoře a dvěma učitelkami z Gymnázia Ledec nad Sázavou. Po domluvě s respondenty jsem se rozhodla krátce je představit, ale nezveřejňovat jejich jména. V textu je na ně odkazováno jako na Respondenta KH 1, Respondenta KH 2, Respondenta LS 1, Respondenta LS 2.

Otázky, které jsem s sebou měla pro potřeby rozhovorů připravené, lze rozdělit do několika oblastí.

- I. Představení respondentů (dosažené vzdělání, současná pedagogická činnost). Zkušenosti respondentů s religionistikou během studií a během dosavadní pedagogické činnosti.
- II. Přístup pedagogů k výuce religionistiky v rámci jejich předmětů.
- III. Náplň vyučovaných předmětů a výukové materiály.

Pro každou z těchto oblastí jsem si předem vytvořila několik vytipovaných dotazů, které byly respondenty zodpovězeny, popřípadě doplněny o otázky další v závislosti na vývoji rozhovoru.²⁹⁹

9.1 Představení respondentů a jejich zkušenosti s religionistikou

Respondent KH 1 je muž, vystudoval Univerzitu Karlovu – obory Tělesná výchova a Občanská nauka. V současné době pracuje jako pedagog na Gymnáziu Jiřího Ortena v Kutné Hoře, vyučuje předměty Základy společenských věd a Tělesnou výchovu.

Respondent KH 2 je muž, vystudoval Univerzitu Hradec Králové – obory Český jazyk a literatura a Dějepis. V současné době pracuje jako pedagog na Gymnáziu Jiřího Ortena v Kutné Hoře, vyučuje předměty Český jazyk a literatura a Dějepis.

Respondent LS 1 je žena, vystudovala Univerzitu Karlovu – obory Český jazyk a literatura, Dějepis, ale ihned od svého nástupu na Gymnázium Ledec n. S. až do současnosti vyučuje kromě výše zmíněných předmětů i Základy společenských věd.

---

²⁹⁹ Přepsané rozhovory jsou k dispozici v Příloze č. 2.

Respondent LS 2 je žena, vystudovala Univerzitu Karlovu – obory Ruština, Dějepis a Latina. V současné době pracuje jako pedagog na Gymnáziu Ledec n. S. Vyučuje předmět Dějepis.

Na dotaz, zda se setkávali v době svých studií s tematikou religionistiky, odpověděli dva z oslovených respondentů záporně s odvoláním na to, že jejich studium probíhalo před rokem 1989, tudíž to nebylo možné.³⁰⁰ Zbylí dva respondenti se s religionistikou během svých studií setkali ve větší či menší míře.

„U nás byl problém v tom, že jsem studoval v letech 1986 až 1993. A tehdy se až do roku 1989 brala občanka úplně jinak. (...) V devadesátém roce se změnila koncepce občanky vůbec. Byla jako polypředmět, kdy už nešlo jen klasicky o výchovu k občanství, ale byly tam předměty jako sociologie, psychologie, ekonomie, politologie, právo, filosofie a etika. No, a tam se stal trochu extrém, jak se to změnilo. Tak třeba na etice jsem měl pana (byl ministrem školství, ale nejsem si jist, jak se jmenoval) Piťhu, u kterého byla u zkoušky jedna otázka z Bible a druhá z etiky. Takže jsem se s ní setkal v tomto směru, ale jinak jsem se setkal z hlediska religionistiky jen v sociologii a etice.“³⁰¹

„Pokud si dobře vzpomínám, měli jsme dva semináře o religionistice, na jeden z nich jsem určitě chodil, na ten druhý už ne. Ted' si ale nevzpomenu, jak se jmenoval, možná Úvod do religionistiky nebo tak nějak.“³⁰²

Další otázka směřovala k současnosti - zda pedagogové vědí o nějakých seminářích z religionistiky, popřípadě je navštěvují. Učitelé Dějepisu se shodli na tom, že o takových seminářích určených primárně pro ně nevědí. Učitelé Základů společenských věd (dále jen ZSV) si nebyli jistí, zda takové jsou. V případě konání nějakého semináře o religionistice lze konstatovat, že by z různých důvodů zájem spíš neměli.

„Ne, neměl bych zájem, protože religionistice se věnují jinde a jinak. Myslím tím svou činnost v místní farnosti.“³⁰³

---

³⁰⁰ „(...) Jediný předmět, který se k tomu nějak vztahoval, byl vědecký ateismus, to byl ale povinný politický předmět. Možná pak ve středověku byl nějaký seminář.“ Respondent LS 1, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³⁰¹ „Také jsem se s tím (religionistikou) nesetkala.“ Respondent LS 2, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³⁰² Respondent KH 1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³⁰³ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

„Pokud ano, tak něco, kam bychom mohli jít i s dětmi. My si děláme exkurze i sami, chodíme do kostela, kde nám paní vysvětlí, co k čemu slouží a poučí se děti i učitel.“³⁰⁴

9.2 Přístup respondentů k výuce religionistiky

V rozhovorech jsem se zabývala také přístupem, se kterým učitelé religionistickou látku vykládají, například jakou jí v rámci svých předmětů přisuzují váhu a zda je podle nich důležitou součástí předmětů Dějepis a Základy společenských věd.

„Já to (religionistiku) beru jako součást předmětu Základů společenských věd. Je to polypředmět, tzn. tedy jenom součást něčeho. Nejsm věřící, beru to pouze z teoretického hlediska. Ale je pravda, že když máme výuku, třeba teď bereme středověkou filosofii, tak si mohou studenti připravit prezentaci buď z pohledu víry, nebo z pohledu teorie. Záleží na tom, jak to ten člověk cítí, není to o tom něco hanit nebo nehanit. Prostě jak to cítí, tak tu prezentaci udělá. (...) Je to dobré, neškodí to druhým, proč by se to nemohlo pojmout takhle. Je možné, že ostatním se otevře i jiný rozhled. I pro mě je to přínos, když se dozvím nějaké jiné věci.“³⁰⁵

„Znalosti o jednotlivých náboženských tradicích do Dějepisu jednoznačně patří. Je to důležitá součást a narážíte na něj poměrně často. Například nedávno jsme se studenty probírali příchod Cyrila a Metoděje a zarazili jsme se už u toho, proč je Cyril označován i jako Konstantin. Snažil jsem se jim to přiblížit i tím, aby se podívali na webové stránky církevního gymnázia v Kutné Hoře na seznam vyučujících, u některých mají také v závorce druhé jméno, takže tyto znalosti uplatníte i v současnosti.“³⁰⁶

„Já si myslím, že religionistika do Dějepisu patří, ale nemusí to být nutně v hluboké míře. Středověk bez křesťanství myslitelný není, bez islámu také ne. Takže rozhodně do dějepisu ano, ale spíš se to probírá v historických souvislostech. Děti se tak moc nedozví o tom, jak jednotlivá náboženství chápou boha nebo co je charakteristické pro jejich každodenní náboženský život.“³⁰⁷

V souvislosti s přístupem k religionistické látce jsme se s respondenty v průběhu rozhovorů dotkli i jejich osobních názorů a přesvědčení a toho, jak se promítají do jejich výuky.

„Samozřejmě. To, že jsem věřící, se v mé výuce jistým způsobem projevuje. Snažím se, aby studenti dobře chápali rozdíly jak mezi náboženstvími všeobecně, tak

---

³⁰⁴ Respondent LS 1, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³⁰⁵ Respondent KH1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³⁰⁶ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³⁰⁷ Respondent LS 1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

rozdíly mezi jednotlivými proudy křesťanství. Je to důležité při výkladu další látky. Navíc křesťanství představuje jednu z maturitních otázek.³⁰⁸

„Mně obecně náboženství nic neříkají, nemám k nim blízký vztah. Když v Římě narazím na křesťanství a ariánství, tak je to pro mě těžké vysvětlit, protože je to pro mě vzdálené a těžko uchopitelné. Při výkladu tak raději nezacházím do příliš velkých podrobností.“³⁰⁹

„Měli jsme tu židovský, romský a křesťanský den (...).³¹⁰ Křesťanský den byl výborný. Osobně jsem se účastnil, když byla uspořádána akce po vzoru pořadu paní Jílkové. Byli tam zástupci studentů, učitelů, té společnosti, která tu byla a zástupci religionistiky. Vedl to student bohoslovecké fakulty. Bylo to pěkné. Diskutovali jsme. Já byl zástupce ateistického pohledu, pohledu nevěřících z hlediska náboženství. Beru ateismus jako nevíru v náboženství, ale ne nevíru v cokoli jiného.“³¹¹

„(...) Jako učitel si nemůžu dovolit prosazovat svůj pohled. Já jim můžu říci svůj pohled, ale musím být nestranný. Je neslušné a hloupé, když bych někomu měl nutit svůj názor. Já jim jako učitel můžu říct, že mám takový a takový názor, že jsem takový, že zastávám tyto postoje. Ale jsem rád, když někdo řekne jiný postoj a diskutujeme.“³¹²

9.3 Náplň vyučovaných předmětů a výukové materiály

Při diskuzi nad obsahovou náplní jednotlivých předmětů mezi pedagogy panovala shoda.³¹³ Všichni pedagogové, kteří vyučují Dějepis, konstatovali, že období pravěku je v jejich výkladech redukováno.³¹⁴ O poznání více informací z religionistiky žáci získávají v rámci dějin starověkého Řecka,³¹⁵ Říma a Egypta. Starověká Indie a Čína jsou zkracovány nebo z výkladu vypouštěny úplně.³¹⁶ Pozornost je věnována vzniku křesťanství, judaismu a také islámu. Ve středověku a novověku se učitelé

³⁰⁸ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³⁰⁹ Respondent LS 2, osobní rozhovor. Kutná Hora

³¹⁰ Tyto tematicky zaměřené dny se na škole konají každý rok na tzv. „Den dětí“. V jeho rámci probíhají různé workshopy a přednášky. Kromě křesťanského, romského a židovského dne se na škole konal také den indický – školu navštívili např. členové Hnutí Haré Krišna.

³¹¹ Respondent KH 1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³¹² Respondent KH 1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³¹³ Tato shoda je do jisté míry dána i tím, že školy musí respektovat základní požadavky vyplývající z Rámcových vzdělávacích programů.

³¹⁴ Jako nejčastější důvod tohoto krácení byl uváděn nedostatek času, který by pak chyběl pro výklad dějin 20. století.

³¹⁵ „Ve starověkém Řecku se náboženství bere víc, děti to zajímá, je to spojeno s bájemi, které jsou ve všeobecném povědomí. S památkami, které můžou navštívit.“ Respondent LS 1, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³¹⁶ „V případě Indie a Číny je to hodně podobné jako v pravěku. Indie se nedělá vůbec, není na to čas. Když se nad tím zamyslím, tak vlastně už na univerzitě se toto moc neřešilo (...).“ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

soustřeďují na křižácké výpravy, husitství a reformaci.³¹⁷ V nejnovějších dějinách představuje důležitou součást výuky Dějepisu problematika holocaustu³¹⁸ a učitelé se „zabývají komunismem a jeho potíráním náboženství.“³¹⁹

V Základech společenských věd se podrobně probírají především tři monoteistická náboženství – judaismus, křesťanství a islám. Jedním z důvodů je i to, že jejich znalost je stěžejní u jedné z otázek u maturitní zkoušky. Podle Respondenta KH1 je tato otázka velmi problematická, protože při ní velká část žáků neuspěla.

„(...) Tahle otázka je dost problematická, protože na ní většina pohořela. (...) Nerozumí tomu, buď se to neučili, nebo si mysleli, že o tom něco řeknou. Měli by totiž charakterizovat, co to je za náboženství, říci nějakou historii, znaky a svátky. Problém pro ně představuje hlavně historie. (...) Největší problém je zpravidla u křesťanství, ale také u judaismu. Dá se říct, že nejjednodušší je pro ně tak islám. Stačí jim říct, že je to praktické náboženství, že se projevuje tím, že je tam náboženská rovnost, tzn. není tam žádná hierarchie. Existuje tam pět pilířů, je to nejmladší náboženství. Je to pro ně jednodušší učení, ale to ostatní, to je bída.“³²⁰

V souvislosti s islámem jsme se dotkli i toho, zda učitelé u svých žáků pozorují předsudky či ovlivněnost mediální prezentací některých témat. Dva respondenti potvrdili, že ano. Jeden respondent si toho vědom nebyl, čtvrtý se nevyjádřil.

„Ano, u islámu mají představy překroucené opravdu hodně. A nejen u něj. Je to podle mě dáno právě mediální masáží, kdy nás každou chvíli doslova bombardují informacemi o teroristických útocích. A studenti tak mají právě islám spojený s terorismem a nucením k nošení šátků a bůrek. Problém je v tom, že nemají bližší informace a neznají širší souvislosti a dělají si ukvapené názory.“³²¹

„Určitě. Islám rovná se terorismus. Jinak to nevidí. Je to tak. (...) Víte, oni většinou názory jen přijímají - islám, terorismus, nebezpečí, xenofobie, stavba mešit. Lidé jsou masírováni médii, člověk si pasivně sedne před televizi nebo čte noviny, tak ani nestuduje, čím má být potom ovlivněn? (...) Podle mého to přijímají nekriticky, ale mluvím obecně, ne všichni. Je tu část studentů, kteří se vyslovují hodně radikálně. Ve všem, nejen v náboženství, i v politice atd. Radikalismus tu je, ale je pochopitelný. Za

---

³¹⁷ „Problémy mají (studenti) s reformací, protože se jim církve pletou dohromady. Jednou mluvíme o kalvinistech, jednou hugenotech, nebo puritánech, tak se jim to plete, ale když se jim to podá hodně zjednodušeně, tak to chápou.“ Respondent LS 2, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³¹⁸ „Pro čtvrtáky máme dokonce speciálně zaměřený seminář, který vede kolegyně a podrobně se věnuje holocaustu.“ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³¹⁹ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³²⁰ Respondent KH1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³²¹ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

*prvé z vývojové psychologie jsou ve věku, kdy si hledají svůj pohled a za druhé jsou ovlivnění. Myslím, že až budou starší, tak se toho třeba zbaví.*³²²

*„Nesetkala jsem se s nějak vyhraněnými názory, že by třeba islám spojovali jen s terorismem. Většinou se nějak dostaneme k islámskému fundamentalismu. Ale děti chápou, že to nemůžeme ztotožňovat se všemi muslimy.*³²³

Nedílnou součástí života demokratických společností je také fenomén nových náboženských hnutí. Jejich působení často vyvolává bouřlivé polemiky jak v akademických kruzích, tak ve veřejnosti.³²⁴ Oslovení učitelé ZSV však tuto tematiku do svých hodin příliš nezařazují.

*„To moc neberem. Tomu se trošku vyhýbám. Věnuju se tomu maximálně (možná je to chyba) maximálně dvě hodiny a jdu dál. Není na to čas. Kdyby na to byl čas, tak se o tom můžeme bavit.*³²⁵

*„Judaismus, křesťanství a islám vykládám já a na ostatní zadávám referáty. Nechávám to v podstatě na nich, ať si vyberou, co je zajímavá, a pak o tom mluví. Velmi vděčným tématem jsou Svědkové Jehovovi, každý rok o nich někdo mluví, protože se s nimi setkávají i v běžném životě. Děti mluví o tom, že je někde na ulici oslovili, že měli doma ve schránce Strážnou věž, takže třeba tohle je hodně zajímavá. Také se objevují referáty o rastafariánech, protože je mají spojené s reggae nebo mormonech.*³²⁶

Důležitou součástí výuky jsou také materiály, ze kterých pedagogové čerpají. Všichni používají při tvorbě svých přednášek odbornou literaturu včetně učebnic, více či méně doplněnou informacemi z internetu.

*„Já používám hlavně učebnice – tuto řadu pro všechny čtyři ročníky,³²⁷ kterou by měli mít všichni, některé informace doplňuji z této učebnice.³²⁸ Já nejsem moc zběhlá v tom, abych používala internet, radši dávám přednost učebnicím, kde jsou ověřené informace.*³²⁹

*„Informace pro výuku čerpám jednoznačně na internetu. Taky mám k dispozici knihy, ale převažuje internet.*³³⁰

---

³²² Respondent KH 1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³²³ Respondent LS 1, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³²⁴ LUŽNÝ, D. *Nová náboženská hnutí*, s. 12.

³²⁵ Respondent KH 1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³²⁶ Respondent LS 1, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³²⁷ Jedná se o koncepci řady dějepisných učebnic Petra Čorneje, které byly v této práci analyzovány.

³²⁸ Jedná se o učebnici SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: SPL-PRÁCE, 1995, která byla v této diplomové práci analyzována.

³²⁹ Respondent LS 2, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³³⁰ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

„Čerpám jenom z odborných knížek. (...) Pro mě je důležité, abych měl informaci z internetu ještě podloženou dalším zdrojem. Učím to i studenty, aby si informace ověřili (...). Dávám své vlastní materiály. Je na studentech, jestli donesou literaturu nebo ne. Je to asi moje chyba, ale vyhýbám se knihám jako je Bible nebo Korán, protože tomu nerozumím. A nerad vysvětluju něco, čemu nerozumím. Ale když je někdo donese a začne o nich, tak je to jen dobře.“³³¹

„Na ZSV děti sice mají učebnici Odmaturuj ze společenských věd, ale ta je velmi stručná, co se náboženství týče. Jinak při výkladu o náboženství používám své vlastní materiály.“³³²

Dva z pedagogů zmínili, že v hodinách používají i multimediální zařízení nebo studenty na možnosti jejich využití upozorňují.

„Máme také prastaré video o křesťanství a judaismu, to jsem pouštěla zrovna minulý týden. Je to ale jen na doplnění, faktograficky tam toho moc není. Ale mám teď objednané nové. Dávám jim tipy, aby se podívali třeba na seriál na ČT1 od Tomáše Halíka – Prolínání světů. Mluví hezky a dokáže zaujmout.“³³³

„Když jsem chtěl ukázat, že existují rozdíly mezi katolictvím a pravoslavím, tak jsem využil YouTube a pustil jim nahrávku z pravoslavné mše. V Kutné Hoře pravoslavný kostel nemáme, naopak v Kolíně, odkud k nám dojíždí hodně studentů, je. Pokud ho někdy navštíví, budou vědět, o co jde, protože už to někdy slyšeli a viděli.“³³⁴

9.4 Shrnutí

Na základě provedené sondy a výňatků z rozhovorů se zřetelně projevuje, že zájem, osobní postoje, přesvědčení i možnosti jednotlivých pedagogů jsou faktory velmi individuální a ve výuce hrají svou roli. Tu jistě mají i vnější podmínky zmíněné na začátku této kapitoly. Zejména se jedná o otázku nedostatku času, kdy se některá témata redukuje na úkor jiných, Rámcové vzdělávací programy a jejich plnění, maturitní otázky, na které by žáci měli být připraveni co možná nejlépe a stejně tak úspěšnost u přijímacích zkoušek na vysoké školy.

Bylo by jistě zajímavé tuto problematiku zmapovat důkladněji a zaměřit se na více škol a více pedagogů, to však není v rozsahových možnostech této práce.

---

³³¹ Respondent KH 1, osobní rozhovor. Kutná Hora.

³³² Respondent LS 1, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³³³ Respondent LS 1, osobní rozhovor. Ledec n. S.

³³⁴ Respondent KH 2, osobní rozhovor. Kutná Hora.

ZÁVĚR

Snahou této diplomové práce bylo zmapovat prostřednictvím analýzy vybraných výukových materiálů a také prostřednictvím rozhovorů se středoškolskými pedagogy výskyt religionistických témat v učebnicích a způsob jejich výuky.

Ze čtyřdílné řady učebnic Dějepisu Petra Čorneje jich nejvíce obsahuje díl první, pojednávající o období pravěku a starověku. Na základě rozhovorů s učiteli jsem s touto učebnicí pro srovnání do analýzy zařadila i učebnici J. Součka *Dějiny pravěku a starověku*. U obou učebnic je patrné zkrácení období pravěku, a ačkoliv je v nich religiozita předliterárních kultur do jisté míry prezentována, děje se tak roztržitě a nesystematicky. Skutečnost, že se při výuce období pravěku zkracuje a na některých školách úplně vynechává, potvrzují i učitelé dějepisu s vysvětlením, že na něj není dostatek času, protože v současné době převažuje důraz na studium dějin 20. století. Když ovšem nahlédneme do učebnice, která se nejnovějšími dějinami primárně zabývá, příliš religionistických témat v ní nenalezneme a podobně je na tom učebnice, která mapuje tzv. „dlouhé 19. století“. Čím blíže jsou tedy obsahové náplně učebnic současnosti, tím méně religionistických témat v nich lze najít.

V učebnicích také převažuje idealizovaný pohled na rané křesťanství jako na jednotné společenství. Není jasně uvedeno, že již od svých počátků bylo diferenciováno a tříštilo se do řady názorových proudů. Na některých místech učebnicemi prostupuje i etnocentrický pohled – patrný je především v kapitole o Indii (použití pojmu *sekta* při definování višnuistů a šivaistů, autorita véd, apod.) a podobně u řeckých mýtů, které jsou nazírány optikou křesťanského myšlení. V učebnicích se vyskytují i nedostatečně vysvětlené některé pojmy (např. *kult, sekta, rituál*).

V Rámcových vzdělávacích programech, maturitních otázkách, výuce a učebnici *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – středověk a raný novověk* je kladen důraz na znalost problematiky reformace 16. století. A ačkoliv je o ní pojednáno v několika podkapitolách, přehledné a ucelené shrnutí větvení křesťanství chybí.³³⁵ V této učebnici se také vůbec poprvé objevují informace o americkém kontinentě – toto

---

³³⁵ Podle jednoho z respondentů mají žáci právě s problematikou reformace 16. století a následném větvení křesťanství značné potíže.

opomenutí působí dojmem, jako by na něm život do příplutí Kryštofa Kolumba roku 1492 vlastně ani nebyl.

Při pokusu shrnout výsledky sondy do uceleného konceptu pak vyvstává několik komplikací. Jednou z nich je osobnost samotného pedagoga, který se sice musí při výuce řídit určitými pravidly a normami, ale na druhou stranu tu jistý vliv má i jeho vzdělání, zájmy, a vůbec chuť předávat žákům aktuální a ověřené poznatky vhodnou formou.³³⁶ Jinými slovy (a jak bylo uvedeno již několikrát), každý pedagog je individualitou a vedené rozhovory to jen potvrzují.

V některých případech si však byly výpovědi pedagogů velmi podobné. Téměř všichni se shodli v tom, že znalosti z religionistiky jsou důležité, nicméně není potřeba zacházet při výuce do velkých podrobností nejen z důvodu nedostatku časové dotace, ale i z určité obavy, aby byla látka ze strany učitelů dobře pochopena a dál vysvětlena žákům.

Pedagogové z kutnohorského gymnázia se také shodovali v tom, že se u žáků projevuje mediální masáž, která často ústí v názor, jenž klade rovnítko mezi islám a terorismus. Možná by třeba tato tematika mediálně vděčného tématu islámského terorismu (kdy jsou složité příčiny a bolestné následky tohoto globálně se projevujícího problému zjednodušeně redukovány na jeho náboženský rozměr, který je tak vzdálen chápání moderního příslušníka západní civilizace)³³⁷ mohla být jedním z mnoha témat rozebíraných ve školních třídách i za asistence religionistů.

Jsem toho názoru, že právě zde, v prostředí středoškolských žáků i pedagogů by mohli religionisté vhodně uplatnit a předávat dál získané vědomosti ať již ve formě přednášek, odborných seminářů, nebo publikací.

---

³³⁶ TITZ, P. „Prezentace pravěké a archaické religiozity ve středoškolské výuce dějepisu“. In *Pantheon: religionistické studie*, 2010. S. 101, 107.

³³⁷ BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky*, s. 7.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura

ČORNEJ, P. – ČORNEJOVÁ, I. – PARKAN, F. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 – Středověk a raný novověk*. 1. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2001. 160 s. ISBN 80-7235-152-4.

HLAVAČKA, M. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3*. 1. vyd., dotisk. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2007. 176 s. ISBN 80-7235-172-9.

Kol. autorů. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl. Učebnice*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2011. ISBN 978-7358-175-6.

KUKLÍK, J. – KUKLÍKOVÁ, J. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4 – Nejnovější dějiny*. 1. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2002. 216 s. ISBN 80-7235-175-3.

POPELKA, M. – VÁLKOVÁ, V. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 – Pravěk a starověk*. 1. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2004. 144 s. ISBN 80-7235-145-1.

SOUČEK, J. *Dějiny pravěku a starověku*. 4. vyd. Praha: SPL – PRÁCE a ALBRA, 2002. 184 s. ISBN 80-86287-55-6, 80-86490-26-2.

Školské zákony: (školský zákon, zákon o pedagogických pracovnících, zákon o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy): úvodní slova k zákonům, výklad, prováděcí předpisy, souvisící předpisy: stav k 1.9.2007. Praha: Eurounion, 2007. ISBN 978-80-7317-062-2

VALENTA, J. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem: právní stav k 1. 4. 2007*. Praha: ANAG, 2007. ISBN 978-80-7263-387-6.

Sekundární literatura

A. Monografie

ARMSTRONG, K. *Krátká historie mýtu*. Přel. Štěpán Kovařík. 1. vyd. Praha: Argo, 2006. 156 s. ISBN 80-7203-750-1.

BOUZEK, J. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. 216 s. ISBN 80-246-0516-3.

BUBÍK, T. a kol. *Základy religionistiky. Světová náboženství, nová náboženská hnutí a religionistika. Studijní texty pro pedagogy*. 2. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010. 334 s. ISBN 978-80-7395-288-4.

DOSTÁLOVÁ, R. - HOŠEK, R. *Antická mystéria*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. 368 s. ISBN 80-7021-217-9.

FILIPÍ, P. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 3. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 195 s. ISBN 80-85959-80-1.

FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Přel. Marta Rynešová. 3. vyd. Kostel Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. r. o., 2006. 387s. ISBN 80-7195-082-3.

FRÖHLICH, R. *Dva tisíce let dějin církve*. Přel. Ondřej Bastl a Tomáš Bastl. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. s.r. o., 1999. 304 s. ISBN 80-7021-268-3.

HAZLETT, I (ed.). *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600: na počest W. H. C. Frenda*. Přel. Petr Kitzler. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7325-159-8.

HORÁK, Z. *Círky a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti* 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5.

HOŠEK, R. *Náboženství antického Řecka*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2004. 240 s. ISBN 80-7021-516-X.

KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. 312 s. ISBN 80-7021-821-5.

LEWIS-WILLIAMS L., D. *Uvnitř neolitické mysli: vědomí, vesmír a říše bohů*. Přel. Alena Faltýsková. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 398 s. ISBN 978-80-200-1644-7.

LOPEZ, D. S. *Příběh buddhismu. Průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Přel. Lenka Borecká. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2010. 254 s. ISBN 978-80-87029-90-9.

MARTIN, L. H. *Helénistická náboženství*. Přel. Iva Doležalová – Dalibor Papoušek. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 161 s. ISBN 80-210-1702-3.

NEŠPOR, Z. R. a kol. *Náboženství v 19. Století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* 1. vyd. Praha: Scriptorium, 2010. 324 s. ISBN 978-80-87271-22-3.

PODBORSKÝ, V. *Náboženství pravěkých Evropanů*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. 607 s. ISBN 80-210-4178-1.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 2. vyd. Praha: Portál, 2002. 481 s. ISBN 80-7178-631-4.

RŮPKE, J. *Náboženství Římanů*. Přel. David Sanetrník. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2007. 344 s. ISBN 978-80-7021-807-5.

SVOBODA, L., et al. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973. 744 s.

ŠTAMPACH, I. O. *Na nových stezkách ducha. Přehled a analýza současné religiozity*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, s. r. o. 264 s. ISBN978-80-7429-060-2.

ŠTAMPACH, I. O. *Přehled religionistiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 237 s. ISBN 978-80-7367-384-0.

VÁCLAVÍK, D. *Sociologie nových náboženských hnutí*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita a Praha: Malvern, 2007. 150 s. ISBN 978-80-86702-22-3.

WERNER, K. *Náboženské tradice Asie: od Indie po Japonsko s přihlédnutím k Přednímu východu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 711 s. ISBN 80-210-2978-1.

ZIKMUNDOVÁ, K. *Mínójské náboženství: bakalářská práce*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011.

B. Články v periodikách

FÁREK, M. „Hinduismus – reálné náboženství, nebo konstrukt koloniální vědy?“ In *Religio: Revue pro religionistiku*. Brno: Česká společnost pro studium náboženství, 14/2, 2006. S. 227 – 242. ISSN 1210-3640.

LUŽNÝ, D. „Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“. In *Religio: revue pro religionistiku*. Brno: Česká společnost pro studium náboženství, 4/1, 1996. S. 17 – 36. ISSN 1210-3640.

MENDEL, M. „Džihád není ‚svatá válka.‘“ In *Dingir: časopis o současné náboženské scéně*. Praha: Dingir, 4/2001. S. 16 - 18. ISSN 1212-1371.

MRÁZEK, M. „Americký svatý experiment“. In *Dingir: časopis o současné náboženské scéně*. Praha: Dingir, 2/ 2006. ISSN 1212-1371.

TITZ, P. „Prezentace pravěké a archaické religiozity ve středoškolské výuce dějepisu“. In *Pantheon: religionistické studie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010. S. 101 – 109. ISSN 1803-2443.

ŠTAMPACH, I. O. „Islám a evropská kultura“. In *Dingir: časopis o současné náboženské scéně*. Praha: Dingir, 1/2006. S. 12 – 14. ISSN 1212-1371

VÁCLAVÍK, D. „Meze a možnosti používání pojmů sekta, církve, kult.“ In *Religio: Revue pro religionistiku*. Brno: Česká společnost pro studium náboženství, 2005. ISSN 1210-3640.

C. Internetové zdroje

MŠMT ČR. *Jakým způsobem funguje udělování schvalovací doložky učebnicím?* [online]. [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.msmt.cz/pro-novinare/jakym-zpusobem-funguje-udelovani-schvalovaci-dolozky-ucebnicim?highlightWords=schvalovací+doložka>>.

MŠMT ČR. *Schvalovací doložky učebnic – březen 2012*. [online]. 2012 [Citováno 2012-04-08]. URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-ucebnic-brezen-2012>>.

MŠMT ČR. *Sdělení MŠMT k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic*, s. 4. [online]. 2009 [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-k-ucebnicim-cervenec-2009>>.

MŠMT ČR. *Školská reforma – nejčastější dotazy*. [online]. [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/dotazy>>.

Národní ústav odborného vzdělávání. *Rámcové vzdělávací programy*. [online]. 2008 [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.nuov.cz/ramcove-vzdelavaci-programy>>.

PhDr. Jan Souček, CSc. [online]. [Citováno 2012-28-08]. URL: <<http://urls.ff.cuni.cz/crew/js.html>>.

Scio [online]. [Citováno 2012-08-30]. URL: <<http://www.scio.cz/skoly/rvp/odstavec.asp?odstavecID=1060>>.

D. Články v encyklopediích

BREMMER, J. Greek Religion [Further Considerations]. Ed. Jones, L. *Encyclopedia of Religion*. 2nd edition. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005. s. 3677-3687. ISBN 0-02-865997-X.

PŘÍLOHA Č. 1

Pravidla pro schvalování a užívání učebnic na SŠ

Na základě § 27 školského zákona ministerstvo uděluje a odnímá učebnicím pro základní a střední vzdělávání schvalovací doložku na základě posouzení, zda jsou v souladu s cíli vzdělávání stanovenými školským zákonem, rámcovými vzdělávacími programy a právními předpisy.³³⁸

Schvalovací doložka se obvykle vydává na dobu šesti let. Uplynutí doby platnosti doložky však neznamená, že učebnici nelze již dále používat. Rozhodnutí o používání či nepoužívání jakékoliv učebnice je zcela na úvaze ředitele školy.³³⁹ Ten také rozhoduje o možnosti používání jiných učebnic než těch, které jsou uvedeny v seznamu.³⁴⁰

Podmínky k udělení schvalovací doložky

Schvalovací doložka může být ředitelem věcně příslušného odboru udělena učebnicí, která:

- a) respektuje Ústavu ČR a právní předpisy platné na území ČR; zejména respektuje základní práva a svobody, které se zaručují všem lidem bez rozdílu rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině a prosazuje rovné příležitosti mužů a žen,*
- b) je v souladu s příslušným rámcovým vzdělávacím programem, podporuje utváření a rozvíjení klíčových kompetencí a směřuje k dosahování očekávaných výstupů vzdělávacích oborů (okruhů),*
- c) je zpracována na dostatečné odborné úrovni a ve shodě s efektivními didaktickými postupy vhodnými pro věk žáků, jimž je učebnice určena,*
- d) po jazykové a grafické stránce odpovídá věku žáků a specifickým daného vzdělávacího oboru nebo průřezového tématu.³⁴¹*

---

³³⁸ MŠMT ČR. *Jakým způsobem funguje udělování schvalovací doložky učebnicím?* [online]. [2012-08-30]. URL: <<http://ww.msmt.cz/pro-novinare/jakym-zpusobem-funguje-udelovani-schvalovaci-dolozky-ucebnicim?highlightWords=schvalovaci+dolozka>>.

³³⁹ MŠMT ČR. *Jakým způsobem funguje udělování schvalovací doložky učebnicím?* [online]. 2012-08-30. URL: <<http://ww.msmt.cz/pro-novinare/jakym-zpusobem-funguje-udelovani-schvalovaci-dolozky-ucebnicim?highlightWords=schvalovaci+dolozka>>.

³⁴⁰ Tyto jiné učebnice by neměly být v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými školským zákonem, vzdělávacími programy nebo právními předpisy a svou strukturou a obsahem by měly vyhovovat pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání. MŠMT ČR. *Jakým způsobem funguje udělování schvalovací doložky učebnicím?* [online]. 2012-08-30. <<http://ww.msmt.cz/pro-novinare/jakym-zpusobem-funguje-udelovani-schvalovaci-dolozky-ucebnicim?highlightWords=schvalovaci+dolozka>>.

³⁴¹ MŠMT ČR. *Sdělení MŠMT k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazení učebnic a učebních textů do seznamu učebnic*, s. 4. [online], 2009. [Citováno 2012-08-30]. URL <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-k-ucebnicim-cervenec-2009>>.

Podmínkou nutnou pro udělení schvalovací doložky jsou dva kladné doporučující recenzní posudky.³⁴² V případě, že učebnici recenzují dva recenzenti a posudky se výrazně odlišují, je zadán posudek třetímu recenzentovi.³⁴³ Schvalovací doložku je dále možné prodloužit, a v odůvodněných případech je samozřejmě možné také ji odejmout.

V Příloze č. 1 *Sdělení MŠMT* je mj. také uvedeno, že:

V učebnicích, ve kterých jsou texty dotýkající se duchovních i kulturních hodnot a tradic různých národností a kultur, musí být tato problematika v recenzních posudcích zohledněna a komentována. Dle obsahu těchto učebnic (jde zejména o vzdělávací obory Český jazyk a literatura, Člověk a jeho svět, Dějepis, Výchova k občanství, Zeměpis, Výchova ke zdraví a průřezová témata) si nakladatel zajistí zpracování posouzení na konkrétní témata zejm. od: školské komise České biskupské konference (Thákurova 3, 160 00 Praha 6), Židovské obce (Židovské muzeum, U Staré školy 1, 110 00 Praha 1), Ekumenické rady církví (Donská 370/5, 101 00 Praha 10-Vršovice), Muzea romské kultury (Bratislavská 67, 602 00 Brno), specializovaného pracoviště univerzitního typu problematiky týkající se islámu (např. Ústav Blízkého východu a Afriky, Celetná 20, 116 42 Praha 1), buddhismu apod., případně od dalších institucí. Stanoviska těchto institucí musí zahrnovat jejich veškeré připomínky a musí být zaslány ministerstvu spolu s jasným vyjádřením nakladatelství (příp. autora), zda jednotlivé připomínky akceptuje či nikoliv (včetně zdůvodnění jejich nepřijetí). Výběr konkrétní instituce se doporučuje předem konzultovat s ministerstvem. Zároveň se doporučuje zaslat institucím úplný rukopis učebnice nebo učebního textu, nikoliv pouze příslušný výňatek z textu.³⁴⁴

---

³⁴² Recenzenti jsou stanovováni pouze ze seznamu recenzentů podle čl. IX *Sdělení MŠMT*. Jeden je zpravidla odborník z VŠ, další jsou pedagogičtí pracovníci, přičemž nejméně jeden z nich musí vyučovat na škole odborného zaměření a mít odbornou kvalifikaci pro určený vzdělávací obor. *Sdělení MŠMT*, s. 2.

³⁴³ MŠMT ČR. *Sdělení MŠMT k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic*, s. 6. [online], 2009. [Citováno 2012-08-30]. URL <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-k-ucebnicim-cervenec-2009>>.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 8.

PŘÍLOHA Č. 2

PŘEPIS ROZHOVORU – RESPONDENT KH 1

Můžu se zeptat, jaký obor jste na VŠ studoval?

Studoval jsem na Univerzitě Karlově – obory Tělesná výchova, Občanská nauka. Končil jsem v devadesátém třetím.

Setkal jste se v rámci svých studií s tematikou religionistiky?

U nás byl problém v tom, že jsem studoval v letech 1986 až 1993. A tehdy se až do roku 1989 brala občanka úplně jinak. Po roce 1989 se musela úplně změnit koncepce. V devadesátém roce se změnila koncepce občanky vůbec. Byla jako polypředmět, kdy už nešlo jen klasicky o výchovu k občanství, ale byly tam předměty jako sociologie, psychologie, ekonomie, politologie, právo, filosofie a etika.

No, a tam se stal trochu extrém, jak se to změnilo. Tak třeba na etice jsem měla pana (byl ministrem školství, ale nejsem si jist, jak se jmenoval) Pířhu, tak u něj byla u zkoušky jedna otázka z Bible a druhá z etiky. Takže jsem se s ní setkal v tomto směru, ale jinak jsem se setkal z hlediska religionistiky jen v sociologii a etice.

A jak je tomu v současné době – jsou nějaké kurzy nebo školení, které s religionistikou souvisí?

Možná jsou, ale já se jich nezúčastňuju.

Takže byste o ně neměl zájem?

Já to beru jako součást předmětu Základů společenských věd. Je to polypředmět, tzn. tedy jenom součást něčeho. Nejsem věřící, beru to pouze z teoretického hlediska. Ale je pravda, že když máme výuku, třeba teď bereme středověkou filosofii, tak si mohou studenti připravit prezentaci buď z pohledu víry, nebo z pohledu teorie. Záleží na tom, jak to ten člověk cítí, není to o tom něco hanit nebo nehanit. Prostě jako to cítí, tak tu prezentaci udělá.

A setkal jste se s tím, že by studenti prezentaci zpracovávali z pohledu své víry?

Loni nebo předloni byla prezentace z pohledu víry, ale většinou studenti buď nechtějí, protože věřící nejsou, nebo jsou věřící a nechtějí to prezentovat.

Jaká byla na tuto prezentaci odezva od ostatních studentů?

Já myslím, že velice kladná. Je to dobré, neškodí to druhým., proč by se to nemohlo pojmout takhle. Je možné, že ostatním se otevře i jiný rozhled. I pro mě je to přínos, když se dozvím nějaké jiné věci.

Kde vůbec čerpáte informace pro Vaši výuku?

Čerpám jenom z odborných knížek.

A co internet?

Ten taky. Pro mě důležité, abych měl informaci z internetu ještě podloženou dalším zdrojem. Učím to i studenty, aby si informace ověřili.

Myslíte si, že znalosti z religionistiky hrají v rámci ZSV důležitou roli?

No, já si nejsem až tak zcela jist... Je to o tom, jak to člověk vezme. My se s náboženstvím setkáváme v sociologii, kdy bereme náboženství jako takové. Plus bereme monoteistická náboženství od judaismu, křesťanství až po islám. Tyhle tři hlavní, bereme to z pohledu Evropy, spíš západního pohledu. V sociologii se jen okrajově setkáváme s hinduismem, když děláme sociální skupiny. Pak ve filosofii, kdy bereme východní filosofie. Tam je jasné, že filosofie je spíš takový filosoficko-náboženský systém, tam se to tak nerozlišuje. A plus středověkou filosofii. Když bereme etiku, tak se s tím setkáváme z pohledu etických kodexů, tzn. že tam spadá i Desatero jakožto etický kodex.

Rozebíráte jednotlivě hinduismus, buddhismus...?

Ano, rozebíráme to, ale do úplných podrobností. Věnujeme tomu stejnou pozornost jako čemukoli jinému. Není ani tolik hodin, takže se s tím setkáme jenom v rozsahu hodin.

Dá se tedy říci, že převažuje výuka monoteistických náboženství judaismu, křesťanství a islámu?

Jasně, nejvíc.

Když se v hodinách dotýkáte témat souvisejících např. s islámem, setkáváte se u studentů s předsudky nebo názory ovlivněné médii?

Určitě. Islám rovná se terorismus. Jinak to nevidí. Je to tak.

Snažíte si jim to nějak osvětlit?

Snažíme se vysvětlit, co ten islám je. Já to vysvětluji z teoretického pohledu – to znamená, že jim vysvětlím základní principy islámu a to, že islám hlásá náboženskou toleranci. Tak tomu je ale z teoretického hlediska, ne z praktického. Kladou na to důraz i sami studenti, že z praktického hlediska to tak není, že je tam náboženská intolerance.

Snažím se jim říct, že se na to musíme dívat nejen úzkým pohledem. Víte, oni většinou názory jen přijímají - islám, terorismus, nebezpečí, xenofobie, stavba mešit. Lidé jsou masírováni médii, člověk si pasivně sedne před televizi nebo čte noviny, tak ani nestuduje, čím má být potom ovlivněn? Studenti jsou tím obrovsky ovlivněni, někdy zírám, jak jsou strašně radikální, třeba nacionalisti.

Ale podle mého to není ani tak osobní přesvědčení, ale spíš to, že to slyší, vidí a přijímají názory. Podle mého to přijímají nekriticky, ale mluvím obecně, ne všichni. Je tu část studentů, kteří se vyslovují hodně radikálně. Ve všem, nejen v náboženství, i v politice atd. Radikalismus tu je, ale je pochopitelný. Za prvé z vývojové psychologie jsou ve věku, kdy si hledají svůj pohled a za druhé jsou ovlivněni. Myslím, že až budou starší, tak se toho třeba zbaví.

Zabýváte se ve svých hodinách i novými náboženskými hnutími?

To moc neberem. Tomu se trochu vyhýbám. Věnuju se tomu maximálně (možná je to chyba) maximálně dvě hodiny a jdu dál. Není na to čas. Kdyby na to byl čas, tak se o tom můžeme bavit.

Já o tom mluvím v souvislosti s tím, že jsme se včera s vaším kolegou bavili o tom, že jste tu na škole měli v rámci indického dne hnutí Haré Kršna.

Já jsem tu zrovna nebyl, v té době jsem nastupoval. Ale líbí se mi to, je to dobré. Studenti získají jiný pohled na věc. Když jim to někdo řekne srozumitelně.

Na nějaké jiné podobné akci jste byl?

Měli jsme tu židovský, romský den a křesťanský den, na těch jsem byl. Křesťanský den byl výborný. Osobně jsem se účastnil, když byla uspořádána akce po vzoru pořadu paní Jílkové. Byli tam zástupci studentů, učitelů, té společnosti, která tu byla a zástupci religionistiky. Vedl to student bohoslovecké fakulty. Bylo to pěkné. Diskutovali jsme.

Já byl zástupce ateistického pohledu, pohledu nevěřících z hlediska náboženství. Beru ateismus jako nevíru, ale v náboženství, ale ne nevíru v cokoliv jiného.

Projevuje se tento váš pohled nějak ve vašich hodinách?

Ne, ne! To si nemůžu jako učitel dovolit, prosazovat svůj pohled. Já jim můžu říci svůj pohled, ale musím být nestranný. Je neslušné a hloupé, když bych někomu měl nutit svůj názor. Já jim jako učitel můžu říct, že mám takový a takový názor, že jsem takový, že zastávám tyto postoje. Ale jsem rád, když někdo řekne jiný postoj a diskutujeme.

Měla jsem na mysli i to, že někdo se k těmto otázkám nechce vyjadřovat.

Já to klidně přiznám. Někteří nechtějí říct a mlčí. Nechtějí říct svůj postoj. Někdo je introvert, někdo se to bojí říct. Jsou i studenti, kteří to klidně řeknou a diskutují o tom.

Používáte při hodinách nějaké učebnice nebo spíš své vlastní materiály?

Dávám své vlastní materiály. Zpracuju přednášky na nějaký server, tam dám základní přednášku, pod přednášku dám důležité pojmy. A doporučenou literaturu, na konci jsou zdroje, ze kterých jsem čerpal.

Je na studentech, jestli donesou literaturu nebo ne. Je to asi moje chyba, ale vyhýbám se knihám jako je Bible nebo Korán, protože tomu nerozumím. A nerad

vysvětluju něco, čemu nerozumím. Ale když je někdo donese a začne o nich, tak je to jen dobře.

Jak je to v maturitních otázkách – objevuje se tam problematika náboženství?

Ano, máme tam jednu otázku. Spadá do ní křesťanství, judaismus, islám, plus filosofie. Tahle otázka je dost problematická, protože na ní většina pohořela.

Proč myslíte?

To nevím. Nerozumí tomu, buď se to neučili, nebo si mysleli, že o tom něco řeknou. Měli by totiž charakterizovat, co to je za náboženství, říci nějakou historii, znaky a svátky. Problém pro ně představuje hlavně historie.

A u jakého náboženství je největší problém?

Zpravidla u křesťanství, ale také u judaismu. Dá se říct, že nejjednodušší je pro ně tak islám. Stačí jim říct, že je to praktické náboženství, že se projevuje tím, že je tam náboženská rovnost, tzn. není tam žádná hierarchie. Existuje tam pět pilířů, je to nejmladší náboženství. Je to pro ně jednodušší učení, ale to ostatní, to je bída.

Teď jsem si vzpomněl, na jednom semináři jsem byl. V Praze kamarád dělal seminář, kdy pozvali i českou muslimku. To bylo zajímavé. Říkala, jaké to je, být muslimkou, pojala to zajímavým způsobem (...). Říkala, že z hlediska Koránu jako takového nebo islámu jsou ženy uznávané, ale z jednoho z pohledu – z pohledu matky a ženy, která se stará o rodinu.

Hodně se také diskutuje o tom, že na náboženství u nás měl vliv i komunismus?

Žil jsem v té době. Byla potírána svoboda vyznání, ať chceme nebo ne. Státem byla podporována církev, ale byla potírána svoboda vyznání, není o tom diskuze. Po 90. roce nastal tzv. - a je to ošklivé slovo - boom, kdy lidé přijali víru a chodili do kostela, ale postupně se to začalo vracet zpátky. Nejsem si tedy zcela jist tím vlivem.

Když se ještě vrátím k maturitám, vzpomenete si na konkrétní problémy?

V historii. Tím, jak to nebereme dopodrobna. Někdo se přihlásí na ZSV a myslí si, že to okecá, ale tak to není. Měli binec v historii. Pak ještě...možná ve všem. Ale

nebylo tím, že bysme špatně učili. Podcenili to, za druhé je toho kvantum učení, udělali prioritu, třicet otázek je dost a rozsah je obrovský, takže to mohli pustit. A na druhé straně si to vybrali studenti, kteří neoplývají znalostmi ze ZSV. Předmět je náročný v rozsahu a také oborově. Když někoho baví zeměpis, tak se mu to dobře učí. Někoho baví politologie, někoho psychologie, ale ostatní obory je moc nebaví. Hlavně ekonomie.

Děkuji za rozhovor.

PŘEPIS ROZHOVORU – RESPONDENT KH 2

Můžu se zeptat, kde a jaký obor jste studoval?

Studoval jsem UHK v Hradci Králové, obor český jazyk a literatura a dějepis.

Setkal jste se během studií na vysoké škole s tematikou religionistiky?

Pokud si dobře vzpomínám, měli jsme dva semináře o religionistice, na jeden z nich jsem určitě chodil, na ten druhý už ne. Teď si ale nevzpomenu, jak se jmenoval, možná Úvod do religionistiky nebo tak nějak.

A v poslední době? Byl jste na nějakém kurzu nebo školení, které by se religionistiky nějak týkalo?

To určitě ne. Pro dějepiséře nic takového není. Spíš se pak zeptejte kolegy, který učí ZSV.

Měl byste zájem nějaký takový kurz navštívit? Protože třeba naše univerzita je pořádá.

Ne, neměl bych zájem, protože religionistice se věnuji jinde a jinak. Myslím tím svou činnost v místní farnosti.

Kde nejčastěji čerpáte informace pro svou výuku?

Jednoznačně na internetu. Taky mám k dispozici knihy, ale převažuje internet. Nechávám studenty vybrat, jestli si budou dělat zápisky nebo ne. Většinou to ale probíhá tak, že si zapisují do sešitů, to co po nich budu v testu chtít.

Patří podle vás znalosti z religionistiky do hodin dějepisu?

Znalosti o jednotlivých náboženských tradicích do Dějepisu jednoznačně patří. Je to důležitá součást a narážíte na něj poměrně často. Například nedávno jsme se studenty probírali příchod Cyrila a Metoděje a zarazili jsme se už u toho, proč je Cyril označován i jako Konstantin. Snažil jsem se jim to přiblížit i tím, aby se podívali na

webové stránky církevního gymnázia v Kutné Hoře na seznam vyučujících, u některých mají také v závorce druhé jméno, takže tyto znalosti uplatníte i v současnosti.

Jaká religionistická témata do dějepisu zařazujete?

Tak nejvíc jich je v prvním ročníku. Hlavně když probíráme Egypt, Řecko, Řím, vznik křesťanství, judaismu a na konci školního roku to je islám. V novověku se pak zabýváme křížáckými výpravami, husitstvím, bojem o investituru a reformací. Jde o taková ta klasická témata.

A co například pravěká religiozita? Při analýzách učebnic jsem nabyla dojmu, že je v nich redukována.

To máte pravdu, pravěk se redukuje, co to nejvíc jde. Má to ale svoje důvody. Všechno by se to totiž nestihlo. Navíc já osobně se zaměřuji především na dějiny 20. století, jejichž znalost je podle mne pro současný život mnohem důležitější než podrobná znalost pravěku.

Předpokládám, že v dějinách dvacátého století se nějak dotýkáte i židovské tematiky. Mám na mysli hlavně problematiku holocaustu a vůbec situace kolem 2. světové války.

Ano, věnujeme. Pro čtvrtáky máme dokonce speciálně zaměřený seminář, který vede kolegyně a podrobně se věnuje holocaustu. Také v rámci akce „Totalitní režimy“ jezdíme se všemi studenty druhých ročníků každý rok do Terezína a také do Osvětimi.

Ze zkušenosti vím, že většina lidí, kteří Terezín navštívili, neodjíždí s dobrými pocity...

Je pravda, že většina jich přijíždí zdrchaná, nemají z toho dobrý pocit. Právě i z toho důvodu je účast na exkurzi do Osvětimi určená jen pro toho, kdo má o ni zájem. Ne každý by to mohl psychicky unést.

Ještě jsem si uvědomil, že v rámci dějin dvacátého století se zabýváme komunismem a jeho potíráním náboženství.

Zmiňujete i procesy z padesátých let?

Ty samozřejmě zmiňuji také.

Mluvili jsme o o pravěké religiozitě, která se musí redukovat. Ještě by mě zajímalo, jak je to s oblastí Indie a Číny?

V případě Indie a Číny je to hodně podobné jako v pravěku. Indie se nedělá vůbec, není na to čas. Když se nad tím zamyslím, tak vlastně už na univerzitě se toto moc neřešilo a pravěká religiozita se přesouvala spíš do oblasti archeologie, takže jsme toho byli ušetřeni.

Vím ale, že kolegové buddhismus a hinduismus probírají hlavně v rámci ZSV, takže informace studenti mají v tomto předmětu. Tím, že jsme společně v jednom kabinetu, navzájem víme, co který z nás se studenty probírá, což je výhoda.

Když jsem psala práci o hnutí Haré Kršna narazila jsem i na to, že navštívili i Vaši školu a měli tu svůj program. Jak to probíhalo?

Tuto akci jsem měl na starosti zrovna já. Bylo to v rámci Dne dětí, který má každý rok jinou tematiku, probíhají workshopy a různé přednášky. Hnutí Haré Kršna tu bylo v rámci indického dne, dali jsme jim k dispozici i jídelnu, aby studenti mohli poznat a ochutnat jejich jídlo. Jinak jsme tu měli (pokud se dobře pamatuji) i dvakrát židovský den, dále křesťanský.

Jaký je zájem ze strany studentů o tyto akce?

Poměrně velký, ale nekonají se jen tyhle. Většinou jednou za měsíc tu máme v rámci dlouhodobého projektu „Taky mezi námi“ besedy s různými osobnostmi. Měli jsme tu závislého na drogách, člověka s onemocněním HIV. Ale také besedu s místním kaplanem, provinciáta jezuitského řádu z Prahy, knížete velkopřevora Maltézských rytířů nebo jedno z dětí, které zachránil Winton.

Na začátku rozhovoru jste se zmínil o tom, že jste činný v místní farnosti. Máte pocit, že se to nějak projevuje i ve vaší výuce?

Samozřejmě. To, že jsem věřící, se v mé výuce jistým způsobem projevuje.

Můžu se zeptat v jakém slova smyslu?

Snažím se, aby studenti dobře chápali některé rozdíly jak mezi náboženstvími všeobecně, tak rozdíly mezi jednotlivými proudy křesťanství. Je to důležité při výkladu další látky. Navíc křesťanství představuje jednu z maturitních otázek.

Setkáváte se při výkladu o náboženství u studentů s předsudky nebo médii překroucenými názory? Mám na mysli třeba otázku „svaté války“ v islámu, apod.

Ano, u islámu mají představy překroucené opravdu hodně. A nejen u něj. Je to podle mě dáno právě mediální masáží, kdy nás každou chvíli doslova bombardují informacemi o teroristických útocích. A studenti tak mají právě islám spojený s terorismem a nucením k nošení šátků a bůrek. Problém je v tom, že nemají bližší informace a neznají širší souvislosti a dělají si ukvapené názory.

A jak je tomu u jiných náboženských tradic? Mají přehled lepší?

Přehled mají určitě dobrý v židovství.

To je zajímavé. Možná na to mají vliv i televizními dokumenty, hodně se točí právě o holocaustu, zpracovávají se biblické příběhy i v podobě animovaných filmů.

Ano, také si myslím, že by to mohlo být i tím.

Jak vaše hodina dějepisu vlastně probíhá?

Na začátku studentům vždy řeknu, co budeme probírat, krátce o tom pohovoříme a pak vykládám látku. V hodinách používám i internet. Když jsem chtěl ukázat, že existují rozdíly mezi katolictvím a pravoslavím, tak jsem využil YouTube a pustil jim nahrávku z pravoslavné mše. V Kutné Hoře pravoslavný kostel nemáme, naopak v Kolíně, odkud k nám dojíždí hodně studentů, je. Pokud ho někdy navštíví, budou vědět, o co jde, protože už to někdy slyšeli a viděli.

Děkuji za rozhovor.

PŘEPIS ROZHOVORU – RESPONDENT LS 1 A RESPONDENT LS 2

Chtěla bych se zeptat, kde jste studovaly a jaké obory?

LS 1: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – obory Čeština, Dějepis, ale od začátku, co jsem nastoupila sem na gymnázium, učím i Základy společenských věd.

LS 2: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Ruština, Dějepis a později i Latina.

Setkaly jste se během svých studií s tematikou religionistiky?

LS 1: Já si myslím, že ne. Jediný předmět, který se k tomu nějak vztahoval, byl vědecký ateismus, to byl ale povinný politický předmět. Možná pak ve středověku byl nějaký seminář.

LS 2: Také jsem se s tím nesečkala.

A co v současnosti – navštívily jste nějaké kurzy z religionistiky?

LS 1: Nemám o nich moc přehled, v Základech společenských věd si spíš vybírám ty, které jsou akutně důležité.

LS 2: V dějepise se spíš nabízejí semináře na poválečné období, co se týče dvacátého století a v podstatě z tohoto oboru tam toho moc není. Hodně se prezentuje židovská otázka, ale jinak ne.

Měly byste zájem nějaký takový kurz navštívit?

LS 1: Pokud ano, tak něco, kam bychom mohli jít i s dětmi. My si děláme exkurze i sami, chodíme do kostela, kde nám paní vysvětlí, co k čemu slouží a poučí se děti i učitel.

LS 2: Moje třída mě neustále přesvědčuje, že chce jet do Terezína, takže asi vyrazíme tam.

Myslíte si, že je znalost z religionistiky do vašich předmětů patří?

LS 1: Já si myslím, že religionistika do Dějepisu patří, ale nemusí to být nutně v hluboké míře. Středověk bez křesťanství myslitelný není, bez islámu také ne. Takže rozhodně do dějepisu ano, ale spíš se to probírá v historických souvislostech. Děti se tak

moc nedozví o tom, jak jednotlivá náboženství chápou boha nebo co je charakteristické pro jejich každodenní náboženský život.

LS 2: Do jisté míry ano. I když mně obecně náboženství nic neříkají, nemám k nim blízký vztah. Když v Římě narazím na křesťanství a ariánství, tak je to pro mě těžké vysvětlit, protože je to pro mě vzdálené a těžko uchopitelné. Při výkladu tak raději nezacházím do příliš velkých podrobností.

Co konkrétně v dějepise probíráte?

LS 2: Hodně krátce probereme pravěk a tehdejší náboženské představy, ale není to rozhodně v nějaké široké míře. Stejně tak je tomu i v těch dalších obdobích. Vím, že třeba na humpoleckém gymnáziu pravěk úplně odbourali.

LS 1: Ve starověkém Řecku se náboženství bere víc, děti to zajímá, je to spojeno s bájemi, které jsou ve všeobecném povědomí, s památkami, které můžou navštívit.

LS 2: Já mám třeba období starověkého Řecku velmi ráda, takže to učím i s větším elánem a zápalem než třeba 19. století.

Podobné to asi bude i s Egyptem, že?

LS 1: Jo, to máte pravdu, to je zajímavé. Vidí to ve filmech jako je Mumie a tak.

A jak je tomu v dalších dějinných obdobích – středověku, novověku?

LS 1: Probíráme reformaci. To je dokonce jedna z maturitních otázek.

LS 2: Problémy mají s reformací, protože se jim církve pletou dohromady. Jednou mluvíme o kalvinistech, jednou hugenotech, nebo puritánech, tak se jim to plete, ale když se jim to podá hodně zjednodušeně, tak to chápou.

LS 1: Ano, raději nezacházet do velkých podrobností.

Setkáváte se při výkladu látky u studentů s nějakými předsudky? Třeba v souvislosti s islámem?

LS 1: Nesetkala jsem se s nějak vyhraněnými názory, že by třeba islám spojovali jen s terorismem. Většinou se nějak dostaneme k islámskému fundamentalismu. Ale děti chápou, že to nemůžeme ztotožňovat se všemi muslimy.

Paní LS 1, na začátku jste mluvila o tom, že jste vystudovala i obor Český jazyk. Dotýkáte se nějak religionistiky i v jejích hodinách?

LS 1: Ano, rozhodně. Je to ve starověku, kdy probíráme Starý zákon. Chci po nich, aby znali nějaká rčení, aby věděli, že je to z Bible. Samozřejmě se věnujeme také Novému zákonu, ale ne do velkých podrobností. Spíš z čeho se skládá a tak. Myslím si, že bez znalosti Bible to snad ani nejde.

A v rámci předmětu Základy společenských věd?

LS 1: Judaismus, křesťanství a islám vykládám já a na ostatní zadávám referáty. Nechávám to v podstatě na nich, ať si vyberou, co je zajímavá, a pak o tom mluví. Velmi vděčným tématem jsou Svědkové Jehovovi, každý rok o nich někdo mluví, protože se s nimi setkávají i v běžném životě. Děti mluví o tom, že je někde na ulici oslovili, že měli doma ve schránce Strážnou věž, takže třeba tohle je hodně zajímavá. Také se objevují referáty o rastafariánech, protože je mají spojené s reggae nebo mormonech. Při výkladu o náboženství kladu důraz na jejich praktickou stránku, co je může potkat v praktickém životě, aby to znali. Třeba v židovství – co je to jarmulka a proč se používá, synagoga, rabín. Když půjdou do synagogy, tak aby věděli. Hodně mluvím o svátcích – co je chanuka (to vidí hodně i v amerických filmech), jóm kippur.

Vím, že u maturity je jedna otázka, která se týká náboženství?

LS 1: Ano, náboženství se objevuje v jedné maturitní otázce v rámci Základů společenských věd. Stěžejní je tam znalost judaismu, křesťanství a islámu. Děti mluví o historii, svátcích a zvycích. Pak si můžou vybrat a hovořit o nějaké jiné náboženské tradici kromě těchto tří. Je to velmi obsáhlá otázka.

Kolik máte hodin dějepisu týdně?

LS 2: V každém ročníku to jsou dvě hodiny týdně. Ve čtvrtém ročníku jsou k tomu ještě dvouhodinové semináře, které jsou volitelné. A musím říct, že v posledních letech o ně zájem dost opadá. Je to celkem logické, protože s těmi humanitními předměty se dnes hůř uplatníte.

A v Základech společenských věd?

LS 1: V prvním ročníku je to hodina týdně. Ve druháku a třetáku jsou to dvě hodiny týdně, plus dvouhodinový seminář. Ve čtvrtém ročníku jsou tři hodiny týdně. Takže času je docela dost, jen je problém v tom, že ZSV zahrnují ohromnou spoustu věd, takže se to redukovat musí. Záleží i na vyučujícím, o čem třeba bude mluvit víc.

Co používáte ve výuce za výukové materiály?

LS 2: Já používám hlavně učebnice – tuto řadu pro všechny čtyři ročníky, kterou by měli mít všichni, některé informace doplňuji z této učebnice. Já nejsem moc zběhlá v tom, abych používala internet, radši dávám přednost učebnicím, kde jsou ověřené informace.

LS 1: Na ZSV děti sice mají učebnici *Odmaturuj ze společenských věd*, ale ta je velmi stručná, co se náboženství týče. Jinak při výkladu o náboženství používám své vlastní materiály. Máme také prastaré video o křesťanství a judaismu, to jsem pouštěla zrovna minulý týden. Je to ale jen na doplnění, faktograficky tam toho moc není. Ale mám teď objednané nové. Dávám jim tipy, aby se podívali třeba na seriál na ČT1 od Tomáše Halíka – *Prolínání světů*. Mluví hezky a dokáže zaujmout.

Děkuji za rozhovor.